

NEY FERENC ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

(1814-1889)

ÍRTA:

DR. NEY KLÁRA-MÁRIA

B E V E Z E T É S .

A múlt század egyik kiváló pedagógusának, a maga idejében ismert írónak eddig még közzé nem tett emlékiratai adták a gondolatot ennek a kis munkának a megírásához. Ney Ferencnek itt közölt életrajzában, ha nem is teljes terjedelmükben, de szemelvényekben nyilvánosságra kerülnek az »Emlékezések«, emlékei nemcsak a XIX. század első felének és a szabadságharc korának, de egy író életének is.

Ney Ferenc 1814—1889-ig végigélte majdnem az egész századot. A harmincas évektől kezdve haláláig munkásságának java részét a nevelésnek szentelte, először, mint magánnevelő a Lányi-, BrunsZvik- és Sztáray-családnál, majd mint a Kisdedóvó Képeddé, később a Belvárosi reáliskola igazgatója. Ebben a minőségben a nevelési munka mellett a két kialakulóban lévő intézet első megszervezői közé tartozott. Volt nemzetőr a szabadságharc idején, pestvárosi képviselő 1848-ban. Márar maros és Zemplén vármegye táblabírája 1846-ban és 1847-ben. Nevelési munkásságát rövid időre megszakította a »Világ«-nál vállalt szerkesztőségi működésével 1841-től 1844-ig.

Munkásságának másik területe a nevelés mellett az irodalom volt. Munkáinak java része a század har-

mincas-negyvenes éveinek irodalmi fellegét, a romantika és biedermeier jegyeit viseli magán. Elbeszélései, színművei és költeményei tömegesebben 1855-ig jelentek meg, részben önálló kötetekben, részben a korabeli folyóiratok hasábjain. Szépirodalmi munkásságában ezután hosszabb szünet állott be egészen a nyolcvanas évekig. Ezekről az évektől kezdve haláláig, — szépirodalmi munkásságának ebben a második korszakában, — írta emlékiratait és öregkori költeményeit. Ezekből ismerjük meg voltaképpen Ney Ferenc egyéniségét, mert míg fiatalkori munkáiban mindenekfölött a »műalkotás« objektív célja lebegett szemei előtt, utóbbiak tálnyomórészt szubjektív forrásból, az »önmegismerés« vágyából fakadtak.

A romantikus és polgári, biedermeier elemeknek állandó keveredése, mely annyira jellemző műveire, nem magyarázható pusztán külső, stílusbeli hatásokkal, hanem csak az író lelkének is jellegzetes kettősségből. Egész életén át tudatosan törekedett arra, hogy kialakítson a maga számára egy polgári életformát, hogy a polgári elem túlsúlyát fönn tudja tartani lelkében. Irodalmi munkáinak jellegét is ez szabja meg. Ő az életben alkotja meg, az életformában, a tiszta és hibátlan stílust, de az irodalomban éli meg »egész« lelkének életét, melynek a polgárság csak egyik aspektusa. Formaképző energiáinak java része felemésztyődik abban az óriási erőfeszítésben, amit tetteinek állandó mérlegelése, szenvedélyeinek és hajlamainak fékentartása, minden erejének egy cél elérésére való összefogása jelent. A képzelet világában azonban nem lehet kópiátokat vonni, olt nem lehet soha elnémitani egészen a polgárság ellen lázadó, abba beletörődni nem tudó énjének hangját. Ez a hang

egyetlen egyszer életében lázadóvá vált és öregkorának kezdetén, az »Emlékezések« keletkezésének idejében, szenvedélyeshangú versekben fordult polgári életformájának korlátai ellen. Lélektani szempontból kétségtelenül ezek legérdekesebb munkái, irodalmi szempontból azonban azok, amelyekben sikerült, — legszebben különösen élete legutolsó költeményeiben, — az ellentétet harmonikus egységbe foglalnia és a XIX. század magyar polgárának életszemléletét megörökítenie.

Eszményképe a szép és tiszta élet volt. Gondolkozásmódjának meghatározója mély katolikus vallásossága, minden tettének rugója a haza szolgálata. Nem törekedett soha babérokra, de életét annak szentelte, hogy minél többek elvezessen a tiszta erkölcs és tudás világosságához.

Tudatos polgárságával, de a polgárságot még nem végső keretnek csak egy lehetőségnek érző egyéniségével, idegen nevével és lángoló magyar hazaszeretétével Ney Ferenc a XIX. század kialakulóban lévő magyar polgárságának mintegy szimbóluma. Nem tradíciók béklyóiba zárt, hanem tradíciókat alkotó, egy életideált kialakító és azt minden tétével és írásával megvalósítani törekvő »honpolgár« polgári nemzedékek őse. Elmondhatjuk mi is, amit a terézvárosiaknak Ney Ferenc képviselővé választásakor kiadott röpirat mond róla:

»Ő polgárnak vallja magát, s nem ismer szebb címet ennél, mint ez: h o n p o l g á r.«

I.

NEY FERENC ÉLETE

»Szilárd *kézzel*, teljes öntudattal kell tehát a jeliemi önképzéshez nyúlni; minden csekélységet, minden bármi jelentéktelennek látszó mozzanatot megfigyelni magunkon úgy mint másokon; bírálni, következtetni és ítélni, s ennek alapján magunkéul elfogadni, ami helyesnek, jónak bizonyul. De féken is kell tartani mindig a szilaj paripát, melynek neve: indulat, szenvedély, vagy vak önszeretet, — nehogy elragadja a vigyázatlan vándort. — Ezt törekedtem én magamon gyakorolni. Sikerült-e nem tudom; beszéljen az élet.«

Nep Ferenc

1. Gyermek és diákévek.

Ney Ferenc 1814. május 26-án született Pesten.

»Már születésem órájában is utaztam,« — írja — »nemcsak ki a napvilágra, mint annyi milliárd, hanem valóban a szó szoros értelmében utaztam.«

Véletlen, hogy Pesten látta meg a napvilágot, ahová véglegesen csak hosszú évek múltával került vissza. Addig még sokfelé dobálta az élet. A vándorlások hosszú sorozata születésével indult és már megkeresztelésévei folytatódott. Ez Budán ment végbe a Tabánban. »Azért vallom magamat budai születésűnek« — mondja.

Az alig párnapos csecsemő pedig újból úton van. Székesfehérvárra viszik, gondos és szerető rokonok körébe. Közöttük nevelkedik három esztendő koráig, távol apjától, anyjától. Elszakadásuk mögött szomorú tragédia rejlett.

Ney Ferenc 1833-ig abban a hiedelemben élt, hogy édesanyját születésekor vesztette el. Atyja levele világozotta fel az igazságról:

»Oh, ez a pozsonyi levél! mit kellé ebből megtudnom! Egy irtózatoss nagy hazugságot, melyet atyám takargatott előttem. Nem igaz, hogy anyám meghalt. Anyám él: csak rám nézve van ő meghalva: mert ők ketten csaknem születésem perce óta, elválva élnek egymástól.

Az édesanyjáról, Spekner Rozáliáról csak annyit tudunk, hogy jómódú szülők gyermeke volt, akik házasságát elleneztek, minden segítségüket megvonták tőle, sőt még átokkal is fenyegették, ha gyermeket hoz a nyakukra. A házasságot mégis megkötötték 1810-ben. Férje anyagi helyzetének megromlása után azonban, mely Ney Ferenc születésével esett egy időre, az asszony elhagyta férjét és gyermekét és visszatért a szülői házba. 1835-ben kísérlet történt arra, hogy »a két egyén, ki egykor forrón szerette egymást, de időközben egymásra nézve idegenné vált, összekeljen újra.« Id. Ney Ferenc elvitte fiát Pestre:

»Pesten meglátogatánk együtt egyelőttem ismeretlen nőt. Anyám előtt álltam. Minek írnam le az ölelés megható pillanatát? Ki valaha örömeiben zokogott, az érteni fog engem. A látogatás háromszor ismétlődött, s a harmadik úgy tűnt föl, mint kézizálog a jövő boldogságára. A nő ajándékokkal elhalmozva bocsátott el engem is, atyámat is— Oh, miért maradtak ezek csak emlékek?

1839-ben meghiúsult a tervezetés:

»Ekkor tudám meg, hogy a tervek dugába dőlt,

az újabb összekelésre vonatkozó alkudozások végkép megszakadtak s nekem esküvel kellé megigérem, hogy anyámat magamra nézve holtnak tartom és vallom legalább is addig, amíg atyám él.«

»S mi volt mindennek indító oka?« Mi kényszeríté atyámat, mi kényszeríté engem, hogy e nőt mindketten holtnak tartsuk? Óh, vájjon tüzes folyadékba mártsam-e tollamat, hogy szemeim láttára égjen el alatta minden betű. Anyám jellemét gáncsoljam-e? Nem. Ő világra hozott engem s emberré lettem nélküle is.«

Az anya eltűnt életéből. Valószínűleg többé soha nem látta viszont, még halála napját sem jegyezte fel sehol sem.

Jó rokonok és szerető apa nevelte, de mégis pótolhatták-e ezek az anyát? Kicsi korától kezdve meg kellett szoknia a magányt, kérdések, feleletek sikkadtak el benne öntudatlanul, érzések szorítottak korlátok közé. Mint a legtöbb anyátlanul felnőtt gyermekben, különösen fiúban, egész életén át maradt valami érzelmi gyámoltalanság. A természetes állapotból kirekesztve az érzelmi fölőleg vagy mértéktelenül árad ki, vagy tudatos, kemény korlátok közé szorul. Kiegyenlítődés, megváltás ebből a bizonytalanságból csak egy módon lehetséges: a szerelem, a nő által. Célja, reménye, jövője, amit ő gyermekségében nem élhetett meg: a családi boldogság.

Az anyátlanság negatív hatásával szemben édesatyjának pozitív hatása volt elhatározó, nemcsak ifjúsági éveire, de egész életére nézve.

Ney Xavér Ferenc¹⁾ harminckilenc esztendő volt már, mikor három éves kis fiát elvitte magával Székesfehérvárról Sopronba. Nehéz és küzdelmes élete volt,

¹⁾ Ney Ferenc nevét gyakran két pont nélkül írta, de a hivatalos okiratokban 1772-től kezdve két ponttal írják mindenütt.

sok csapás érte, családi szerencsétlenségétől eltekintve, foglalkozásával kapcsolatban is. Hol Pesten, hol Sopronban, hol Szombathelyen próbálkozott *vállalkozással és kereskedéssel* is, (Sopronban illatszer, Szombathelyen fűszerkereskedéssel, a pesti nagyobb vállalkozásra csak céloznak az »Emlékezések.«) és bár általános tiszteletet és megbecsülést érdemelt ki²⁾ de anyagi gondoktól soha nem tudott szabadulni.

Életének öröme, munkájának célja: egyetlen fia felnevelése volt. 1817-ben vette őt magához.

»Atyám, ki nagyon szeretett, csak azért hozott el Fehérvárról, hogy közvetlen közelében s inkább szemeügyében legyek...« Ney Xavér Ferenc fiához való viszonyát önfeláldozó szeretet és kérlelhetetlen szigor jellemzi:

» ... ő ki a legnagyobb gondossággal és szeretettel ápolt és nevelt, ki kisdéd koromban szorgos figyelmével, virrasztással, költekezés-sel kiragadott vala a halál torkából... ki, mikor mindenki elhagyott, ölelő karjaiba emelt, s nemcsak atyám, de anyám helyett anyám is volt...«

írja, máshol viszont feljegyezi azt, miképp tartotta őt mindig a legszigorúbb fegyelem korlátai között. Elveiben hajthatatlan volt, megkövetelte, hogy fia is elfogadja és kövesse azokat. A gyermek megszokta, hogy apja akarata előtt, mindig és minden körülmények között meg kell hajolnia, s csak évek múlva következett be a fájdalmas konfliktus.

Anyai és apai örökség és hatás: korlátok, megköttőségek, fegyelem, — a polgári életforma alapjai.

Az apától származik a másik örökség is, az a valláosság, amelyik formákon és külsőségeken túl is minden tettében és gondolatában Isten terveit, kicsiny létének határain túl, idő és tér végtelenségét érzi.

²⁾ Szombathelyi városi tanács elbocsájtó levele 1842-ből.

Gondolkodásmódját leginkább fiához írt szép leveleiből ismerhetjük meg:

»Fiam!« — írja 1834. június 24-én — »már húsz Esztendők estek vissza az örökségnek feneketlen örvényébe, mióta születél, én téged Istenfélőn, az Mennyei Atya Segédjével ennyire felneveltek és most te már őrző Szárnyaim alul Harmadik Esztendőtől fogva, szabad gondolkodó Dolgaidnak végbe vitelére érezte vagy.

Azért tehát tulajdon ítéleted módja szerint keressed magad Boldogságát, oly formán, hogy sohla ne aggyá elő e Szó magát, hogy bizony nem remélhettem volna ezen következéseket — a mi talán jövődében rajtad mégis megeshetendnek?

Az Isten Sz. Lelke szálfa meg a te Szivednek legtitkosabb részeit, és Imádságod által nyerd meg a Mennyei Atyáit, azon felvilágosodást, mely által minden Dolgaidban igaz, de nem vakmerő Birálást, tulajdon Hasznodra teendő lehess.

E' kevés, de igaz Magyar Szívből eredendő szavak legyenek néked holtig Emlékül, úgy mint édes Atyádnak legkivánatosabb gondoskodási még eddig rólad voltak. E kevés mondasim által tanuljad meg az Emberi nagy Lelkiségnek munkáit, és közöljed Idővel tehetséged szerint, véled jó tévődnek fáratságit és tovább vegyed a te Életed Napjaiban Sz. Imre Hertzegnek legtisztább Erköltseit például, mint addig, még néked a boldogabb életre 'az Áldás meg nem adatik attul, a' ki nekünk minden lépésinkben Atyai gondoskodással munkálódik.«

Minden levelének alaphangja ez és jellemző rájuk az a szép megjelenítés, amivel különösen az idő végte-

lenségét, földi szempontból múlandóságát tudja érzékelteni:

*»Már most előttem forog e rajtunk uralkodó
Eszendőnek hanyatlansága, és a jövődöbeli-
nek következése. De úgy mint az égboltokon
ragyogó csillagoknak fényei Szemünk előtt
enyésznek, hasonlóképen minden változó Új
Eszendővel Életünk Napjai homályba borul-
nak és a feneketlen örvény mélyjében elte-
mettetnek, \az elmúlt üdő soha vissza hozzánk
nem tér.«*

Ney Ferenc a vallásosságot így határozza meg:³⁾

*»A vallás azon fonal, mely által az ember-
nek minden érzelmén, cselekedetén, óhajtságán
keresztül fűződik, ez azon kötelék, mely által
a belső ember a külvilággal, a múlttal és jö-
vendővel, a végtelenség és örökkévalósággal
összefügg: ez azon lánc, mely az embert a
világok végtelen sokaságához mint egy tagját
az egésznek kapcsolja ...«*

Romantikus képzetének az a képessége, hogy a kozmikus terek távlatába tudjon kitágulni, ebben a katolicizmusban gyökeredzik. De ebben gyökeredzik puritán erkölcsökre való törekvése, az állandó önfegyelmezés és mások nevelésének, tanításának vágya is.

Katolikus vallásosságához hasonlóan apai örökségként hozta magával »igaz magyar szívbökö eredő hazaszeretetét, amely a XIX. század első évtizedeinek lelkesült hangulatában, majdnem vallásos rajongássá növekedett és nem szűnt meg halála percéig.

Ney Ferenc családja nem volt magyar származású, de előtte valószínűleg két-három, lehet, hogy négy generáció élt már Magyarországon. A családi hagyomány szerint ugyanis az Elsből származó Louis Ney tüzérkapitány jött be Magyarországra de la Motte tábornok kíséretében II. Rákóczi Ferenchez, XIV. Lajos meg-

³⁾ »Régi Gálok vallása« Rajzolatok — 1837. II.

bízásából. Az első családi okirat Ney Ferenc Xavér Székesfehérvárott 1772-ben kiállított keresztlevele, ebben szereplő szülei: Ney Miklós és Szabits Anna.

Annyi bizonyos, hogy Xavér Ferenc már minden kétséget kizárólag magyarnak vallotta magát, amit idézett ll'eveién kívül, általában az a tény, hogy szép magyar nyelven írt leveleket fiához és, hogy annak nevelését magyar környezetben akarta biztosítani, bizonyít legjobban:

»Fehérvárott egy szót sem tudtam németük — írja Ney Ferenc, — »s mikor néhány év múlva Szombathelyre költöztünk, — már alig tudtam néhány szót magyarul. Sőt erősen emlékszem, hogy apám elköltözésének egyik okául azt emlegette: hogy én magyar iskólába járhaszak.«

A szombathelyi átköltözéssel kezdődött meg a komoly tanulás és ezzel az apai befolyás mellett az iskolái, amely az előbbit éppen a leglényegesebb pontokon: vallás, hazaszeretet és szigorú fegyelem tekintetében egészítette ki.

Szombathely lett, mint írja »Földi létezésének második bölcsője.«

»Csecsemői életem anyagi bölcsője ott ringott a jó magyar földön, hajdani királyok lábnyomaitól megszentelt talajon: szellemi ébredésem zsenge fejlődésem s öntudatra serkenő lelkem bölcsője te valál kedves, kies Szombathely, magyar talajon, magyar szellem gondos ápolója!

Új világ kapuja tárult föl előttem, mikor atyámnak áttepedésével Szombathelyre kerültem, teljesen merőben új világ: német emberek közül, magyar hazába jutottam. Légy áldott a jótéteményért bölcs Gondviselés.«

»Nehéz volt a kezdet, nehéz a küzdelem. Belépvén a legfelsőbb elemi normális iskolába, azon vettem észre magamat, hogy mindent

újból kell kezdenem. Amit már tudtam Sopronban — németül, azt újra kellé itt megtanulnom — magyarul. De tanultam ernyedetlen szorgalommal, soha sem lankadó kedvvel, s az iskolai év harmadik havában tanítóm, a franciskánus páter Máté már büszkélkedett bennem, hogy amint ő valamit elmagyarázott, azon mód el tudtam mondani utána fennakadás nélkül. Valódi öröme telt bennem a jó, különben szigorú barátnak, hogy oly nagy és gyors fogékonyságot tanúsítók minden iránt, ami napi rendre került. Igaz, hogy nem is tömték agyon akkor a gyermeket sokféle tudákossággal, hanem azt amit előadtak, előadták jól, érthetően, világosan.«

Kilenc esztendőskorában lépett a gimnázium első osztályába.

»Minek untatnám magamat azzal, hogy végig hurcoljam emlékezetemet gimnáziumi pályámon? — írja. »Rövid szóba foglalható össze az egész. Tanultam szorgalmasan, kitűnő voltam mindenből.«

Szívós kitartással tanult, mert szeretett tanulni, szomjasan szíтта magába a tudománynak minden csöppecskéjét. Érdeklődésének felébresztésében és ébrentartásában a legfőbb érdem a derék premontrei tanárokat illeti. Még öreg napjaiban is kegyelettel emlékezik meg róluk:

»Különösen Nóvák, Hatos, Leska, Zsupponics, Árvay azok, kik különböző okoknál fogva lelkembe vésődtek és Szabó Miklós, az igazgató.«

A tanítás gerince a latin nyelv volt. Meg is tanulták alaposan, »a konyhai latinságtól kezdve, föl, a ciceroi stílusig«.

A többi tantárgy és az iskolai társalgás nyelve is természetesen a latin:

»Minden eszköz tehát, az idők akkori szel-
leme szerint a latin nyelvnek szolgált.«.

»De nem ebben ormosult a premontrei ta-
nárok fő érdeme, hogy úgynevezett szellemi
és anyagi gymnasztkával bele kapcsoltak ben-
nünket — talán túlságosan is nagyrabecsült
érdemeinek — bálványozásába ... hanem ab-
ban dicsőült meg a kanonok-rend tagjainak
Plátói és Katói törekvése, hogy a magyar
nemzeti szellemet mint Vesta őrtüzét ápolta
keblünkben, s azt minden módon, minden esz-
közzel vidámabb, ragyogóbb lobbadozásra ser-
kenteni, atyai szeretettel, vezéri lelkesítéssel
lángözönné fejleszteni igyekezett.«

»Hála, örök hála nektek rég elhunyt derék
tanárok, hala e tüzért, e lángözönért, mellyel
előntöttetek szívemet.«

»Alapköve tehát, ha szabad úgy mondanom,
alapgondolata jellememnek lőn a nemzeti ér-
zület. A nemzet történeti nagysága megingat-
hatatlan oszlopul fénylett előttem. Annak
élni, olyat tenni, ami e nemzet javát, hírét,
dicsőségét emelheti, ez lőn szívemnek vágya,
keblem mindennapi imája. Mit se túrni, mit
se engedni, mi e nemzetet sérti, gyalázza, ká-
rosítja, ezt véstem azon erkölcsi paizsra, mely-
lyel maholnap kiléphetek a küzdők és védel-
mezők sorába. Valódi rajongással szerettem
mindent, ami magyar, valódi imádassal ragasz-
kodtam a hazához: a múltnak nagy férfiai oly
dicsfényben jelentek meg előttem, melyhez fog-
ható nem található sehol. Gyermekek voltam,
gyermekésszel, de e gyermek tetőtől talpig
magyar vala.«

A felbuzdulás nem volt szalmaláng, már az elkö-
vetkező lyceumi évek alkalmat adtak arra, hogy a ma-
gyar nyelv érdekében tehessen valamit:

»Bittnicz Lajos a magyar nyelvtudománynak

is tanára lévén⁴⁾ ezt oly magas körű előadás-sal tanítá, s oly könyvet írt magyar nyelven iskolai használatunkra, melyet — főleg a la-tinsághoz kötött megszokásunknál fogva — kissé nehezen lehetett megérteni. A Horvát-országból jött tanulókra nézve meg éppen használhatatlant.

»Tömegesen szoktak akkori időben a hor-vátok magyar lyceumokra jönni: Szombathely különösen kedvelt tanyául szolgált nekik. Azon évben, mikor a nyolcadik osztályt, vagyis a lyceum második évét jártam, valami 38 volt ilyen horvátországi növendék. Ezek számára külön magyar tanfolyamot kellé Bittnicznek tartani, természetesen csupán grammatikai szempontból.«

»A derék tanár kissé betegeskedett is, bele is fáradt már a kétszeres munkába; tehát en-gem ültetett oda helyettesül a nyilvános tan-székre ... S az én harmincnyolc horvátom oly figyelmes, szorgalmas . és tisztességes! maga-viseletű vala egész éven át, mintha a rendes tanár ülne ott a katedrán, mert tudták, hogy a magyar nyelvből — ex lingua hungarica — én fogom őket klasszifikálni.«
Irodalmi szempontból a szombathelyi *Magyar Társaság* kebelében kifejtett munkássága érdemel figyelmet:
»Manapság önképzőkörnek neveznék az ef-félét, akkor egyszerűen Magyar Társaságnak nevezték, mintegy jellemzésül a nem régen újra ébredt nemzeti törekvések zsenge korú visszhangjának.«

Frankenburg Adolf, aki rövid ideig szintén Szom-bathelyen diákoskodott, »Őszinte vallomások« c. emlé-kezéseiben leírja a társaság céljait és munkásságát.⁵⁾

⁴⁾ Bittnicz Lajos 1790—1871. szombathelyi pap, nyelvész, az Akadémia egyik első tagja.

⁵⁾ Megjelent a »Hölgyfutár«-ban 1853. (XXIII.)

»A társaság jobb és kitűnőbb tagjai között«
 — írja, — »Ney Ferenc barátom minden tekintetben kiváló helyet foglalt el. Művei leg-sikerültebbek voltak, kritikáin már akkor meg-látszott azon higgadt, tiszta felfogású ítélő-tehetség, mellyel később oly szép hírnevet szerzett magának a magyar irodalomban. Egy iskolával utánam járt, a mi egyébiránt nem szolgált akadályul, hogy tehetségeit elismerve, figyelmeztetéseit mindenkor szívesen ne fo-gadtam volna.«

»Aminek alapját a gimnáziumi buzdítás megvetette vala, — írja Ney Ferenc — azt tovább építé és megszilárdítá a lyceumi, azaz a magyar társasági testvériség. A magyar iro-dalom akkori hőrszainak — Vörösmarty, Czuczor, a két Kisfaludy, Kölcsey, Berzsenyi, Bajza stb. lánglelke megannyi oltártűz vala, melyhez szent kegyelettel, leoldott saruval kö-zeiedénk, hogy fényében gyönyörködve áhí-tattal szíjjuk magunkba annak jótékony, élet-erőt gerjesztő hevét.«
 Több fiatal erőt és lendületet valóban kevés nem-zedék kapott élete küszöbén. Ney Ferencnek első iro-dalmi élménye kétségtelenül Vörösmarty volt. Hozzá kapcsolódnak első munkái, amiket a Magyar Társa-ságban olvasott fel, a római hatosokban írt »*Két gpászos éjszaha*,« »*Váltósors*« stb.⁶⁾

Lyceumi tanulmányait 1831. tavaszán végezte be. Nagy sietséggel zárták le az iskolai évet, hetekkel a hivatalos időpont előtt, mert híre terjedt, hogy köze-ledik az ország határaihoz: az ázsiai kholera.

A vizsgák ennek ellenére kitűnően sikerültek ez-úttal is. így nyugodt önbizalommal állapíthatta meg:

»Visszatekintvén immár bevégzett eddigi pá-lyámra, okom vala magammal teljesen meg-

⁶⁾ Kéziratok.

elégedni... Szigorú, de szerető atya örködése, ügyes, lelkiismeretes, nagyobb részt tudós tanárok vezetése alatt, szeretve társaim túlnyomó részétől, néhány igaz, benső barát bizalmas érintkezésében, a városi műveltebb közönség általános elismerésével találkozva, sőt egyesek talán túlságos dicséreteitől is elhalmozva, habár nagyon szerény körülmények közt minden szükségessel ellátva, sőt az iskola körén kívül eső egy-egy külön művelődési eszköznek is (zene, rajzolás) habár csak alacsonyfokú élvezetében, mikép ne jutottam volna arra a meggyőződésre, hogy a boldogabb sorsú fiatal emberek közé tartozom? S ott állani a tanárok és az értelmiség nagy számú tagjainak nyílt bevallása szerint, mint a tanuló ifjúság utánczó példája, tüköré, nem indíthatott-e arra, hogy önnön becsem érzetében önbecsülésemet továbbra is megőrizni törekedjem?

Az élet azonban csakhamar kemény próbára tette: »Itt állottam — írja — a végzeteljes határvonalon, hol ösvényt kell választani, mely elvezessen a homályos jövőbe.«

A premontreiek rendjük számára szerették volna megnyerni, a megyei urak az ügyvédi pályát ajánlgatták, de »Atyám,« — mondja — »nem tágított a lelkébe csontosodott gondolattól, hogy orvossá kell lennem.« így került Pestre az 1831—32-i tanévre. Két évvel azelőtt járt már Pesten édesatyjával, de milyen más volt most minden. Pestre került, de »hajh milyen körülmények közé!«

»Mindjárt kezdetben, mikor ez a két szokatlan körülmény: ronda lakás és undorral potenciózott silány élelem, sújtó isteni átok gyanánt rohant meg engem, annyira megrendült tapasztalatlan, fiatal lelkem, hogy nem bírtam magammal. Elbújva egy délután —

társaim távollétében — ágyam vánkosai közé, órákig sírtam szerencsétlen sorsom fölött,»
A fentiekén kívül ennek elsőrendű indító oka abbaini a körülményben rejlett, hogy csak az erőszaknak engedve lépett a hajlamainak semmiképpen meg nem felelő orvosi pályára, amit fizikailag sem birt elviselni. Pár hónap múlva legyöngült szervezetét súlyos betegség döntötte ágyának. Testi és lelki kínok! közt gyötrődött hetekig:

»Az ifjúság átmeneti korszaka minden viszonyaival (!) marcangoló lelkemet.« — írja. Évekkel később »*Női boldogsága* c. beszélyében⁷⁾ bizonyára saját ifjúkori válságának képét festi a következőkben:

»... a csüggelem küzdelemben ingott, süppedt lábaim alatt a föld, midőn kételyek dühös hullámai közt nem volt horgonyom, nem volt szalmaszálom, mihez: kapaszkodjam... A könny mely a gondolatokat élteté akkor a semmisülés vala.«

»A jelenbe, a földi létbe helyezném akkor minden bizalmamat... az emberekben bíztam határtalanul, — és óh, irtózom kimondani, — nem bíztam Istenben...«

Az »*Emlékezések*«-ben pedig ezeket olvassuk:

»Három külön-külön ember küzködött bennem, a nevelő az íróval, az író a nevelővel, s mindketten szövetkezve — az orvossal. Negyedikül még egy mefisztói szellem is csatlakozott, ki valamennyit irgalmatlan ostorcsapásaival uszítá egymásra — a félreértett filozof. így aztán alaposan tönkre voltam téve.«
Maga tapint rá legtalálóbban a válság kitörésének okára:

»Íme egy majdnem elzúllott ifjú élet! Egy ifjúé, kit nem rég büszkeségéül mutatott föl a város, mely fölnevelte: egy élet, mely azért

⁷⁾ »Órangyal« vall. almanach 1847.

esett zsákmányául a mindent felszabadító el-
lentétes hatások kaján ostromának, mivel oly
rögtönösen szűnt meg a fölötté örökdő éber-
ség, mivel oly egyszerre hiányzott a játéko-
nyan vezető kéz.«

»Az önállóság megszokására fokonkint,
majdnem észrevétlenül kell kalauzolni a fiatal
embert. A folyton nyűgöző kátói szigor rögtö-
ni megszűnése s a teljes szabadság rögtöni
élvezése váratlanul pattantja el a hűrt, mely
ismeretlen távolokba löki el a ráfeszített nyi-
lat, s a nap felé törekvő Ikaruszt bocsát vi-
lágga, ki egymás után hulladozt szárnytollai
után maga is lehull az őt elnyeléssel fenye-
gető — chaosba.«

Az apai akarat zsarnoksága azonban korántsem
szűnt meg fölötté még ebben az időben. Minden érv
ellenére konokul kitarzott amellett, hogy fiának az orvosi
pályán keli maradnia:

»Atyám változatlan jeligéje Bécs.«⁸⁾
»Hiába hozam föl undoromat a boncolás mí-
veléseitől, hiába erősítem gyökeres ellenszen-
vemet az orvosi pálya ellen; hiába mondogat-
tam, hogy ismét bele fogok betegedni, ő nem
enged, nem tágít. Hogy miért szerelmesedett
ennyire bele az orvosi pályába, nem bírtam
elgondolni. Többször tapasztaltam azóta az
életben, hogy a szülők gyermekeik jövőjét ille-
tőleg holmi megcsöknyösödött eszmék rab-
jaiul némi csöndes monomániában szenvednek.
Szegény apám is talán ily monomániának volt
áldozata.«

Nem szegült ellene apjának, elment Bécsbe. Nem
nyugodott meg sorsában, de beletörődött. Az első iga-
zán válságos pont ez az időszak életében, az első lépés

⁸⁾ Az ottani József-akadémiára akarta küldeni a következő
félévire.

tudatosan: az áldozat, lemondás, bölcs beletörődés útján. Elfojtotta a forradalmat önmagában és egyedül, de mint minden ilyennek, ennek is nagy ára volt. A kitörés dinamikája helyett, az elnyomott lázadásból megmerevedés lett, magatartás, korlátokat vonó és dogmatikus elveket formáló: polgári öntudat.

Nem maradt más választás számára, mint vagy vállalni az elsőnek kétes lehetőségeit, vagy megadni magát sorsának. Hogy a másodikat választotta, annak végső indító okát két szóban lehet összefoglalni: szerette apját.

Ő volt gyermekkorának menedéke, mélységes hála és tisztelet kötötte hozzá, nem akart tőle elszakadni, szerette még annak ellenére is, hogy éppen ezekben az időkben vált tudatossá benne, hogy egy olyan fokú megnemértés támadt kettőjük között, amit áthidalni többé nem lehet. Az apa büszke volt fiának kezdetleges írói és nevelői sikereire, de hogy ezek közül életpályának válassza bármelyiket is, arról hallani sem akart. Hogy később mégis így alakult fiának élete, azt csak anyagi helyzetének kényszerítő nyomása alatt történt.

Alig pár heti bécsi tartózkodás után kénytelen volt azt írni neki, hogy csak akkor maradjon, ha önerejéből biztosítani tudja minden költségének fedezését:

»Megszabadultam tehát a lelkemet nyugózó
életpálya gondolatának bilincsetől. Harmad
nap után valék — Pozsony felé.«

Boldogan lépett az ősi város falai közé:

»S honnan e majdnem csodálatos, majdnem
színpadi változás? — Hazám földjét tapostam
megint, honnan majdnem elszakadtam; ez fejt
meg mindent. Vajha ne csalódtam volna az
ősi »koronázási« városban, az országgyűlések
városában, tapasztalnom kellvén, hogy bizony
csak »Krönungsstadt« ez!«

Az 1832. év őszén beiratkozott a jogra. Az 1832.
évi országgyűlési ifjúság lelkes tömegeivel sodródott
ő is. »Tevékenyem is részt vett a politikai életben,

amennyiben ő is szorgalmasan másolta az országgyűlési tudósításokat:

»Tudvalevőleg csak kéziratokban küldhették szét K, L. e tudósításokat megrendelőinek. Sok írnokra volt szüksége s így engem is felszólítottak. Szívesen vállalkozám, nem annyira a csekély anyagi haszon miatt, mint azért, hogy publicistikai szempontból nagyon sokat lehetett ez iratokból tanulni. Gyakran karmoltam éjfélig is, hogy korán reggel elvihessem Kossuthnak a másolatot. Fárasztó volt a munka nagyon; a jutalom igen mérsékelt; mert egy-egy nagyon sűrűn lehető apró betűkkel, s mégis olvashatólag teleirt nagyobacska ívért kaptunk két húszast. Sok pénz volt az a fiatal embernek, mikor vasárnaponként felmarkolhatám tíz-tizenkét év díját egyszerre, s emelte még értékét az a szives nyájasság, mellyel K. a fizetést teljesíté a Blumentahli külvárosi kis szobában, hol mint »absentium« azaz távollévők helyettese lakott.« A pár hónapig tartó pozsonyi tartózkodásról ezt olvassuk még:

»Hatalmas varázs rejlett annak tudatában, hogy ezen »országgyűlési« ifjúság önálló magyar szigetet képez a német szellemű és nyelvű városban, s hogy az »akadémiai« ifjúságnak legalább egy része alkalmilag amához csatlakozván e sziget terjedelmét növelheti, termékenyítő erejét öregbítheti. Új talajt érzék lábaim alatt, nemcsak hazait, hanem új szellemvilági talajt is. Ismét megtaláltam önmagamat. Az a sivár ellentét idealizmus és realizmus közt, mely önnön magamból kiforgatott, egyensúlyra vergődött, sőt a serpenyő inkább az idealizmus felé hajlott. A meztelen, kietlen anyagi valóság, amellyel az orvosi tanulmányok oly váratlanul és rögtönözve rohantak

meg, engedni kezdte, a zsenge kebelbe óhajtvá volt s ismét fölülkerekedő erkölcsileg szellemi valóság nyomásának... Hit és poézis összeolvadtak keblemben, mint a képzelet szülőttei s a göröngyön vergődő, a mc isárban fetregő emberi állatt fölött magasan lobogtatá zászlaját az emberi jogérzet méltósága. Ezt az átmenetet, vagy visszaesést köszönhetem a jogi tanulmányok aetherikus hatásának.«
 »Ily hangulatban,« — írja — »talált egy meglepő ajánlat«; Lányi Imre főispán fia nevelését kívánná rábízni. Rövid habozás után az ajánlatot elfogadta.

2. Nevelői évek.

»Nincs emberszeretőbb gondolat, mint az emberiséget a tudatlanság éjjeléből a naphoz vezetni akarni...«

Ney> Ferenc

»Nevelővé lettem.

»Új, de már legifjabb éveim hajlamiban gyökerező hivatalom egész nagyságában állá előttem s én lelkem teljes melegével ölelem azt szivemre. Hivatásomnak élni minden erőmmel: ez vala föltett szent szándékom; elzárkózni a világtól s annak netán várható ingereitől, örömeitől, a polgári élet lépcsőzetén netán elérhető minden állástól, ez végzetem: így hangzott szivem fenekén egy titokzatos sugalom. S éppen ez adta meg lelkem teljes nyugalmát.«

1833. őszén, amikor első nevelői állomását elfoglalta, tulajdonképen először és véglegesen függetlenítette magát atyjától. Belső, lelki magatartásán ez azonban már nem változtatott. »Belsőmben forrongó, viharzó: külsőleg csöndes és nyugodt« — ezek a sza-

ak, amelyeket válsága leküzdésének idejéről jegyzett fel, egész életére jellemzőek maradtak rá. Az ellentétet kiegyenlíteni, egyensúlyban tartani, csak állandó önfegyelmeléssel lehetett, és egészen bizonyos az, hogy energiájának javarésze ebben az erőfeszítésben emésztődött fel. Innét az egyensúly hiánya nem egy munkájában és az egész munkásságára jellemző állandó vegyülése és küzdelme a romantikus és ezzel ellentétes polgári biedermeier elemeknek.

De miért ez az erőfeszítés? — kérdezték, de a felelet körül csak tapogatózhatunk. Magára vette a kényszert apja iránti szeretetből, de nem volt-e ez csak egy része az egésznek, nem nőtt-e vele együtt gyermekkorának szigorú korlátozottságában a kényszer szükségyszerűségének érzése? Vagy nem nyúlik-e még ennél is mélyebbre a kérdés gyökere egy öröklött, veleszületett hajlam végzetébe? Egy be nem vallott és be nem vallható félelemben az élettől, a lehetőségektől, a bizonytalantól, a chaostól?

Annyi bizonyos, hogy az önfegyelmelő energiának olyan mennyisége gyülemlt fel benne, hogy annak önmaga már nem volt elegendő terep. Meg kellett nyilatkoznia állandóan az emberek felé is és, — hogy önmaga előtt is igazolni tudja, ennek öncélúságon túlmenő hasznosságát és szükségyszerűségét — produktív, nevelő munkában megnyilatkoznia.

Életszükséglet volt számára a nevelés, önmagának egyensúlyban tartására, de életszükséglet volt az egyensúly fönntartására a világgal, az emberekkel szemben is.

Egy társadalmi alsóbbrendűségérzést még az iskola padjaiból hozott magával. Megszokta és megtanulta már itt, hogy mint kiváló tanulót tisztelték és megbecsülték és polgári származása miatt mint embert nem egyszer lenézték. A sok seb közül, amik életében érték, talán erre reagált legérzékenyebben. Annyira érzékenyen, hogy egy egész életére elhatározó reakció született belőle, önbizalmát, a talajt lábai alól kellett volna elveszítenie ha valamiképen nem tudja fönntartani magát ennek a

megsemmisítő tudatnak kínzó terhe alatt. Ez pedig csak úgy volt lehetséges, ha nem menekül előle, hanem ellenkezőleg, szembefordul vele. Fölveszi az ellenséges réteggel az érintkezést, közjük megy élni. Úgy él közöttük, hogy egyensúlyban érzi magát velük, mert fel tud mutatni nekik, adni tud nekik valamit, olyat, amire rászorulnak; alakítóan szól bele az életükbe, annak az életébe, akiben a család jövője dől el; ő csinál embert a gyermekből; nevel.

Tizenkilenc esztendő, mikor báró Lányiaknál megkezdte nevelői munkásságát, ami egyben eddigi életével is teljes szakítást jelent:

»Isten hozzád Pozsony szép vidéke, Isten hozzád diákos dévajkodás. Ezentúl már komoly, tekintélytartó embernek kell lennem.«

Rászakad a felelősség, ezzel szemben megszabadul az anyagi gondoktól. Végre hajlamainak megfelelő foglalkozáshoz jut, ezzel szemben szabadságát korlátozzák. Belekapcsolódik egy család életébe, ahol kissé családtagnak, kissé szolgának érezheti magát. A kis-szántói kastélyban, (Pozsony-megye) Pozsonyban és Pesten tölti az időt a családdal együtt 1834. október 14-ig, amikor saját kérésére, növendéke anyjának nevelési működését mindenben gáncsoló viselkedése miatt, maga a főispán keres neki másik állást Martonvásáron, gróf Brunszvik Ferencéknél (Brunszvik Teréz testvére, Beethoven barátja, felesége necpáli .Justh Szidónia, gyermekeik: Antal és Mária).

Harmonikus és szerető családi élettel először ott találkozott.

»Oh szép, napokat éltem át e családnál, itt Martonvásáron s váltogatva Pesten: emlékezetes szép idők! A gróf és grófné valódi művészpár: zongorán és gordonkán gyönyörű ketősöket játszanak igazi művészi emelkedettséggel. Hát még a városban a téli quartettek és quintettek, melyeken a gróf a legkiválóbb zenészekkel közreműködött, sőt gyakran a

grófné is. Híresek valának s a választottak által nagyon szívesen látogatottak e zene-estélyek. Itt ismerkedem meg Haydn, Mozart, Beethoven magasztos szellemével, Spohr, Cherubini stb. stb. élvezetes műveivel.«

A nagyműveltségű családnál egyéb műélvezetben is részesül:

»A terjedelmes kastély egyik szárnyát az oszlopos homlokzatú Képtár képezi. A gróf általában nagy kedvelője a művészeteknek, annyira, hogy fiatalabb éveiben a pesti német színháznak is intendánsa volt. így a zene kedvelése és gyakorlása mellett a festőművészetnek is bő költekezéssel hódolt s meg lehetős műértő hírében is állt. így gyűjtött össze néhány száz darab kisebb-nagyobb főstményt, melyek számára nem rég külön csarnokot építtete.«

»Nagy örömmre szolgált a képek közt néhány valóban remek művet láthatni. Emlékezem ugyan a bécsi Belvedere, az Eszterházy és Lichtenstein-féle képtárakban látott néhány kiválóbb műre: de hát az ezrekre menő vásznak mikép köthették volna le az akkor még nagyon fiatalka embert? Itt azonban egy-egy Tizian, Correggio, Rubens, Breughel, Hondes kottér, Salvator Rosa, Paolo Veronese nyugodt részletes szemlélete, tüzetes megfigyelése folyton fokozódó gyönyörrel tölte el lelkemet. Még a magyar Kupetzkynek is volt ott egy szép főstménye. Hasznomra is fordítani később ezen ismereteimet a bécsi képtárak szorgosabb megtekintésénél s különösen a pesti és bécsi múkiállításokról éveken át írt ismertető cikkeimben.«

Sokoldalú érdeklődésének és tudományszomjának kielégítésére alkalmasabb helyet nem is találhatott volna.

Ebben az időben már tökéletesen tudott a latinon kívül

németül, franciául, olvasott angolul és tanult olaszul és törökül (később görögül és spanyolul). Olvasmányairól ezt írja:

»Eckstein orvos rákapatott Voltaire olvasására, a grófné Lamennais »Paroles d'un croyant« című munkáját nyomta markomba: Victor Hugót, Berangert önmagam kerestem föl. Képzeltetetlen hatást tett reám a többek közt V. H. »Le roi s'amuse« című drámája, így aztán végig olvasva a francia klasszikusokat: olvasva olaszul Metastasiót, Goldonit, Pavinit, Goaviust, Petrarcat, Ariostot, Tassot; olvasva ezek mellett a már ismert németeken kívül Klopstockot, Herdert, Tiedgét, Wernert, valamint Field Goldsmith Cervantes fordításait: nem hagyva figyelmen kívül Mendelsohn és Kant iratait, e mellett sokat forgatva történelmi és földrajzi könyveket, oly encyklopédistává képezem magamat, habár csak mikroszkopikus terjedőségben, hogy lassankint kezdtem magammal megelégedve lenni.« A Brunsvik családnál töltött évek 1837-ig, nemcsak nevelési éveinek, hanem egész életének is egyik leg-
szebb, legharmonikusabb korszakát alkották. »Soha olyan ellentétet, mint ez a három ember: gróf, grófné és nagymama, — mondja — ha politikai vagy történelmi tárgyakról folyt a társalgás! S mégis soha oly árkádiai harmóniát mindhármok közt, ha a nevetgélve befejezett vitakozás után a csöndes házi boldogságra s a halhatatlan Beethovenre fordult a beszéd.«

Egy váratlan és tragikus fordulat azonban egyszerre véget vet a boldog életnek. A kis Tóni, az álmodozó kék szemű gyermek, aki soha mást, mint örömet nem szerzett neki és másoknak, hetekig tartó borzalmas kínok után meghal. »Életem egy tervét vesztettem el benne!« — írja.

Újra itt hát a nagy kérdés: hová menni, mihez kezdeni?

»Elszillapulván némileg a szülői fájdalom legélesebb rohamai, tudata velem a nemes műveltségű házaspár, hogy maradhatok a háznál, ameddig tetszik, míg egészen kedvemre való alkalmazást találok ...«

»A szünetelés idejét tanulmányozásaim kibővítésére használván, gyakrabban meglátogatám Reseta János egyetemi tanárt, ki atyámnak még Székesfehérvárt iskolatársa lévén, jó indulattal viseltetett irántam. — Ez idő szerint ő a neveléstan professzora is lévén alkalmat nyújtott, hogy a régebben látogatott pedagógiai tanfolyam alapján magánvizsgálattal szerezhessen meg a paedagógia sublimiorból⁹⁾ a bizonyítványt.«

Reseta volt, aki az ifjúnak új állást szerzett. 1837. április 20-án megkezdte működését Sztáray Albert gróf László fia mellett Nagymihályban. (Zemplén m.)

Négy évet és négy hónapot töltött a grófi családnál és ez volt utjolsó állomása magánnevelői pályájának. Innét is saját kérelmére távozott, hosszú lelki tusák után. Az egyensúly, amelynek helyreállítására oly biztató remények mutatkoztak már a Lányi házban, amely Brunsvikéknál tökéletesen megvalósulni látszott, Sztárayéknál megint teljesen megingott. A közismerten mereven konzervatív főúr¹⁰⁾ és családja és a Széchenyi reformjaiért lelkesülő, a nép érdekeinek munkálására törekvő nevelő közt, nem lehetett egyetértést elképzelni. Jellemző a helyzetre a következő epizód:

»Ebéd vége felé, — a most nevezett napon (1838. augusztus 26-án) — mi balgaságot sem

⁹⁾ »Pedagógia sublimior« a pesti tud. egyetem 1814.-ben felállított »Felsőbb neveléstan«-i tanszéke. Az első tanár Krobot, utána 1833-tól Reseta János a német nyelv tanára vezette (Szentpétery: A bölcsészettudományi kar tört.)

¹⁰⁾ Sztáray Albert gr. követ volt az 1825., 1836., 1840. országgyűléseken. Konzervatív elveit a »Világ«-ban közölt »Nagymihályi levelek«-ben és a »Századunkban« megjelent »Szózatban« fejtette ki.

sejtve, hazafias meghatottsággal említem föl az újságlapban az nap délelőttjén olvasott ama rendítő hírt: hogy augusztus, 24-én meghalt Kölcsey Ferenc.

»Talán inkább azt tartottam volna lehetőknek, hogy megrendül e percben a föld s mi mindnyájan a várkastély romjai alá temetkezünk, mint azt a keserű s a legmélyebb megvetés hangján kiejtett szót, mely mint lesújtó dörrenet elkábítá fületem: »Megdöglött végre az a kutya, az a Marat!«

»Tehát ezt érdemlé oly lélek, oly szellem, mint Kölcsey vala? A legnagyobb, a megbocsáthatatlan bűn tehát a népért érezni, a nép érdekeiért küzdeni, a nép művelésére törekedni, munkálkodni, harcolni, s mindent tenni szóval és tollal, mint országgyűlési követ, mint megyei szónok, mint irodalmi zászlóvivő! S ezt érdemié az a nemeskeblű ember, ki a magyar nemességnek is tagja, — azt érdemli, hogy — legalább jelképileg a tisztességes koporsót is megtagadjuk tőle?«

»Mit fogok én elérhetni ily körülmények között? Mit fogok én építhetni ily talajon, mely nem egyéb lejtőre öntött görgetegnél? Miért vagyok én még itt? Mit keresek itt? Mit várhatok itt?

Így válik meg a családtól 1841. augusztusában. Tépelődve veti fel a kérdést, vájjon mi volt a nevelésben eltöltött hosszú kilenc esztendőnek eredménye? Szubjektív szempontból, — mondja — kétségtelenül jellemének, erkölcsi felfogásának végleges megszilárdulása, műveltségének kiszélesítése, politikai elveinek megszilárdulása. Ezzel szemben a külső eredmény? Általános elismerése és megbecsülése nevelési rendszerének, de végeredményben kézzelfogható eredmény nélkül: az első növendék hamar kikerül befő" lyása alól, a második meghal, a harmadiknál évekkel

a szerencsétlen László gróf később maga ismeri be egykori nevelője elveinek helyességét, amelyek azonban még amikor hathattak volna rá, saját és szüleinek ellenzésén mindig hajótörést szenvedtek.

»S itt tolódik lelkem elé az az észrevétel:«
— mondja végezetül — ,»mily határozó befolyással lehetett volna reám, ha például Széchenyiékhez kerülök nevelőnek! Meglehet, hogy egész életem iránya megváltozik. Mert amily rajongó tisztelettel üdvözlém a nagy reformátor minden újabb eszméjét, amily áhitattal olvasám, sőt nyeldesem minden újabb munkáját, talán idővel megnyerhettem volna figyelmét, hogy bármi csekély részben is nap-számosi munkával segítsen nagy szelleme szüleményeinek anyagi kiállítását. S ebben is mennyit lehetett volna tanulni tőle! S ez az ábránd — tűnékeny ugyan — de mégis nyugtalanítaná néhány hónapig töprengő lelkemet.«

3. Férfikora.

1841. augusztusában jön fel Pestre. Huszonhét esztendő, most már döntenie kell jövőjéről, megvetni lábát az élet forgatagában. Egyelőre azonban csak annyit tud, hogy hol nincs a helye:

»Eljöttem. Mire? Van-e céloom? Nincs. Van-e tervem? Nincs. Egészen vaktában megyek neki a világnak, csak, hogy megszabaduljak azok köréből, kiket nem szeretni megtanultam.«

Ez a csalódás majdnem összeesik időpontban a másik töréssel: édesanyjától való végleges elszakadásával. Mindkettő úgy letarolta mindazt, amit eddig lelkében fölépített, hogy össze kellett volna dőlnie fölötte a világnak, ha mélységes vallásos hitén túl, nincs még egy kis zúg az életben, ahol menedéket lehet találni: a család.

Aki az édesanyját úgy veszítette el, min ő, annak el kellett veszítenie a hitét a szeretetben és nőiességben is. Ezt már csak a feleség menthette meg.

Csak a nő válthatta meg kínzó magányosságától és attól a tátongó ürességtől, ami a csalódásoktól megpróbált lelket eltölti. Csak a nő válthatta meg újra az ideál számára és a »megváltás« motívuma, mely majdnem kivétel nélkül minden munkájának középpontja, ebben a legegységesebb élményében gyökeredzik.

»Olyan feleség kell nekem, ki magát teljesen és föltétlenül odaadó szerelmének erejénél fogva kész velem mindazt élvezni, amit lehet, mindazt nélkülözni, amit kell. Oly asszony, kinek lelkében az anyagi világ rögei fölött a szellemi élet napsugara uralkodik; asszony, ki a haza, a nemzet érdekeinek, ha kell, föl tudja áldozni személyi kívánalmait; asszony, kit nem csábítgat cím és rang, vagyon és csillogás, ki a nép fiában, ha becsületes, épp úgy becsüli meg az embert, mint, ahogy el nem kábul a nagyoknak képzelt félisteni nimbuszától ...«

»S ily feleséget reméltem nyerhetni menyasszonyfolyamban mindazok után, miket tőle, róla és felőle látni, hallani, tapasztalni, miket lelkének legrejtettebb aknáiból kibányászni alkalmam volt.«
Pilisy Angelicával, pilisi Pilisy József sóházi inspektor és felesége Petrovits Anna leányával 1842-ben esküdött meg Nagy-Mihályban és benne valóban olyan feleséget kapott, aki egész hosszú életén át megtestesítette a hozzáfűzött reményeket.

Éppen egy esztendeig jártak jegyben. Erre az időszakra esik Ney Ferenc dunántúli utazása Pintér Ferenc barátja kíséretében és elhelyezkedése a »Világ«-nál.

Annyi év után »szabadon, mint a madár a levegőben« indult el a két barát az októberi őszi napokban a Balaton mellékének szelíd tájára. Bejárták a hegyeket és vá-

rostokat és meglátogatták a »regék ősz költőjét«, Kisfaludyt. Ezzel az úttal jó időre végeszakadt a vándorlások korszakának.

Az elhelyezkedés kérdése váratlanul oldódott meg, még dunántúli útja előtt:

»Pestre érkezve, első sétám egyike Budára vezetett a hajóhídon át. S a hajóhid közepén találkozom Dessewfy Aurél gróffal, a híres országgyűlési szónokkal, ki most a »Világ« c. hírlap kiadótulajdonosa.

»Ah, jónapot! Hát mit csinál ön itt?«

— Feljöttem Pestre.

»Ott hagyta Sz.. .y-ékat?«

— Igen.

»S mivel foglalkozik most?«

— Egyelőre semmivel.

»Nem volna kedve a »Világ«-hoz beállani munkatársnak?«

— Meggondolom, méltóságos Uram.

» Tudom, hogy ön sokkal liberálisabb, mint én, de hát nem szükséges éppen hazai politikába avatkozni...«

— Rovatok?

»Külföld, művészet, színház, tárca-cikkek, könyvismertetés és rokonművek.«

— Ez talán lehetséges ...

»Jó, jó, látogasson meg holnap d. e. 10 órakor.«

— Alá' szolgálja.

Íme egész szerződés e rövid párbeszédben.« A szerkesztőségi munkával irodalmi körbe került és Pesten telepedett meg véglegesen. Mielőtt irodalmi kapcsolatairól beszélénk, vessünk egy pillantást a kor általános politikai és szellemi életére, amelyik írói működésére is hatással volt.

A negyvenes évek vezéregyénisége már Kossuth. A Széchenyi által elindított reformmozgalom egyre in-

kább a szélsőségek felé sodródik az európai liberalizmus eszméinek hullámain. »A liberalizmus — olvassuk Hóman—Szekfü Magyar Történetében — a felvilágosodás századában gyökerezett és előzményeiben visszamyúlt a humanizmus lelkes képzeteire, melyek a középkor transcendens világfelfogása alól »felszabadítva« az európai népeket, állam, társadalom és tudomány világi, az Egyháztól elfordult kifejlését indították meg.« . A XIX. század negyvenes éveire a tolerancián keresztül az ember a teljes vallási közönyösségig jutott el. Farkas Gyula szerint¹¹⁾ e kor legifjabb írói nemzedéke már nem keresztény: »Ennek az ifjúságnak nincs már hfctgyománoys keresztény hite. Iskoláik ezt az örökséget nem adták velük. Mohón szívják magukba a franci? forradalom pogány eszméit és Shelley költészetének filozófiájáért lelkesednek. Ledöntik szívük oltáráról a keresztet, akárcsak a francia sansculotteok és gyűlölettel fordulnak minden ellen, ami a pozitív vallás hatalmára emlékezteti őket.«

Ney Ferenc épp az ellenkező iránynak: a pozitív hitvalló katolicizmusnak képviselője. A liberális eszmék hatása csak humanizmusában és ezzel kapcsolatban vallási elfogulatlanságra való törekvésében mutatkozik. így például ő az, aki állást foglal az óvodákban kötelező (nyilvános keresztvetés ellen, mert az, mint mondja, sértheti a más felekezetű eket:

»S ismét arra a meggyőződésre juték« — írja »Emlékezéseiben« — hogy vannak helyzetek az életben, midőn a józan filozófiának kell átengedni a pálmát a pozitív vallások külső formái fölött.«

De nemcsak vallási szempontból tartozott irodalmi pályájának kezdetétől fogva a kisebbségi csoporthoz, hanem politikai nézeteiben is. Bár Kossuthot egyénileg nagyra becsülte, szónoklatainak, egyéniségének varázsa nem maradt hatástalan ránézve, mégis a forradalmat

¹¹⁾ Farkas Gyula: »Az ifjú Magyarország kora« Bp. 1932.

mindig elvetette: »A pusztítás az, mit lelkem utál, a vérengzés az, mitől lelkem irtózik« — írja.

Hogy a »szabadság« eszméjét miképpen értelmezte és a bekövetkezett forradalomról hogyan vélekedett, arról külön fejezetben fogunk még szólni. Mértékletesen haladó konzervatív felfogásával, mindig eszményképéhez, Széchenyihez állt legközelebb. Nála is a keresztény emberszeretet alapja minden reformtörekvésnek, amely a nép jólétének emelésére és ezzel a nemzet szabadságának és függetlenségének kivívására törekszik.

Amint erejéből telt, mindent megtett ebben az irányban, tetteivel és tollával szolgálva az eszmét: a nép erkölcsiségének emelését, nevelés által. Ha nem is a forradalminak, de ennek a haladásnak tántoríthatatlan híve volt és azért kellett magát sok tekintetben új munkakörében a »Világ« konzervatív atmoszférájában idegennek éreznie:

»Óh, miért kellé nekem e barlangba kerülöm, honnan nézeteimnek ellentétes szellők fújdognak, melyek ha netán viharos rohamokká fejlődnek, vajmi könnyen szórhatják önnön lelkemről a gyöngéden takaró himport. »Das eben ist der Fluch...« valóban, mintha mintha gonosztettet követtem volna el azzal, hogy »véletlenül« egy merev konzervatív arisztokrata házában töltöttem el éveket: annyira »következetesen« járt nyomomban mindig az a felfogás, sőt gyanúsítás, hogy magam is ily színezet »hasonszórú« vagyok.«

Mégis éppen a szerkesztői munka ad alkalmat neki, hogy mindjárt első szereplésével hitet valljon nézetei mellett. Teleki László »Kegyenc«-ének első előadásáról kellett írnia. »Kellemesen lepett meg Aurél gróf gyöngéd utasítása, hogy a bírálat legyen jó«, azaz mindenesetre méltányoló. Erre a térre tehát nem terjed ki a politikai antagonizmus. Itt a két jó barát találkozik s nem áll szemben egymással a két ellenfél.«

A bírálat a következőkkel kezdődik:¹²⁾

»Örvendetes dolog midőn főbb rangú személyeket látunk föllépni a literatura mezején (mi egyébiránt már ma hála az előítéletek per-czenkinti enyészetének nem olly nagy ritkaság) — s olly mezőn, mellyen magukat nemcsak a műveltebb olvasó közönség, hanem a kevésbé művelt nem olvasó nézőség Ítéletének, azaz tetszése, vagy nem tetszése nyilvánításának, mit minden színi író eltűrni kénytelen, kiteszik. Mert ez bármi csekélynek látassék is, egy hatalmas lépés a nemzet életében a személyi és tekinteti viszonyok kölcsönös méltányos toleranciája. Azért, minthogy a karzat legcsekélyebb nézőjének is van joga illy esetben véleménye kimondására, mi is elkülönözve minden egyéb tekintet — (minthogy literatúrában semmi féle polgári állásból származható felsőbbiséget nem ismerünk és ismerni nem akarunk) a művet csak mint művet, a szerzőt csak mint szerzőt mutatjuk be a közönségnek.«

Ebben az irodalmi egyenlőségben találja fel újra a helyét. Ez már a férfikor vívmánya. Nem a magasabb réteghez való személyes viszonyának kialakításával, hanem tőlük távol és rajtuk kívül a műveltség és irodalom közösségének jogán.

Amikor a negyvenes években irodalmi tevékenységét megkezdi Pestre való költözésével, már nem mint idegen lép az írók közé. Elsősorban katolikus erkölcstanító célzatú munkássága, másodsorban eddigi írói kapcsolatai által, politikai állásfoglalásához hasonlóan elhelyezkedése itt is középút. Már korára nézve is a század negyvenes éveinek három nemzedéke közül a középsőhöz tartozik. Ez a nemzedék volt,¹³⁾ amely ki-

¹²⁾ »Világ« 1841. szeptember 22.

¹³⁾ Farkas Gyula: f. i. m.

szorult az Akadémiából, az »Auróra«-ból és később az »Atheneum«-ból és így bár lélekben a romantikus nemzedékhez állt közel, azzal mégis nyíltan ellentétbe került. Nem kevésbé nagy volt az ellentét a legfiatalabb nemzedékkel szemben is.

Mindenek előtt kisérjük végig irodalmi pályáját a negyvenes évekig.

Lyceumi évei után sokáig nem találjuk irodalmi működésének nyomát. A Lányiéknál töltött időkről emlékezve azonban ezt írja:

»Néhányszor eljött az öreg úrhoz Ponori Thewrewk s hozott mindannyiszor egy-egy új könyvet — saját kiadmányát, — szörnyen alázatos hajlongásokkal kérvén annak kegyes elfogadását. Az öreg úr nyájas hangon, de fanyar arccal kérdezé: Mi az ára? S a mondott összeget azután kivévén tárcájából jónapot kívánt a távozóznak.

»Nem ismerém Ponorit első megjelenésekor. Elmente után azon kérdésemre: »Kicsoda ez az úr?« csaknem szánalmas hangon feleie a jó öreg: »Buchmacher.« Bizonyára csak éle akart lenni. — De éppen ez ösztönzött arra, hogy Thewrewkkel megismerkedjem, s biztatása folytán pár cikket írnak a legközelebb megjelenendő gyűjteményes könyve számára. S innen számítható — legszorosabban véve — írói működésem. (1834.)«

Pár évvel később a Sztárayéknál töltött időkről, a pozsjioynyi tartózkodásról pedig ezt jegyzi föl:

»Mindazáltal többen szorosabb ismeretségre léptünk (t. i. a nevelők). Itt volt Horváth Mihály, Méhes, Kunoss, Danne (a későbbi Dani), Csáki és mások. Horváth-tal és Kunos-sal anynyira szövetkezénk, hogy hárman — álnevek alatt — »Országgyűlési Lant« című verses röpirat kiadására is elszántuk magunkat. Horváth—Palánki, Kunoss—Ákos, én Várfoki név

alatt léptünk föl. Méhesnél, ki, ha jól emlékszem Eszterházyaknál volt régi, családi nevelő — többször kedélyes estélyekre gyülekezünk. Horváth M. — a Keglevichék nevelője — már érdemeket szerzett nevezetes munkákkal arra, hogy még az év novemberében megválasztották az Akadémia levelező tagjává. Itt találkozám újabban Garay Jánossal: ellátogatánk az Orosz által szerkesztett »Hírnök« egyik főmunkatársához, Csathó Pálhoz, ki arra a kérdésre: »Hogy van? Mit csinál?« a boros palack mellől föltekintve válaszolá: »Redigálatok.« Gyönyörű ész! Kár, hogy végre is a bor szelleme tompítá el benne a lélek szellemét. Itt ismerkedem meg Kunoss barátjával, Arady Jánossal is, ki akkortájt lelkes, hazafias, pesti ügyvéd vala. A kör tehát, melyben ekkor mozogtam, egészen más színezetű vala a korábbinál. Nem csak tisztességes, de tisztos, emelkedett lelkű, hazafias szellemű tevékeny, munkás, művelt kör. Az evvel való érintkezés felujtá, felbuzdítá, meg-edzé bennem az »írói« vágyat. Hogy miért maradtam mégis »írónak« oly kicsinynek, mint ahogy »ember«-nek kicsiny maradtam ... ki fog derülni.«

»E helyt csak az érdekel egyelőre, hogy ezen érintkezésekben ösztönzést, impulzust nyertem újabb tevékenységre.«

»Így történt, hogy amikor Kliegel József bemutatta találmányát, — amelyből más viszonyok közt talán lehetett volna is valami — »Betűszedő és osztó gépet«, a Hírnök melk léklapjában — a »Századunk«-ban egy lelkesedésem sugalmata cikket közöltem névtelenül, betűjegy alatt, mely általános figyelmet keltett, s melyről valamivel később gróf Dessewffy Aurél, a nagyhírű konzervatív szónok,

mikor valahogy megtudta szerzőségemet, azt monda nekem szemrehányólag, hogy »aki ily nevezetes cikket ír, annak kár a gyertyát véka alá rejteni.«

Ugyancsak Sztárayékkal kapcsolatban jegyzi fel:

»Eljött az öreg Dessewffy József is, a gróf »Pipsz«, mint bizalmasan hívogatták, ki egyik megjelent munkámnak egyik helyét illetőleg, úgy nyilatkozott, hogy valóban »shakespearai« erőt és emelkedettséget tanúsít, evvel engem is önbizalomra buzdítani s a család előtt is szellemi érdememet méltányolni akarván.«

1845-ben az »Életképek«-ben így emlékezett meg Dessewffy Józsefről:

»Miért fogok éppen én tollat a' közlött arcképnek mintegy magyarázatára — noha az magyarázatra épen nem szorult — annak oka szinte ollynemű hálában, minőt a lelkes báró (Eötvös az Akadémia ülésén) emleget, abban t. i., hogy én is azon számosok közé tartozom, kik a' boldogult gróf lelkes, 's mondhatnám atyai buzdításának köszönik, hogy a sikamlós irodalmi pályán szilárd elszánással folytatók munkálkodásukat. 'S habár csekély is, mit eddig tehettem, 's tán csak később engeded istenem maradandóbbat teremtenem: ezt is, amazt is nagyrészen neki köszönöm. De elnézve munkásabb jövőm lehetőségétől — mert én babérokra nem áhítozom — már csak azért is szeretem íróvá lettemet: hogy e' néhány sorban kifejezhetem a dicsőültnek porai iránt tiszteletemet 's hálámat.«

Az elindulást kedvező, buzdító vélemények támogatták. Erre mindenképen szüksége is volt. Középszerű, kicsiny voltának tudata állandó ólomsúlyként nehezedett rá, menekülni előle csak az önérzet és kemény kötelességteljesítés által lehetett.

»Ha főkelt önérzettel, lelkesedéssel, sőt némi eszményies ábrándozással határozám el magamat a nevelői pályára, arra, hogy másokat neveljek derék honpolgárává a hazának, nemesebb tagjaivá az emberiségnek: viszont és egyidejűleg a legszentebb fogadalom rajongásával tevém föl magamban azt, hogy a lehető legtökéletesebb erkölcsi lényvé neveltem ki önmagamat. Az erkölcsi magasság és magasztosság lőn törekvésem ideálja.

»De miért tűzém ki magam elé csak ezt a, bármely szatócs szellemének is becsületére válható erkölcsi programot? Ha mások, hasonorsúak is, tudtak törekedni másfelé nagyság felé, ha bírtak oly aspirációkkal és ambíciókkal, melyek végre is fölsegíték őket magasabb társadalmi állásokba, főlemelek őket az írói nagyság díszhelyére: miért nem kísérelék meg valami hasonlót én is? Hisz' ez mindenkinek szabad? Szabad? Oh, igen: de lehetni? Ez nem függ az egyén akaratától.

»Ki az anyatermészet öléből nem hozott magával oly testi szervezetet, hogy képes legyen ennek alapján mázsányi golyókkal való hajigálásra erősödni, az nem fog erre bármi gyakorlatokkal is képesülni soha. így, kinek szelleme szervezete nem bír bizonyos irányú őserővel, melyet kifejthessen, csupa fejtéssel és gyakorlattal azt a hiányzó őserőt nem fogja megszerezni soha. Van-e ily erővel megáldva valaki, vagy nincs, annak rendesen csak később jó tudatára: de azt eleve képzeln, vagy abban elhinni magát — gyarlóság. Ellenben mit sem bizni saját erejében, s ha valami nem sikerül s bármi oknál fogva nem sikerül, mindjárt elcsüggedni, s abba hagyni minden további erőlködést, magasabbra törekvést, ez — alkalmasint gyávaság, önlealázás.

S hogy ilyenféleképpen mennyi része vala abban, hogy más téren is kicsinynek maradtam, erről talán lesz alkalmam más helyen szólni.« Örökösen ez a visszatérő gyötrő tépelődés. Nem hagyta el egy pillanatig sem, ezzel indult el az irodalom útján, nem tudva hinni már a kezdet kezdetén sem sajátmagában. Az emberek felé eltakarta ezt a tudatot a nevelés, de önmagában egy talán senkitől sem sejtett szörnyen vívódó és szenvedő lélek szünet nélkül áltatta magát lázas és túlfeszített tevékenységével.

Megnyugvást csak az a tudat adott neki, hogy munkája, ha nem is jelentékeny, de építő munka, amivel a haza javát szolgálja. Ezzel a nemes »ürüggyel« azonban eleve lemondott munkája öncélúságáról és korlátok közé zárta.

Jellemző az a nyugtalanság, amely munkásságában megnyilvánul, különösen ezekben az esztendőkből. Nem egy műfajt művel, hanem jóformán mindegyiket. Ír színműveket, költeményeket, beszélyeket, nekrológokat, szakmunkákat, könyv- és tárlatismertetések, társulati jelentéseket. Alig találunk hírlapot vagy folyóiratot, ahol nevével nem találkozánk:

»Mennyifelé kiágazó munkásság! Mennyi mozgékonyosság, mondhatnám nyugtalan, pihenni nem tudó, izgatott tevékenység! És... mekkora elforgácsolása az erőnek! Melyet, ha csak néhány, vagy csupán egy célra pontosítok össze: mi más lehetett volna társadalmi, irodalmi súlyom és értékem! Óh, hogy ezt akkor nem vette észre, észre venni nem is akarta a a még ifjan pezsdülő vértől feltüzelt, hajtott, ostorozott szellem!«

»És honnan ez a vérmesség? Mi gyújtá benem ezt a lázat, a munkásság szakadtalan lázát? Szereplési viszketeteg talán? Feltűnési vágy? vagy éppen magasabbra törő számító, önző ambíció? Nem. Az egésznek egyetlen csiramagja: a nemzeti érzület. Akárhová tekintek

azon időben, mindenütt szükségét láttam annak, hogy a magyarság érdekeit részint megóvjuk, részint ébresszük, s ennél fogva szükségét éreztem annak, hogy vagy mint egyik buzdító, lelkesítő és ellenőrző igénytelen elem elegyedjem a köztevékenység bonyodalmaiba, vagy ott, hol tömörebb, biztosabb nemzeti szellem ereje pontosult össze, magam is újabb és újabb lelkesedést merítendő, mint szerény közkatoná vegek részt a táborozás izgalmaiban.«

Az irányító szerepet életében 1844. augusztus 9-e óta megint a nevelés vette át, amikor megvált a »Viág«-tól és a kisdedővó intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület által, a budapesti valeró utcai Kisdedővó képezde igazgatójává választották. Az irodalommal nem szakított akkor sem, de a három termékeny esztendő után lankadni kezdett tevékenysége, a szabadságharc éveink átmeneti föllendülése után pedig jó időre majdnem egészen elnémult.

4. A Szabadságharc évei és közéleti munkássága.

»Hová, hová boldogtalan hevedben
 Oh nép, ki máris annyit szenvedél?
 Hallgatsz-e most is bódítók szavára
 Kik nem tehették azt, amit hivel?
 Azi-é e földi célod, hogy szünetlen
 Hiú reményekért áldozd magad?
 S midőn kifáradál a viadalban
 Díjjul megfogyjon szádban a falat?«

Ney Ferenc

»Végig nyargaltak a honon a forradalom minden isszonyai, — mindenütt vért, üszköt, sírt, romot, temetőt és Ínséget hagyván nyomuk után.

»Hősök haltak, sebesültek jajgattak, özvegyek sírtak, árvák zokogtak, lakatlanok bolyongtak.

»Ezrek éheztek, ezrek nyomorban veszttek el, ezrek küzdöttek a kétségbeeséssel.

»Óriási vészfellegül térj észte ki az előbb olly nyájas virányok fölött sötét szárnyait egy gondolat, s le-lecsapó villámai csak azért világitanak, hogy gyújtsanak.

»Megnehezült az Úr keze a magyar haza fölött.»)

Mint az egész nemzet életében, Ney Ferenc életében is cezúrát jelentett a szabadságharc. Férfikorának delén érte és ifjúságának színeit söpörte el. De az ő életének is soha el nem múló élménye maradt.

Már az 1848-i esztendő első napjaiban gyász borul családi életére — mintegy előhírnökéül annyi szenvedésnek — meghal másodszülött fiacskája Ákos, január első napjaiban.

A további eseményekről családi naplójában így számol be:

»Martius 15-én kiűtött a pesti mozgalom, mely aztán országos forradalommá fejlődött a pozsonyi országgyűlés következtében. — Mennyi remény, mennyi izgalom! — E mozgalom nemesebb iránya alatt a m. nevelési társaság elnökévé választattam. Ez irány hatása alatt jött létre a július 20-án s következő négy napon tartatott országos tanári gyűlés, melyen 257 minden rendű tanár, tanító és nevelő jelent meg tanácskozásra. Közakarattal a gyűlés elnökévé választattam.«
Korántsem szabad azt gondolnunk, hogy a nagy napokban hidegen és érzéktelenül vonta ki magát az eseményekből. Ellenkezőleg, talán éppen az, hogy őt is

¹⁴⁾ Ney Ferenc: »Egy őrangyal« megj. az »Őrangyal«-ban 1852.

elkapta a mámor, hogy ő is föltett mindent egy lehetőségre, a nemzet szebb jövőjének hitére, okozta teljes letörését és kiábrándulását. Kiábrándult elsősorban az emberekből. Gyávaságot, bizonytalan ingadozást, öncélú számítást kellett tapasztalnia lépten-nyomon.

Egyelőre itt voltak azonban a tavasz kábító napjai:

»Amint megindult a mozgalom, ihlet szállta meg minden honfi keblét: hogy nagy, dicső, fényes jövőt kell teremtenünk, mindenki azt olvasá ki a vele találkozó barátja szeméből: ki tudja meddig érvényesülhet törekvésünk? Ki tudná megmondani, mi lesz a szabadság vége?

»A szabadság! Ennek becsülete aranyozott meg mindent, a vasláncot, épp'úgy, melyet leráztunk, mint az ólomgolyót, mely valamely végzetes erő homályában rejlett. Mámor volt ez, rajongás, örüietesség; de szent hit is volt, életcél, vallás... És senki sem látszott észre venni, vagy nem akarta látni, hogy a bálvány lábai roskadékony agyagból vannak, s mi több: hogy a mell vértjén, mint hajdan Achilles sarkán, vagy Siegfried vállán éppen a legveszedelmesebb ponton, a szivettakaró bordák táján van egy födetlen apró nyílás, melyre ki nem terjedt az óvó bűvölet írja. S e kis nyíláson kellé kifolynia a szabadság vérének!

»De ki gondolna ily rémes jövőre, mikor barát baráttal ölelkezik, ismerős ismerőssel lelkesülten fog kezét, mikor hajlongó tolltenger kucsmán, kalapon, mikor a megtapsolt szónok csak azért száll le a székről, hogy az utána föllépőt még tüzesebben megtapsolhassa? Kit bántanának a jövő rejtelmes álmai, mikor minden szem ragyog, minden arcon ihlet lángja ég, minden torok éljenez? A Radikál-kör tarka élete óráról-órára váltakozó

élénkséggel szentelt mámorban ünnepié az új szabadságot.

»... És jött a költő, a nemzet költője, kinek »Talpra magyar«-ja ezreket, milliókat villanyozott egetostromló lelkesedésre, és oly csöndesen, oly szelíden társalgott, mintha a vizet sem tudná zavarni; de azért minden, bármi kicsit elejtett szava úgy hatott, mint Pythia szelleme. S a másik percben már az asztalon s mennydörögve hallata szavát a memzeti becsület érdekében. Itt borultunk először egymás keblére: itt ölelkeztünk barátokul, amaz ünnepélyes óra emlékére is, hogy rövid idő együtt tettük le a táblabírói esküt Zemplén megyeháza termében.«¹⁵⁾

Családi feljegyzései:

»A nemzetőrség törvénye szerint előbb a radicálkör légiójában, főhadnagy, később a terézvárosi zászlóalj 5. századában hadnagy voltam.

»Ősszel, csak két szavazat kevesebbségén múlt, hogy országgyűlési követté nem választattam¹⁶⁾ a Terézváros részéről. Egyébiránt június óta pestvárosi képviselő voltam egymagam valamennyi pesti tanár és tanító közül.

Az őszi eseményekről az Emlékezések számolnak be:

»Október 18-a vala. Tömérdek nép gyűlt a Dunapartra a kereskedelmi épület elé. A Dunán gőzös kürtője füstölgött, mely egy honvéd zászlóaljat vala fölfelé viendő. A zászlóaljjal Kossuth Lajos szállt a hajóra, lengő fekete tollú, fekete pörge kalappal, honvédöltönyben. Éljenek harsogása rezegetté a le-

¹⁵⁾ 1846-ban Máramarosban, 1847-ben pedig mint Zemplén m. táblabírája esküdött fel, Petőfivel együtt.

¹⁶⁾ Trefort lelépésével.

vegőt. Az égből sűrű, finom eső permetezett alá. A hajó fűttenet, elindult s öntudatos büszkeséggel hasítá a hullámokat. Remény és áldás sóhajai lengedeztek utána. Áldás jelének vették sokan az esőt is. Otthon e nap egy fiam született: Ákos-Lajosnak kereszteltem, de nem volt áldás életén, csak nyolc hónapig élt. S e nyolc hónap alatt is, hajh mennyi viszontagságon kellé átmennie szegénynek!

De a lelkesedés oly percében ki gondolna a komor jövőre! A kocka el volt vetve. Kossuth indult Bécs alá.«

1849. »Nehéz idők, nehéz napok — írja családi naplójában. — Január 5-én bejött Windischgrätz hg. Budapestre az osztrák sereggel. A magyar sereg csata nélkül elvonult. E napon a legborzasztóbb hidegben családommal elmenekültem Gödöllőre. Iszonyú utazás! Béla fiam hatodfél éves, szegény kis Ákos (2.) még három hónapos sem volt. 16 foknyi hideg, roppant hőtömeg. A bérkocsi, mellyért 20 frtot fizettem Gödöllőig, alig birt haladni. Menekülésem oka, hogy sógorom Józsi, ki honvédkapitány volt, azt jósolta, hogy W. hg. minden fegyverfogható embert besoroztat. Gödöllőn csak három napig időztünk. Tovább menni nem lehetett, ott voltak a császári dzsidások. Szemeink láttára 'fogtak el hó- és holdvilág mellett harminc huszárt. (K.-ék fogadtak be barátságos házukba; de látszott rajtuk, hogy szeretnének szabadulni tőlünk. Nagyon rosszat képzelhettek felőlem.) J. elkísért Sz. Lőrincz pusztára. Csikorgó hidegben — bajuszomon megfagyott a lehelet — ismét utazni a kicsinyekkel nyitott szekeren, rossz gyékény-ernyő alatt! Sz. Lőrincről J. behozott minket jan. 9-én. Azóta március vé-

géig ki nem tettem lábamat az utcára. Nappal az óvodában a kisdedekkel foglalkoztam — segéd nem volt egy sem hosszú ideig —; reggel és este hazám sorsát sirattam. Így múlt az idő folytonos gyászban, iszonyú szívfájdalomban. Mások talán szerencsésebbek voltak, mint én, dolgozni is birtak, — én nem birtam dolgozni, nem birtam írni, még olvasni is alig. Szörnyű rémként állt előttem mindig az óriási kín: hogy hazám elveszett!

»April 24-én Sz. György napján bejönnek reggeli 8 órakor a városliget felől az első huszárok. A népség ujjongott, a város örömben úszott. Nemzeti zászlók ezrei mindenfelől! Mámor és diadal minden utcán, minden házban. Végzetszerű idő!

»Május 4-én Pest első bombáztatása Buda felől Hentzi által. Május 13-án iszonyú bombázás. Az éjt a városligetben töltöttük. Május 21-én Buda várát beveszik a honvédek. Ujabb mámor, újabb diadalzaj. Mennyi vér, mennyi ámulat!

»Nyárelő 27-én tüzes beszédet mondtam a városházán — mint képviselő, s ennek nyomán szónokul neveztettem ki a múzeum terén 29-én azaz Péter-Pál napján tartandó népgyűlésre. Ez ünnepen zeneszóval és lobogóval jártuk bibe a várost; de a szónoklattól eltiltott engem a roppant szél, mely ellen korlátolt hangom hiába küzdött volna.¹⁷⁾ Átvette tehát e szerepemet Gyurkovics.

»Őszelő 5-én reggel 7 órakor megjelent nálam a kutató rendőrség, — s miután mindent felturkáltak — magamat is elvittek kocsin a főrendőrséghez, mely akkor az Újépülettel

¹⁷⁾ Emlékezéseiben megjegyzi erről, hogy örült az ürtügynek, hogy a német szónoklás alól kibújjon,

átellenes Oswald-házban tanyázott. Ekkor sült ki, hogy ép a föntebbi — városházi — szónoklat miatt fognak el. Vallomásomat aláírván Stipanek biztos azon szép kilátással küldött át az új épületbe: hogy bűnöm miatt kötél fenyeget.«

Az élet az Újépületben az első hónapban elég csendesen, sőt nem minden kedélyesség nélkül telt el. Volt úgy, hogy tízen is laktak a szobában, állandóan változtak az emberek. Honnét jöttek és hová mentek, nem lehetett tudni. Egyáltalán, ami kint történt, csak sejtették a foglyok, mert újságok és könyvek csak a legnagyobb szigorral átrostálva kerültek kezeik közé. Megváltozott a helyzet Haynau rémuralmának kezdetével:

»Október G-a vala. Reggeli 5 órakor már baljóslatú tompa dobpörgés hangzott be a nagy udvarról. Hat órakor maga a kiszolgáló katona is olyan arccal lépett be hozzánk, mely sápadtabb vala a sárguló fehér kabátjánál s félénken körülnézve hebegé: »Most végzik ki gróf Batthyányit.«

»... Az ezt tartalmazó hírlapot, a Pester Tagbalattot, melyet valami Glatz szerkesztett akkor, ezt aztán behozták nekünk megoldvasásra. Azt is megoldvashattuk, hogy ugyanezen a napon, október 6-án, kivégezték Aradon a 13 tábornokot is.

... »S ez aztán így ment tovább: Perényi, Csernyus, Woroniczky stb. stb. — Még azt az újságlapot is behozták később, melyben Glatz öntetszélgéssel figyelmeztette a közönséget, hogy az újépületben még mindig hemzseg a fapiacra szánt jelöltek sokasága: mert az épület mögötti úgynevezett fapiacon történtek az akasztások. (Das Neugebäude wimmelt noch immer von Candidaten für den Holzplatz.)

»Lám, mily gyöngédséggel viseltettek irántunk kegyes öreink, s a »hazafias« német szerkesztő! Ilyenkor aztán meg-megújulhatott fülében az emberszerető szó zúgása: »Auf Ihrem Verbrechen ist der Strang!« El is voltam rá készülve ily körülmények között.

»Végre rám is került a sor — hat heti várokozás után. Elhíttak az V. pavillonba — a hadi törvényszék elé. — Azt várták talán, hogy egyben-másban módosítom első vallomásomat. Apróra kikérdeztek mindenre nézve — másfél órán át. Nem módosítottam semmit. Nem volt min változtatnom.

»A rémes benyomások éle kissé tompulni kezdett, fásultság fogta el keblemet. A sajtó, mély fájdalom a megsemmisült hazáért foglalta el azt egészen. Mint égő nafta-tenger hullámozott lelkem legmélyén mindnyájunk közös sorsa, s e fölött mint himbálódzó kis csónak úszkált önnön családom kétes jövője. Egy-egy könnyű csordult ki éjjelenként szememből arra gondolva, hogy mi lesz majd szegényekkel.«

»Haladt az idő. Már ránk fért volna a fűtés is. Vártam és vártam: irítkor hínak másodszor az V. pavillonba. Mert ez volt a dolog menete. Két másodszor idéztek, az már el volt látva tisztességesen. Először vallatás, másodszor ítélet; így hozza magával a jó rend. De* engem csak nem idéztek. Pedig a bizonytalanság kínosabb a bármi zord bizonyosságnál.«

»Október 31-e volt. Mindnyájan lefeküdtünk már, s készültünk elfűjni a gyertyát. Nyílik az ajtó. Szokatlan dolog. Rettegés fog el mindenkit: vájjon kit visznek el éjnek évadján? Nagyon ominózus ez a sötétség. Betoppan a szolgáló katona s nagy érdekeltséggel kérdezi, kit hínak itt N. Ferencnek?

— Én vagyok az, mondám. Mi újság? »ön holnap kiszabadul!« — Ment s bevágta az ajtót.

»Másnap aztán kiderült a dolog. Felhívat-
tak az V. pavillonba. Sok hasonszórú honfi-
társam volt ott összegyülekezve. Jött egy tiszt,
felolvasott egy névsort — közte az én nevemet
— kijelenté: hogy mindezeknek Haynau öex-
cellenciája amnestiát adott. Elmehetünk haza.«

»Alig szabadultam ki a fogságból, azaz no-
vember 29-én megszületett Aladár fiam. (Ez
év június 12-én halt vala meg harmadik gyer-
mekem Ákos Lajos.) Sokat tett kedély-kese-
rűségemen az, hogy június 29-i híres szónok-
latomra vonatkozólag azt akará rám fogni Sti-
panek, hogy izgatás nyomán 20 ezer ember
(keresztes vitéz) vonult ki Pestről a muszkák
ellen! — Lám, mily hatalmas emberré akart
engem tenni ama titkos jóbarátom, ki beszé-
dem némely részleteit följegyezve földadómmá
lett.«

1850. március 15-én a »Hölgyfutár«-ban a követ-
kező rövid hírecskét találjuk:

»Március tizenötödike csöndesen múlt el,
kivéven a szelet, melly azon sok embert nyug-
talanítá, kik reggel az újjépület előtt csopor-
toztak, mivel híre terjedt, hogy kivégzések
történnének, mit a kíváncsiak nem igen szok-
tak elmulasztania

Jellemző ez a pár látszólag oly jelentéktelen sor,
nemcsak az egész lapra, de az egész irodalmi életre
az ötvenes években. Külsőleg szerény szürke mondatok
mögé húzódik a nagy fájdalom, amelyik mindenkit éget,
amelyik fogva tartja az emberek gondolatait és kép-
zeletét, de amelyet nem lehet kimondani. Jóformán nincs
sor, hol ne lappangana célzás. Az írók is álnevek és be-
tűjegyek mögé húzódnak. Egyre sűrűbben tűnnek fel

új nevek, új hang az írásokban, más kifejezések, más stílus. Megváltozott a világ.

A negyvennyolc előtti írókat szétszórta a vihar. Ki a hazában, ki messze külföldön bujkál, s aki nem bujkál, az is visszahúzódik saját kis csigaházába, némán, a szenvedésektől eltompulva. Mire pedig a bénító kábulat fölenged, új emberek állnak a régiek helyén. A legnagyobbak, Kemény, Eötvös, Jókai, Arany, továbbra is az élen maradnak, a kisebbek fölött elszáguлд az idő. De, hogy elszáguлдhat, annak elsősorban az emberben és egyéni sorsában van legmélyebb oka.

Az a nemzedék, amelyet, mint Ney Ferencet, élete dalén kapott el a vihar, kevés kivétellel, soha nem heverte ki egészen. Ney Ferenc lelki alkata mellett azonban valóságos katasztrófát jelentett. Ő, aki lelke mélyén állandó keserves harcot vívott kishitűségével, akit csak a köz érdekében hasznosnak vélt munka tudata tartott fenn, mjust egyszerre elvesztette a talajt lábai alól. Irodalmi szempontból kedvező fordulatnak tekinthető ez a változás, amely a fájdalom, tehát az érzelmi motívum túláradásának pillanatában, felrobbantja az észszerűség kemény korlátait és amit lassú fejlődéssel talán soha el nem ért volna, megszabadítja a fantáziát megrögzött képeitől. A pillanat kétségtelenül megvolt hozzá, de a változás nem ilyen módon következett be:

»Az 1850-i év folytonos búslakodásban telt el, bánkódásban a szegény haza sorsa fölött.

Nem bírtam magamat munkásságra határozni.

Isszonyúan szenvedtem.«

Ezt találjuk családi naplójában.

A szenvedések mértéke azonban még mindig nem telt be. Családi gondok, betegségek, újabb gyermek születése mázsás súlyokkal nehezedenek vállaira. Mindennek tetejébe még a kisdedóvó intézetre is nehéz idők virradtak:

»És jöttek később szomorú napok, midőn az alapítók fizetési hanyagsága, a részvényes

tagok részvétlensége a teljes megbukás Örvényének szélére hajtotta dolgainkat; midőn reám a mindenesség szerepe súlyosodott. Igazgató, titkoknok, pénztárnok egy személyben!! Sőt még az évdíjak beszédője is! Háználháza kellé gyakran járnom a nyugtatványokkal, hogy hatforintonkint szedegessem össze már régen hátralékos évnegyedi díjamat, Semmire sem telt már, se pénztárnoki, se titkári tiszteletdíjra, de még a beszédő részére megszavazott percentuális jutalomra se.«

Mégis fönn kellett tartani az intézetet és fönn is tartotta. Kenyeret kellett szerezni a családnak és meg is szerezte. Micsoda erőfeszítés! Az éjszaka néma óráiban íróasztala mellett virrasztó nem szorítja-e még jobban össze az öklét, hogy dolgozni bírjon? Fölszabaldulni, csak egyszer is elengedni tudjni magát — hát lehetséges?

Minden összeesküdni látszik ellene. 1851. évről ezt olvassuk családi följegyzéseiben:

» a híres napfogyatkozás napján (júl. 28.) újabb kutatás (most a második) történt szálásomon, még pedig Fourier tana miatt, — melyet mint tudományt én is tanulmányoztam. E kellemetlen ügy elhúzódott a jövő év január haváig, amikor a hadi törvényszék előtt kellé vallomást tennem Simionyi Antal ügyében. — ily körülmények közt nem igen élénkülhetett munkakedvem, természetes. Mikor az embert még azért is kérdőre vonják, hogy könyvet olvasott! Hát még ha írna!?!«

Az idő, a megszokást és kényszerűséget hozó idő azonban múlik és sürget. Ney Ferenc megkísérli újra felvenni a fonalat és folytatni munkásságát ott, ahol megszakadt, olyan képzeletvilágban, olyan kifejezéssel, mint régen. Csakhogy ezt többé nem lehet. Nem lehet legelső sorban, mert ő nem az már többé, aki volt. Ha figyelemmel kísérjük munkásságát az 1852-től 1855-ig

terjedő időben, látni fogjuk, mint válik abban kétfelé, élesebben mint valaha, a romantikus és a biedermeier irány. Hosszú elbeszélései jelennek meg az »Órangyal«-ban és a »Családi Lapok«-ban, józan bölcsesettel, keserű ellenforradalmi hangulatban. 1855-ben pedig megírja első és egyetlen regényét »Matild és Olga«-t, ezt a »különös« könyvet, amelyik romantikus történet, de a romantika színei már csak átderengenek azon a hűvös és józan külső burkon, amit köréje von és ha itt-ott kitör belőle, akkor nem egyszer aberrációkba, torzulásba fajul, míg végül egészen lefedekezi és visszanyomja, így válik ez a könyv, mely kétségtelenül romantikus, képzeletvilága újjászületésének indult — annak valójában utolsó kilobbanásává.¹⁸⁾ Nem kitörés lett belőle és újjászületés, hanem: a polgár kalandja.

Utána hosszú hallgatás következett és az irodalom helyét elfoglalta a pedagógia és közéleti munkásság:

»Mikor beléptem a Valeró-utcai házba, mint annak lakója és igazgatója, avval az erős szándékkal tettem azt, hogy ott akarok meghalni is. Mert olyan vala mindig jellemem szervezete, hogy szívósan ragaszkodott ahhoz, aminek szolgálatában álltam, s magasabbra törő vágyak képzetei soha sem lebegtek nyugtalanítólag lelkem előtt, s így helyzetemmel való elégetlenség soha sem mardosá szivemet, míg csak a legvékonyabb remény szálcscsa, hogy majd jobban is lesz még, játszadozák biztatólag előttem.

»De ime négy gyermekem vala (hármát már eltemettem) ezek jövője aggasztá keblemet.«

Nagyon nehezen vált meg a Kisdédóvó Képezdétől, hova annyi szép és szomorú emlék fűzte, aminek léte úgy összefüggött a sajátjával és amelyet a terézvárosiak igazgatása alatt jellemző módon nem gyer-

¹⁸⁾ .Még egy romantikus elbeszélése jelent meg 1857-ben »Egy fehér lilium« címmel.

mekkertnek, vagy óvodának, hanem »magyar iskolá«-nak neveztek.

Meg kellett mégis válnia tőle:

»És történt, hogy az 1855-ben felállított német reáliskolához a magyar nyelv tanítására hirdettek pályázatot. Ez felvillanyozott. A magyarságot megóvni, megőrizni, ha lehet fejleszteni és terjeszteni is a német intézetben!«
 »Viszontagságos volt még e csekély állomás elnyerhetése is, arra az emberre nézve, kinél annyiszor kutatott a policia, ki kétszer állott a haditörvényszék előtt, ki megülte az Újépületet, s kit kígyószemmel kísértek azóta mindig.«

1857. január 2-án kezdte meg működését az intézetben, hová családjával 1861. októberében költözött be. Tanári működésének kezdetéről érdekes epizódot jegyez fel:

»Teljes szakállt viseltem akkor is, mint később megint. A budai helytartótanácsnál Haas Mihály, a későbbi szatmári püspök vala a tanügyek előadója, mint Schulrath. Ez földijének szokott engem nevezni, amennyiben Szombat-helyen együtt jártuk a lyceumot, ő mint 8:ik én mint 7-ik osztályú tanuló. Egy decemberi napon ily tartalmú levélkét kaptam tőle:
 »Kedves Földim! Ex animo gratulor, dass das hohe Ministerium für Cultus und Unterricht Sie endlich ernennt hat. Aber jetzt adieu Bart!« — Négyféle nyelv ily kevés szóban! De meg kellé értenem. Hiába! Szakállamat elvitte — a borbély.«

Gellért Jenő Ney Ferenc magyar tanári működéséről ezeket írja:¹⁹⁾

»Feladata az akkori viszonyok között igen nehéz volt. Megkedveltetni tárgyát növendé-

¹⁹⁾ Gellért Jenő: Ney Ferenc emlékezete. Budapest, 1890.

keivel, a kik otthonról német szót hoztak magukkal, eredményt mutatni föl akkor, midőn az összes tárgyak tanítási nyelve a német, megőrizni a melléktanári tekintélyt, iridőn a rendes tanárok mindenről, a mi magyar, kicsinylőleg nyilatkoznak, nem kímélve annak a tanárát sem. De Ney megküzdött feladatával. Az ügyet, melyet szolgált, tartotta szem előtt, nem személyét.«

A magyar alkotmányos élet újjáébredésével új élet kezdődött a reáliskola számára is. A főváros közgyűlése kimondta, hogy a tanítás nyelve a következő esztendőől kezdve a magyar lesz. Ugyanekkor nevezték ki Ney Ferencet ideiglenesen az iskola igazgatójává, a következő esztendőben pedig, 1862-ben a már egészen magyar iskola igazgatójává. Ez volt munkásságának utolsó állomása.

»Őt illeti meg elsősorban a dicsőség, — mondja Ozorai Frigyes,²⁰⁾ hogy a reáliskola magyarrá vált, mert élete legfőbb céljául tűzte ki, a nemzeti kultúrának meghódítani a reáliskolai intézményt.«

Kisebb-nagyobb, de úgyszólván megszakítás nélküli küzdelmek sorozata volt a reáliskolában kifejtett munkássága, magát az intézményt is ismételten meg kellett menteni és átszervezni.

Pedagógiai munkásságán kívül, számos egyesületben, testületben működött már a szabadságharcot megelőző esztendőktől kezdve.

1846—48 a Döbrentei-féle szobormű egyesületnek, 1847—54 az Ürményi Ferenc elnöklété alatt álló magyar (Marastoni-féle) művészet gyámolító egyesületnek titkára, 1850—61 a Kisdédóvó Intézetek Magyarországon terjesztő egyesület pénztárnoka, emellett többször az egyesület titkára is: 1848-ban a Magyar Nevelési Tár-

²⁰⁾ »Pesti Hírlap« 1905. január 21.

saságnak és az első egyetemes tanári gyűlésnek megválasztott elnöke, a báró Eötvös-féle könyvkiadó egyesület, népoktatási testület stb. választmányi és bizottmányi tagja. 1848-ban az iparegylet által rendezett népszerű előadásoknál a m. történelmet adta elő. 1848, 1861, 1867. pestvárosi hatósági képviselő, Budapest egyesülése után is fővárosi bizottsági tag. 1858. dec. 15-én lett az Akadémia levelező tagja, 1867 márciusától, 1869. áprilisáig a bölcsészeti osztály jegyzője. 1863—76 a reáltanárokat vizsgáztató bizottság, 1868—72 a budapesti iskolai tanács tagja. 1866. a budapesti, majd az országos tanáregylet elnöke.

A »Vasárnapi Ujság« 1889-ben, halálakor írta róla:
 »Kiváló műveltsége, arany tiszta jelleme, megnyerő modora a legőszintébb tisztelettel és szeretettel körülvelt egyéniségévé tették a fővárosi köröknek. Polgártársai iránta való bizalmának és nagyrabecsülésének kétségtelenül egyik lehangosabban nyilatkozó bizonyítéka volt, hogy Budapest főváros IV. kerülete, a belváros, többször ismételve őt választotta meg a képviselőválasztások elnökéül, mely tisztet mindig, minden párt egyenlő megalégedésére szigorú pártatlansággal töltött be.«

Hivatalos elismerésben és kitüntetésben részesült 1874-ben, mikor a Ferenc József rend lovagkeresztjét és 1887-ben, mikor a magyar nemességet kapta meg »pilisi« előnévvel.

Külső megjelenéséről és egyéniségéről is Gellért Jenő fent idézett munkájában olvashatunk:

»... arcvonásai valóban tévedésbe ejthették mindazokat, a kik lelkének betűit nem ismerték. Örökké nyugodt, bíráló tekintete azt a benyomást tette, mintha benne a gondolkodó lélek parancsszavával elnyomni kívánná a szív előtörő érzéseit. A fölületes ítélet az első benyomás után könnyen azt vélhette, hogy egy

szigorúan fontolgató értelmet és egy keserűen csalódott szívet rejt a komoly külső, s nem is sejtette, hogy e nyugodtnak látszó tükörből egy mélyen érző nemes szív jósága tekint feléje.«

6. Öregkora.

«Távozz lidérc, távozzál homlokomról.«

Ney Ferenc

Az 1857—76. közötti időszak irodalmi szempontból úgyszólván teljesen kiesik Ney Ferenc életéből és mikor a nyolcvanas évek küszöbén újból megjelennek munkái, ezek már sok vonatkozásban alig hasonlíthatók az előzőhöz.

Bizonyára része volt a változásban a kornak is, legalábbis abban a negatív irányban, hogy a tizenkilencedik század emberének egyre magányosabbnak kellett magát éreznie a század végének megváltozott világában. Ez azonban csak egy része a dolognak, lelkének mélyén törtét a változás, a lélek belső törvényeinek logikus következményeképen.

Az öregség belopózott már férfikorának ereje és munkássága mögé. Ez az időszak az, amikor a lélek mélyén fájdalmasan meglazul a dolgok régi rendje, múlt és jövő arányainak eltolásával az ember lába alól kisiklik a talaj, felbomlik az egyensúly közte és a világ között. Ez az időszak az, mikor az ember, hogy el ne vesszen semmiségének tudatában életében, múltjában keresi a feleletet és biztonságot; ez az időszak az, amikor rendszerbe foglalja az életét, művet csinál belőle.

Így kezdi el írni Ney Ferenc 1881-ben hatvanhét éves korában emlékiratait, az »Emlékezéseket«, melyek nem szórakoztató olvasmányok készültek, hanem feleletül a benne felmerült kínzó kérdésre: hogyan lettem azzá, lettem? miért kellett azzá lennem?

»Vájjon az az ember, ki anyátlanná lön születése percében és soha sem szívható anyai ajkáról a gyermekkor mennyei boldogságát, — ki később anyát talált s azt ismét holttnak kellé vallania: az az ember, ki mindig küzdött magával, kit elfásít a közöny, felizgata a keserűség, zaklata a legellentétesebb érzelmek harca, ki a keblében támadt értetlen materialisztikus hitetlenséget leverte a józan filozófiával, s a hideg filozófiát ismét meg-edzé a visszatérő hit és vallás üdvözítő tüzében; az az ember ki előtt a legszomorítóbb családi viszony példája állt, s végre mégis családi öröm boldogsága után vágyódott; kinek lelkét folyton nyugózta az üdvtelen tudatok rémlátása, szellem szabad röptét lekötötte egy minduntalan előtörekvő árny, mely miatt teljesen valóságában alig mert mutatkozni; vájjon az az ember lehetett-e mássá, mint aminővé lett? S nem csoda-e az is, hogy mégis ilyené lett? S vájjon kereshetett-e másban menedéket, üdvöt, mint a legtisztább, legszigorúbb házas érényben?

Munkásságát, miden a mindennapi kenyérkeresés ösztönzé, sarkalá, hogy apróságokra forgácsolja szét erejét, ugyanakkor megbénítá azt nagyobb koncepciónak valósításában. S így ez az ember maradt a külvilággal szemben köznapi, nagyon közepes, majdnem teljesen jelentéktelen egyéniség, csak egyben maradt — s ezt most hatvanhét éves korában álszemérem nélkül mondhatja ki — egyben maradt felülmúlhatatlanul szilárd, a családi érény tiszteletében.«

Hol van azonban ez a bölcs beletörődés és megalázkodás verseiből? Az »Emlékezések«-ben még megtalálta az egyensúlyt, a szellemi téren középszerűségben visszamaradt élet és az erkölcsi elvek győzelme között,

a költemények azonban már nem részleteznek, hanem nála egészen szokatlan és váratlan szenvedélyességgel az egész életét tévedésnek, magára hazudott kényszernek bélyegzik meg. Először életében kísérel meg, hogy elmeneküljön mindattól, amit eddig vállalt és akart:

Utat nekem szabad tért, nyílt utat,
Hadd fussak, merre lát, s vihet szemem!

(Egy monológ. 1878.)

Ebben a költeményében lázad fel először a polgári életforma, a kényszer, a korlátok ellen, minden ellen, ami eddig az életet jelentette számára, ami a jelen kietlenségébe, kiábrándulásába vezetett. Elátkozta az ámitást, amelynek olyan nagy művésze volt, amellyel megtevésztette az embereket és megtévészttette önmagát.

Lelkének gyötrelmeitől nem szabadulhat meg más-kép, mintha egészen és örökre eltemeti azt, ami volt, felégeti a múltat:

S te kéz, te gyáva és boldogtalan
Zavart agyamnak bűnös eszköze —
Nyögő, kis, gyöngé tollam zsarnoka
Égj el te is! Légy Mucius nemesb
Öklének rég elátkozott utóda!

(Emlékárnyak. 1887.)

Ebben az utolsó páthosban alszik ki valóban a múlt és ez öregkori nagy lelki válságának is utolsó kilobbanása. A század végének megváltozott világában az öregedő embernek lassan idegennek és megnemértettnek kellett éreznie magát. A különös az, hogy a változásért nem a jelent és az embereket tette felelőssé, hanem a múltat és önmagát. A XIX. század embere a »fin de siecle«-nek bomlást és erjedést rejtő világában a múlttól elidegenedve, a jelent még meg nem értve így válik eljövendő válság előhírnökévé.

Életének legutolsó esztendejében azonban úgy lát-szik még egyszer és tökéletesebben mint) valaha si-

került lelkének egyensúlyát megtalálnia abba a bölcsen szemlélődő magatartásában, amelyről legutolsó versei tesznek tanúbizonyságot. A végső útra már felkészülve a hit békéjében találja a végső feleletet.

S újra itt vagy óh, szép, csöndes este.

Megint itt jár a göncölszekér.

S megjelen mint agyhártyámra feste

A kéz, mely végtelenbe ér.

A tejút széles fátyolán keresztül

Tündöklük a nagy »Háromegy«, titok

Az Istenember a kereszttel ott ül,

Fölséges arca biztatón ragyog.

(A vér. 1890.)

Minden valószínűség szerint életének utolsó műve volt ez a már halála után megjelent költemény, méltó befejezésként életének, mely 1889. szeptember 11-én ért véget.

II.

NEY FERENC MUNKÁSSÁGA

Beszélyi eh és regénye.

Az ebeszélő műfajjal találkozunk mindjárt irodalmi pályája kezdetén és 1857-ig kevés kivétellel majdnem minden esztendőben megjelent legalább egy, volt esztendő, hogy négy-öt hosszabb elbeszélése, »Beszélye« a korabeli folyóiratok lapjain folytatásokban.

Beszélyei romantikus tárgyúak és társadalmiak. Az előbbibe tartoznak a történelmi és képzelt romantikus történetek, az utóbbiba a tanító célzatú elbeszélések és víg elbeszélések. Az első csoportban a romantikus, a másodikban a biedermeier elemek vannak előtérben. Időrend szerint nagyon nehéz szétválasztani ezt a két irányt, mert ugyanabban az időszakban rendszeren mindkettő előfordul. Mégis, mivel utolsó ilyen fajtájú műveiben egyre inkább a szárazabb tanító célzatú művek felé tolódik el munkássága, a romantikus tárgyúakat nézzük meg először.

Történeti tárgyú romantikus elbeszélései időrend szerint a következők: »Asszonyi erő'« 1838. »Lanka« (történeti rajz) 1843. »A pogány« 1845. »Szent Margit« 1845. és »Egy fehér lilioma« 1857..

Mind az öt elbeszélés magyar tárgyú, mégpedig az Árpádok idejéből való történet, (az »Asszonyi erő'« kivételével, mely a XVII. század végén játszik, Caraffa vérengzései idején) helyesebben a történeti kor a keret,

ahol a képzelt esemény lejátszódik. Az első Kálmán, a második I. Béla, a harmadik IV. Béla és a negyedik szintén IV. Béla, a tatárjárás idejében játszók.

Ez a műfaj már Jósika előtt is nagy népszerűségnek örvendett, a romantikusok érdeklődéssel fordultak a nemzeti múlt felé, főleg az osztrák almanachok ösztönző hatása nyomán (legnevezetesebb az »Aglája«) és első-sorban Veit Weber, Mednyánszky Alajos, Hormayr és Fessler századeleji német nyelvű munkái alapján egymásután jelentek meg Kisfaludy Károly, Mailáth János, Bajza József, Szalay László és Gaál József hasonló tárgyú elbeszélései.²¹⁾

Ezek az elbeszélések túlnyomólag megegyeznek abban, hogy anakronisztikus módon saját korukat vetítik vissza a múltba, főleg a német lovagregények és regék hatása alatt rablótámadásokkal, gyilkolással bonyolítják az eseményeket, amelyeknek indítója majdnem kivétel nélkül a szerelmi féltékenység és vérbosszú. Végletes jellemeket állítanak szembe egymással és a tulajdonképpeni főszereplők teljesen passzívak, mert sorsuk a cselzővő ellenség fondorlataiban hányódik. Mindezek a tulajdonságok Ney Ferenc történelmi beszélyeiben is megtalálhatók. A sablonoktól ő sem ment, mégis kettő különösen ezek közül az elbeszélései közül érdekes.

Az egyik »Lanka«: Tartalma röviden a következő: Az orosz fejedelmek, annak ellenére, hogy közeli rokonok állandó véres háborúkat vívnak egymással. Svetopolk álnokul bevádolja Volodárt Kálmán magyar királynál és kéri őt, hogy az ellene folytatott küzdelemben segítséget nyújtson neki. Ez meg is történik és Kálmán már Psemislt készül ostromolni, mikor megjelenik nála Lanka, Volodár felesége és feltárva neki az egész csel-szövényt, békéért könyörög. Kálmán azonban hidegen visszautasítja. Mire »Lanka főlegyenesedett; könnyező szemeiben hirtelen bosszútűz lobogott fel, s majd irtózatossággal mondta: Gyilkos te magad ki a' női becsü-

²¹⁾ Szinnyei József: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. Bp. 1925. Ak. kiad.

letet ily galádul tiprod el. Veszni fogsz magad!« S az eddig szelíd és gyenge nő most a bosszú dühöngő fúriájává válik és a pusztulás Kálmán sarkába szegődik. Seregének majdnem a fele odavész, s csak későn eszmél Lanka igazára.

A mese elnyújtott és sok helyütt elsikkad, elmosódik benne a tulajdonképeni történet, ami pedig alapjában véve nagyon jó téma. Legjobban Lanka alakját ragadta meg, ez esetben a nagy lelki fordulat, éppen mert a szenvedélyek feltörését jelenti, meggyőzőbb, mint a fordított esetekben szokott lenni. Kálmán konokságig hajthatatlan, felvilágosodott uralkodói mivoltához azonban kevéssé illik ez a makacsság.

A romantika és környezetrajzának és megjelenítésének egyik tipikus példáját is ebben a munkájában találjuk:

»Kitombolt égi háború végdörrenései vonultak el a' sani erdő felett, s az üvöltöző szélvész csillapuló nyögései susogtak a magos bükkök lombjai közt. Az erdő keresztútján egy durva bőrökbe öltözött alacsony vállas termet állt, s vas kifejezésű orcáján a gyérülő vilálmok fel-fellobogó rémtüze irtózatosan kaczerkodott torz gúnymosolyával. Közel s távol farkasok seregei ordítottak, fel-feljajdulva a vihar egyes csattanására. S minden ordítás új kéjt látszék a hallgatónak homlokára idézni, s arczizmainak rángatag vonaglásán úgy tetszék, mintha egy legyiklott tábor halotti torát ünnepezné éjféli szellemek.

»Csendült mindinkább a felzajdult elemek harcba, s e rettenetes külsejű s még szörnyebb lelkű férfiú egyre mozdulatlanul állt, merően nézve a fekete sötétségbe szikrázó szemével, mintha az elhaló villámok tőle készülnének kölcsönözni tűzanyagot. Végre felkaczagott, hogy szinte az agg bükkök is megremegettek, s a közelébe tévedt farkasok ijedten futának

vissza a sűrűbe. A férfiú Bosnyák volt, a kunok vezére.«

A *Szent Margit*-ban szerencsésen sikerült a főszemélyt, Szent Margitot, — ugyanakkor, mikor a történet nagy részében csak kívül álló szereplő, mégis az események középpontjában tartani és ezzel közjük való tartozását, de kicsiny világukon mégis kívül álló emberfeletti voltát érzékeltetni. Ezt az erényét már a korabeli kritika is megérezte. — Az »Életképeké 1844-i II. f. évi évfolyamában az »Irodalom« c. rovatban olvassuk:²²⁾ »Szent Margit« történeti beszély Ney Ferencről, mellyben szintannyi a novellái, mint a biográfiai elem, miután a beszély a Szent szűznek (IV. Béla király leányának) egész életén keresztül megy, az előadást annak helyén beleszótt költött jelenésekkel élénkítvén: a magasztos szűz lelkülete folyvást hatályos emelkedettségben van tartva, mint egy életében már föld fölött lebegő szenté, ki a körötte mozgó földi emberekhez ragadt és földi vágyaktói izgatott emberek közt annál buzdítóbbilag tűnik ki...«

Ez a beszély már igen sok biedermeier elemet is tartalmaz, például a kis királyleánynak és mesternőjének kedves párbeszédeit a halálról és halhatatlanságról. A rajongó kislányt szelíden leinti a tapasztalt, okos nő, hogy még a jóért való imádságban is mértékletes legyen és Istenre bízva azt, mit számára juttatni akar.

Mégis elsősorban romantikus történet ez, a sablonos romantikus külsőségektől eltekintve is, lényegében és alap gondolatában. A királyleány élettörténetével párhuzamosan és szorosan hozzáfertőzőleg folyik egy másik fiatal leánynak a története. Ilka ez, akit egy öreg ember bíz Margit szerető gondjaira, mikor ez a Nyulak szigetén épült új zárdába bevonul. A gyermek mellett nő fel, ő egyetlen támasza és vigasza a földön, ő a rajongva szeretett ideál, akinek nagy egyéniségéhez az ő kis élete szinte észrevétlenül és természetesen

²²⁾ az »Órangyal«-ban.

hozzáidomul. Egyszer aztán mégis megtörik a varázs és a kolostor meghitt falai közül kiragadja a fiatal leányt a szerelem. Maga Margit az, aki tépelődéseitől megmenti azzal a biztatással, hogy Istennek tetsző, ha jó lelkiismerete szerint cselekszik és szíve parancsát követi. Elbocsátja Ilkát, de ő maga megy tovább a megkezdett utón és visszautasítja a cseh király házassági ajánlatát. Ő hű maradt a kolostorhoz, de végzete az, hogy Ilkának is hűnek kell maradnia. Nem tud többé elszakadni Margittól és a világtól amely visszaköveteli, ehhez tartozik már visszavonhatatlanul. Meg is tér hamarosan a kolostor falai közé, miután ifjú férjét és kicsi fiát is eltépi tőle a halál.

A sorsoknak ez a titokzatos összekapcsolása, amely már előbb ismertetett beszély ében is megvolt, (Kálmán és Lanka) egyik jellemző vonása romantikus képzeletének.

A második romantikus csoport: képzelt romantikus történetek, ezeknek magva is világosan az erkölcsi tanító célzat, részben azonban teljesen a való élettől elvonatkoztatott formában, másrészt allegóriákban, társadalmi szatírakban és való eseményekkel kapcsolatos mesékkel.

Ebben a sorrendben az első csoporthoz tartoznak: »Az on;ios« 1843, »Vülámbosszú« 1843, »Eskü« 1844, »Harangszó« 1844, »Kebelrém« 1853.

A második csoportba egy allegorikus történet tartozik: »Művészet kalandja« címmel, 1837-ből.

Társadalmi szatírája is van egy: »Utazás a holdba« 1836-ból.

Végül megtörtént eseménnyel kapcsolatos: az »Árvízi történet« 1844.

Mindezek a beszélyek megegyeznek abban, hogy a régibb német romantikus hatás mellett az újabb francia hatás különösen Victor Hugó, és Dumas Pére-é erősen érezhető rajtuk. Ennek a hatásnak jellegzetes jegyei: a természeti erők, általában az emberi erőkön felül álló hatalmak elhatározó szerepe az emberi sorsban,

csodálatos szétszakadása és még csodálatosjabb véletlen összekerülése az embereknek, a torzíított jellemek felé (Ouasimodo) való eltolódás, élénk és fordulatossá elbeszélés. A történetnek egyben a mulattatás mellett erkölcsi célzatúak is, ami Vietor Hugó szerint az igazságért való küzdelem. Nem egyszer kísérlet történik ezekben az elbeszélésekben már arra, hogy lélekrajzot adjanak, de egyelőre leginkább a lelkiismeret és szenvedélyektől korbácsolt lélek túlfeszített állapota ragadja meg érdeklődésüket. Legjellegzetesebbek ebből a szempontból Ney Ferenc munkái közül »Az orvos« és a »Kebelrém.«

Szirényi orvos »Az orvos«-ban Száváry Ödön iránt táplált kérelhetetlen bosszúból megmérgezi Mády Pál grófot, akit ez utóbbi párbajban megsebesített. Sikerül is elérnie, hogy Száváry börtönbe kerül és halálra ítélik. Ekkor derül ki, hogy Száváryba szerelmes az orvos húga, az egyedüli lény, akit ez az embertelen szörnyeteg szeret. Ezzel a felfedezéssel az orvos félig az örület szélére sodródik és, hogy hűgát megmentse és saját bűnét némileg jóvá tegye, nem választhatván más utat; öngyilkos lesz.

Jellemző ennek az öngyilkossági jelenetnek leírása. Az orvos, mintha nagy ünnepséget rendezne, vendégeket hív össze, majd egy trónusszerű emelvényre lépven szörnyű vallomást tesz a dermedt emberek előtt:

»Ott áll a Szirányi vörös selyemmel takart emelvényen a terem közepén, villanygépe mellett, bomladozott hajjal, vadul lelkesült arczzal, 's örülten lobogó szemekkel. Igen én vagyok a gyilkos! — így szóla az orvos szinte riadozó hangon; mit bámultok?

Közben belépnek a terembe a megyei poroszlók, hogy elfogják:

»Theodora zokogva tapadt bátyja mellére, s tőle elszakadni nem volt ereje. Hévvvel szívéhez öleli őt Szirányi, még egyszer utószor megcsókolva homlokát, kéré őt, hogy távozzék, mi közben arca mindig örültebb jellemet ölte, szavait mindinkább tébolydás hangja bélyegzé, s izmai görcsösen rángottak. »Az egekre kérlek

húgom, hagyj el engem, lépj le az emelvényről! Nekünk válunk kell! Felém sújt már a büntető angyal pallosa — hah — téged is agyon zúz! Leány! menj, anyád árnyékára kérek, ne tégy örültté Theodora! — Ha egy istent hiszel, ha retteded villámaid — menekülj!« — De Theodora egyre zokogott. — Ekkor megragadta őt az őrzöngő bűnös, erővel eltaszítá magától, hogy az a talajra rogyott. — » Téged Ödön boldogítand!« — ordítá az orvos, — »én bűnhődöm. De bakó keze ne örüljön illy martaléknak: a bűnös önmagát bünteti!« Ekkor félre-rugván az emelvény selyem szőnyegét, érczapon állt, s hozzányúlván a rémítőn megtöltött villanyos telephez, isszonyú csattanást idézett abból elő, — s holtan rogyott az asztal szélire.«

Valóságos romantikus »kelléktár« ez az egy jelenet, melyből egyben azonban Szirányinak már a kortársaktól is bíralt ellentétes jelleme is világosan kitűnik. A »Honderú« 1843. évfolyamában a »Szépirodalom« c. rovatban a következőket olvassuk:

»Ney úr »Az orvos« czímű novellája jelesen van szerkesztve, öntése merőben logikai (mi főbb benne, hogy élénk figyelmet követel mind végig.) De nem mondhatjuk ezt föltétlenül lélektani tekintetben, az orvos egyfelől mint nemesszívű, kitűnő gyöngédségjű, kedélydús testvér mutatkozik (melly szép tulajdonok illy modorban, miként az író kezelte, csupán valódi gentlemani lelkületnek lehetnek sajátjai), másfelől pedig, mint alacsony bosszút feledni nem tudó, s minden laggonoszabbra kész — forralni képes gyáva lény, ki a helyett, hogy nyilt sisakkal előállna megbosszulni a képzelt sértést, titokban működik vegytani kamrájában, mérget kever és ártatlan életet áldoz a bosszú Istenének. S még ha igaz alapja lett volna bosszúvágyának! Ő azért üldözte Ödönt, mert az őt több évek előtt Párisban egy gaztett végrehajtásában akadályo-

zá. Fiatal korunkban lelhet mentséget az értelem azon hölgynek, kit szeretünk, szülőtől álutakoni elszöktetéséért, s azért hahogy akkor tulságra is vetemült Ödön elleni bosszú vágya, azt igen is tudnók érteni; de most midőn annyi évek komor férfivá tették az egykori kalandort, tekintélyes orvossá az akkor olly könnyelmű tanárcandidátust, semmikép nem lehet megegyeztetni Szirányi úrnak különben olly testvéries gyöngédségével ezen olly silány és gentlemanhoz sehogy sem illő indokiban gyökeredzett bosszúvágnak képtelen emanátióit. Midőn Ney úr ezen sok részben érdekes — becses dolgozatát talán újra közönség elé küldené, és igénytelen véleményünknek is netán némi súlyt engedni szíves lesz: vagy motiválja Szirányinak Ödön elleni gyűlölséget behatóbb alapokkal, vagy — ha őt csakugyan, mint nemünk szörnyeinek egyikéi kívánja elénk állítani, — ne engedje e character jellemzésében a nemes kedélynek az áldozni kész magasabb testvéri szeretet érzelmeinek olly szerfölötti tulnyomóságot. Ney ur prózája igen csinos, igen takaros. Képei szendeszépek. Ajánljuk őt szépeink boldogító figyelmébe.«

Másik hasonló tárgyú elbeszélése jóval későbbi (1853) időből származik, »Kebelrém« címmel. Az alapmotívum itt is ugyanez, sőt a hibák is ugyanezek. A szörnyű bűnei terhe alatt roskadozó bankár Chervieux azonban már nem tud ilyen patetikus gesztussal véget vetni életének, hanem sokkal prózaiabb módon egyszerűen szörnyet hal, amikor a belépő rendőroket megpillantja. A romantikus környezet itt Paris- és Olaszország, Magyarországról alig van szó benne, mint regényében. Ezzel mindenképpen a »Kebelrém« van legközelebbi rokonságban a főhős jellemét és az őt körülvevő két női alakok szerepét tekintve.

A »Villámhosszú«, az »Eskü« és a »Harangszó« meg-
egyeznek abban, hogy bennük az emberi sorsot irányító
erők titokzatos hatalmak; az emberen kívülálló termé-
szeti erő, az ember által saját fejére zúdított végzet
és a különös »véletlen.«

A két elsőben valóban van valami tragikus mélység
felé való áramlása az eseményeknek, a harmadikban
éppen fordítva, a mélységek felől rántja következetesen
vissza a véletlen az embert.

A »Villámhosszú« és az »Eskü,« alapmotívuma tel-
jesen azonos. Két fiatal szerelmes megesküszik, hogy
halálukig hívek maradnak egymáshoz. Mindkettőben
a nő, részben saját hibáján kívül, részben gyön-
geségből mégis megszegi fogadalmát, de sorsát nem¹
(kerülheti el, a férfi eljön a hűtlen kedvesért, bogtyi
a halálba ragadja magával. »Ah eljövél osztani sor-
sodat? eljövél esküdet teljesíteni hitszegő!« — mondja
a »Villámhosszú«-ban. »Csak a halál választja el szí-
vemem szívedtől — azt mondád egykor. Nem! a halál-
ban is szívemhez tapadjon szived! Én a halál hírnöke
vagyok, s ezennel e szókkal jegyezlek el új vőlegényed-
ének!« Ekkor szabadnak érezvén egyik karját Zoltán,
hatalmasan magához öleli a hölgyet, s görcsösen szo-
rítja melléhez. Egy szörnyű csattanás, az egész ház
alvóit fölrezzenti. Másnap reggel a villámfa törzsén két
holt tetem meredezett.«

»Az eskü szent — olvassuk az »Eskü«-ben — mi
tőle fel nem oldatunk! kiálta Ákos, — jusson bosszúm
eszedbe hitszegő! — s óriási erővel karolván át a remegő
s halottra sáppadt hölgyet, vele lezuhant a mélység
borzalmas sírjába.«

A »Harangszó«-ban már erősen erkölcsi tanító célzat
uralkodik, de az egész történet mégis a romantikus!
elbeszélés sajátosságainak példája. Mindjárt a rövid be-
vezetés után e szavakkal indul a történet: »... elmondok
egy egyszerű eseményt, melyet a szívtörténetek ezer-
hullám özönéből meríték fel.« Az elbeszélés maga egy
majdnem elzúllott ifjúról szól, akinek életében a vál-

ságos pillanatokban mindig megszólal a harang, intésül arra hogy önző kis köreinken kívül egy más világba is tartozunk. Itt is a »megváltás« motívuma a közép-pont, de még romantikusabban, mint a későbbi, kizárólag »női« megváltás motívumokban. A transcendens és erkölcsi világ itt egy élettelen, emberkéz által létrehozott tárgyban szólal meg. A harang az a kapocs, amelyen keresztül az ember a nap különböző szakaiban, élete legdőntőbb perceiben érzi, hogy odatartozik Istenhez. Kétségtelenül érezzük Schiller »Glocke«-jának hatását, bár a történet teljesen független ettől és a már jellemzett francia romantika hatásához áll közelebb.

A »Honderű« 1844-ben ezt írta róla: szépirodalmi rovatában az »Órangyal« ismertetésében: »Ney úr kis bcszélye »Harangszó és megtérés« — egy műértőleg kidolgozott lélektani rajz. E miniatűr Abafi kedvesen olvastatja magát mindvégig, és kivált erkölcsnemesítő iránya miatt kiemelkedő. Szép és nemes kedélyű íróra mutat. Már a bevezetés, melly e beszélynek érdeket ad, miként a beszély az almanachnak.«

A második csoportba egy kis allegorikus történet tartozik, amely a »Rajzolatok« 1837. évfolyamában jelent meg és a »*Művészet halandj'a*« címet viseli.

Az elbeszélés szép romantikus képpel kezdődik: a születő világ forgatagában, mikor még a Természet szabadon alakítja a föld képét, magas felhőtrónusán ülve várja a Művészet, hogy ideje elérkezzék. A két testvér megegyezik, hogy egymást kölcsönösen segíteni fogja. De mégis vetélkedés tör ki kettőjük közt, minek következtében a Természet nem egyszer kegyetlenül elpusztítja testvére műveit.

Ez után a bevezetés után következik a Művészet tulajdonképpeni kalandja, amelyben az égi szellem különböző női alakok képében bejárja a földnek hét képzeltbeli országát, hogy megnézzé, mennyit ismernek az emberek belőle és hogyan fogadják őt. Az utolsó ország félreérthetetlenül Magyarország, ahol bizony még a művészet minden ágában, irodalomban, színművészetben, a

képzőművészetekben és zenében is a sok szép kezdet mellett, sok kívánni való van hátra. Különösen a művészek sorsának könnyítése és a közönség ízlésének nevelése fekszik szívében. Részletes tanácsokat és útbaigazításokat ad az embereknek, olyan alapos és megfontolt érvekkel, amelyeknek megszívlelendő mondataiban már egészen elszárad a romantikusnak indult történet és közérdekű eszme-futtatás lesz belőle.

Egyik legérdekesebb munkája az »*Utazás a holdba.*« (Agyrém.) 1837-ből származik, legelső művei közül való. A fantázia színes képei érdekesek, a szatíra találó és erőltetés nélküli, az egészben van valami vidám frissesség és könnyedség, ami sajnos későbbi műveiben gyakran hiányzik.

Kalandfi a poéta és barátja Regényi, beleunván ebbe a nyomorúságos életbe, ahol még dolgozni is kell, elhatározzák, hogy kirándulnak egy kicsit és megnézik más csillagokon, hogyan élnek okosabban az emberek. Sikerül összetákolniuk egy kormányozható léghajót, amivel kirepülnek a világűrbe: »A reggel gyönyöreit beszíva lelkükbe neki erősödtek nagy napi munkájukhoz hőseink, mellybe most egész kényelmességgel eljárhattak, t. i. henyélni s nézni a világot. Erre nézve látcsövüknek nagy hasznát vevék. Isszonyodtak és nevettek. Látták vérpatakokat, szédelő fejeket, gőzölő városokat, — láttak álnokul görbedteket, zsarnokot ostort táncoló csontvázakat, divatistennőket és vérpadot. Csakhamar visszavágyott szemök a honi tájakra. Láttak itt is, mi fájtszívőknek: egy elhagyott fürdőt, hol számos beteg találhatná élete kincsét, ha rendbe szedetnék, egy rossz hidat, hol éppen egy szerencsétlen nyakát szegé, — egy dologtalan romlott népcsoportot, melly dolog által megjavulhatna, — egy árva gyermekszereget, melly vezetés nélkül eltéved ...«

Mind messzebb kerülnek azonban a földtől és közelebb az ismeretlen égtesthez, hová szerencsésen el is érkeznek. Nagy meglepetésükre a holdra érkezve a nagy erdőből egy agg férfi lép eléjük, ki hónuk nyelvéen szó-

lítja meg őket. De megismernék ők e nélkül is: » ... ki ne ösmerné meg a magyart saját módon pödört bajuszáról? »Az aggastyán már régen a hold lakója és szivesén vállalkozik arra, hogy volt honfitársainak segítségére legyen ennek megismerésében. Az ő útmutatásai alapján el is érkeznek egy nagy városba, ahol igen szívesen fogadják őket és megmutatnak nekik mindent. Megismerkednek a művészi alkotásokkal, tudományos intézetekkel, az emberekkel és a társadalmi berendezkedéssel, amely sok tekintetben józanabb és jobb a földinél. Azt olvassuk például: »Czim itt nincs: mindenki mellében érzi magas rendeltetését, s meg van arról győződve, hogy mások minden érdemeit voltaképp tisztelik, a' nélkül, hogy üres szókkal tiszteletükre mázot vonnának.« Még a szerelem is más a holdban. Barátaink bizony alaposan felsülnek földi módszerükkel:

»Egyszerre megzördül valami Kalandfi mögött, s a gyönyörű Zuldinára oldalához lejtett. Elragadtatása kimondhatatlan. De a leány tiszta égről, tudományokról beszél, az ifjú pedig szívről s érzeményről. Mindég nyugodtan hallgatta őt ugyan a kegyes, de semmit sem felelt reá, és sem szigorúbb, sem nyájasabb nem ion tekintete. A vitéz közel vala a kétviégbeesés-höz. Most egy virágokbul alakult lúgosba léptek, s Zuldinára illatos gyöpágyra ereszkedék: Ámor frigyese lábaihoz térdre borult. Életet, halált, örökséget hord össze a bajnok, üdvét s kétségbeesést emleget, átkot, esküt, s imádságot riad és rebeg, eget, 's pojklot szólít fel bizonyosságul, mennyet 's kárhozatot idéz fejére, angyalt, istent, 's halált hi segítségül, öngyilkosságról ábrándozik, s ismét szerelmet, ismét halált és szerelmet beszél, az élet lehetelensége reszketi be habzó beszédét, ha a tündér őt szerelmével nem boldogítja.«

Így megy ez újra és újra, a leány nem haragszik, nem szól, csak mosolyog és fülét időnként egy a bok-

rok közti függő medencéhez hajtja. Mikor aztán megelégteli a lovag áradiozásait, őt is odaviszi a medencéhez, ahol Regényi szerelmi vallomását hallani. Most végre megszólal a leány is, de nincs sok köszönet benne: »Nemorult földfiak, mint árulja el önmagát ügyefogyott szegénységtek csalárd színleléstek mesterségében! Egy kaptára csigázzátok erőltetett érzeményitek sánthikáló kiömléseit.«

Jobbnak látszik ezek után visszamenni a földre. Megint az aggastyán van segítségükre, aki a föld felé irányítja gömbjüket. Vissza is érkeznek szerencsésen és most már más szemmel nézik a földet és megkísérlik élményeiket hasznosítani.

Ebbe a csoportba tartozik végezetül az *»Árvízi történet«*, amely témáját az 1838. évi pesti árvíz élményeiből meríti, legalább is a keretet és hangulatot ez adja az elbeszéléshez. Ney Ferencnek ez személyes élménye volt, véletlenül éppen Pesten tartózkodván akkor. Ő maga mondja azonban: »Festménye halvány leend ezen égető valóság vakító isszonyaihoz képest.« Az élményszerűség mégis érezhető az elbeszélésén, kezdve az események leírásán, amelyik pontosan egyezik az *»Emlékezések«* leírásával az egész hangulatának sugigestióáig. Érezzük mi is ennek a végítéletyszerű napoknak szörnyűségét:

»A bátrabb lelkűeket is rémület foga el, midőn a nagy vásártéren egy két emeletes sarokház, hová pedig el nem jutott az ár, velőtrázó ropogással leroskadt, alig menekülhetvén kevéssel azelőtt a főfalak roskadozását észrevező lakosság. Ez volt a pesti árvíznek legirtózatosb oldala, hogy a csatornákon átszivárgván a víz, feldúlta a homokos fenékföldet, elmosván az épületek alapjai alól a könnyen engedő fővényt, aláásta sok ház talpköveit, mellyek így szabadon függve leszakadni kényszerültek. Mindenütt dereglyék, ladikok, csónakok, néhány deszkadarabból

összetoldott talpak, teknők, kapuk, ajtók úsztak, evezgettek: — ó hányan találták imigy sírjokat az özönben, kik bizonyos halál elől futamodva kétes reménységgel kínálkozó egy-egy libegő teknőre, egy-egy rozzant kapuhátsábra bízták szalmaszálhoz kapkodó üdvöket! Mennyi illy teknő fordult fel, hajósát habok közé borítva menthetetlenül, mennyi illy deszkaszálat sodort el az örvénylő roham, merész kormányosát valamely jégszirthez zúzva, vagy romok halmai s gerendázatai közé szorítva! — Oh, ezen kép visszaidézésére megrendül keblem, s elérzékenyült szemeimbe újra könnyük tódulnak, a gyászos emlékezetet ünneplők!«

Az igazi borzalom azonban még csak következett:

»Beállt a martz. 15-ke s 16-ka közti éj, az isszonyok ezen éjszakája, mellyhez hasonlót csak a rémek honában teremthet fel magának a feltüzelt képzelet. A víz legmagasabb fokát érte el, Budán a vizi városban, s Pest mélyebb utcáin szinte az első emelet ablakhoz emelkedde. Rémesen kongtak a vészhangok mindenfelől, jelesül Budaváráról olly szívfagyasztó jajhangokban hatott el hozzánk a tornyok ércszava, mintha megannyi nyögő hörgés roppant összesége szakítaná füleinket. S rémesen lobogtak a vörös lángú fővétnekek a szertejáró csónakokon, mint siri lidércek reszketeg fényei czikázván a laguna-szerű csendes habok felett.«

Ennek az éjszakának halálos hangulatában, gyilkosság, rémület és átokból szövődik a mese. A gögös és hajthatatlan polgár Senfol még e vészben sem törik meg, átkozódva taszítja el magától segítségére siető gyermekét. A magányosan roskadozó házból azonban mégis kimentí valaki, egy ismeretlen álarcos, aki sötét csónakján a Duna felé siklik vele, hogy annak örvé-

nyébe ölje végre azt, akit évek hosszú sora óta üldözött. Senfol megmenekül valahogyan, de csak azért, hogy kifosztva mindenéből, koldusszegényen és tébolyultan tengesse életét a többi nyomorulttal Pest romjai között. A romantikus történetet azonban nem meri, nem akarja romantikusan befejezni, a polgári biedermeier elem előtérbe nyomul és átoktól kezdve tébolyig minden helyrejön.

Beszélyeinek második nagy csoportjába azok az elbeszélések tartoznak, amelyekben az előbbiekkal ellentétben a tanító erkölcsi célzat van túlsúlyban a romantikus elemek mellett. Ezek a *biedermeier elbeszélések*. A mesék, a környezet mindinkább egyszerűsödik, »elpolgáriadódik«, túlnyomórészt a város falai közé szorítja őket az író, vagy ha története vidéken játszik, akkor is reális környezetrajzot igyekszik adni, időben is lehetőleg a legközelebbi korszakban marad, hiszen a fő probléma itt már a vallási, erkölcsi, társadalmi kérdések boncolása. A lélekrajzok is ebben az irányban tolnak el, a szenvedélyek viharzása helyébe az erkölcsi világgal való egyensúly tartás erőfeszítése lép. A színek megfakulnak, a hangulat szentimentálisabb, szelídebb, nőiesebb. Fő témájuk a nő, a női lélek. Általában egyre inkább introvertálttá válnak ezek a munkák, még sem képesek a lélek mélyéig hatolni, mert a rajzot nem belülről, a lélekből kiindulva próbálják megalkotni¹, hanem kívülről, a bebizonyítandó elvből visszakövetkeztetve.

A magyar prózai biedermeier irodalomban Ney Ferenc mellett Szabó Imre és Jósika Miklós pár novellája tükrözi hasonlóképpen ezt a vallásos polgári szellemet.

Ney Ferenc három biedermeier elbeszélése az »Őrangyal«-ban jelent meg: »Női boldogság« 1846, »Két anpa« 1848. és »Egp őrangyal« címmel 1852.

A két első elbeszélés levél formában van írva, s mint ilyen egyedülálló művei között.

A »Női holdogság«-ban két barátnő, — Vilma és Irma — és két barát — Béla és Sándor — levelezését

és ezekben életük történetét olvassuk. A történet maga végeredményben egészen sablonos köznapi családalapítás, helyesebben két különféleképpen sikerült családalapítás története. A különbség a nők jellemének ellentétéből származik, hiszen velük virul, vagy pusztul a család, a pusztulásnak pedig elsősorban ők az áldozatai. Vilma komoly, csendes leány, még táncolni sem szívesen megy, templomban látja meg először leendő férjét, akit nemcsak szeret, hanem mindenekelőtt becsül és tisztel. Irma vele ellentétben hiúságból gondolkodás nélkül három nap alatt határoz sorsa fölött. A házasságok azután e szerint sikerülnek.

Az egész történet magva: a család. A férfi életének teljessége a nő és a gyermek. Sándor azt írja levelében Bélának:

»Te a hölgyeket kerülöd, pedig ezt tenned roppant tévedés. Csak nemesen érző hölgy képes veled az élet egész becsét, a munkáság egész jelentőségét, a vallásosság egész erejét kellőleg éreztetni, felfogni s élveztetni.«

»Lépj ki a világ terére, taníts, ints, írt, szónokolj: a siker mindég kétséges; a tömeg hideg marad; bámulni fognak talán — megérteni igen kevesen. Ellenben a család szentelt körében, melly veled érez és él, veled örvend és szenved, veled kél és veled nyugszik, minden tett és szó magva, jó földre talál. S milly dicsőült öröm rezgi át melledet, tudva, hogy kiket neveltél, bennök mindannyi lelket nyertél] az erénynek, az égnek, az öröklétnek, — s viszont érezve, hogy családod rád is folytonos tökéletesítő hatást gyakorol. Te Istenhez vezetted közelebb családodat, s viszont családod téged emel naponkint egy-egy lépcsővel közelebb az örökkévalóhoz. Ó, nincs nyelv, melly kimagyarázhassa mindazon bájt és üdvözítő hatalmat, melly e körben kínál-

közik, a férfiú boldogító munkásságának valószínű köre; a családi élet kertje.«

Mind a három történet magva ugyanez. A család tiszta csendjébe húzódik vissza az író és erről a békés magaslatról szemléli a világot, annak bajait és hiányosságait. Ez a szemlélődés is békés. Nem tör ki szenvedélyesen az ellen, amit helytelennek vél, hanem hűvösen és józanul mérlegeli a javítás lehetőségeit. Ezen a ponton már természetesen egészen szorosan a kor problémáihoz kapcsolódik, elsősorban a magyar társadaloméhoz, amelyben biedermeier polgári felfogása mellett, a liberalizmus hatása is nyomot hagyott.

1852-ben az »*Egy őrangval*«-ban többek között ezeket olvassuk a szabadságharc előzményeiről:

» ... mikép az újabb kor nyugtalanuló eszméinek valódi súlypontja nem az agrármunkások egyenlőség felé nehezedik, mellyet egyes lázongó elmék zászlóra tűznek, hogy azt a zavarosban saját hasznukra annál könnyebben kizsákmányolhassák, hanem, hogy ezen eszmék összszugárzó irányzatának öntudatlanul, de ösztönszerűleg, homályos sejtelmek, de természeti ihlet támogatásai közt keresett végcélja az igazságos arányosságban összpontosul. A legizgalmasb vágyaknak tüzelő eszményképe nem a fölösleg, hanem az elég.«
Ugyanebben a munkában fejti ki, mit tart elsőrendű társadalmi kötelezettségnek: »Megelőzni az ügyefogyottságból származó Ínséget, munkát adni a munkabíró kezéknek, e munkát nem zsarnoki önkény, hanem becsületesen, — érdem szerint — jutalmazni, gyéríteni a munkátlanokból lehető gyámoltalanok számát, s ez által a földet körültekeréssel fenyegető »semmitelbirás« milliárdfejű rémkígyójának legalább egy fejét elzúzni, egy fogát eltiporni.«

»*A váltót* (1843) és az »*Egy fehér holló*« (1857) című beszégekben már kizárólag az általános társadalmi problémák képezik a történet magját, a romantikus ele-

mely csak külső burokká lesznek. Mindkettőben a liberális eszmének erős hatása érezhető. Az első a zsidó kérdéssel foglalkozik, egy borzalmakkal átszőtt romantikus történetben tárva fel a magyarországi zsidóság szervezkedését és céljait. Reálisan és szépítés [nélkül] tapint rá a veszélyes pontokra és végzetes hibákra, de fölveti a kérdést, vajjon nem a kereszténység kényszeríti-e* bele a zsidóságot ebbe az életbe azért, hogy kirekeszti társadalmából? Csak emberséges bánásmóddá] érhetünk el célt, — mondja és egy házasság révén létrejött kibékülésben igyekeznek a keresztény-zsidó problémának megoldását igazolni.

A második elbeszélésben az osztálykülönbség problémája és a műveltség állanak a középpontban. Két fiatal ember, gr. Várlaki Titus és a polgári származású Szilár Elemér, meleg barátságot kötnek Pozsonyban, mint diákok. Elemér írónak készül és a fiatal gróf anyagi támogatást ígér neki és általában élete céljának tüzi ki, hogy vagyonát a hazai írók és művészek támogatására szentelje. Természetesen egy kis szerelmi történettel sző némi bonyodalmat az elbeszélésbe, ennél azonban érdekesebb azok a párbeszéddek, melyeket a két fiatal ember folytat egymással »Beszélgetésök tárgya« — mondja többek Rőzt — Vörösmarty egyik legújabb gyöngykölteménye: »Az árvízi hajós«, melnek a ta vaszi pesti árvíz szolgált anyagul, s a három évvel ezelőtt megjelent dicső »Szózat« — »Oh, barátom! — szölt némi zavarodottsággal Elemér — ne ítélj balul, ha azon óhajomat fejezem ki: vajha csak árnyéka, gyöngge, halvány árnyéka lehetnék valaha e nagy szellemnek!«

Hosszasan fejtegeti a magyar zene megújulásának lehetőségeit is, amely, mint mondja, Bihari, Lavotta, Ruzicska és a nép ajkán énekelt dalok által lenne csak lehetséges.

Megemlíti, hogy művészeink és íróink milyen nyomorban élnek, hogy nincs alkalmuk utazni és világot látni, pedig: »Könyv holt betű; a valódi tudomány kint van a természetben, az életben.«

»Az utas hazatérte« (1836), »A világgyűlölő« (1841), »Szendike« (1852), »A serlege« (1852), erősen eltérően lévő romantikus elemek mellett a haladás és maradiság aktuális problémáival foglalkoznak elsősorban.

Végezetül megemlítjük még vidám elbeszéléseit: »Karácsonyi zsemlye« (1837), »Dalnoknő« (1844) és »Első Baklövés« (1845) címűeket. Az első kettő voltaképp szatirikus elbeszélési, a legsikerültebb a harmadik. Mind a három megegyezik abban, hogy a romantikus elemek feltűnően háttérbe szorulnak bennük, ez is elsősorban az »Első baklövés« címűre érvényes: Dudaházy Alfonz deák, aki mindenekfölött képességeire büszke és származására, majdnem belekerül egy szemfüles polgári család ügyesen kivetett hálójába. A kövér Lisitől végül is csak véletlen folytán tud megmenekülni, helyesebben a serfőző papa kidobja.

Eddig ismertetett beszélyeivel szoros kapcsolatban van, mégis egészen külön kell választanunk tőlük önállóan megjelent háromkötetes regényét »Matild és Olga«-t. (1855. febr.)

»Ha e szónak regény, általános értelmezését keressük« — írja P. Horváth Lázár 1843. szept. 9-én a »Honderü«-ben, — úgy találjuk, mikép azt a lelemény és szellem szülöttjének nevezték. Mi e szót a *Rege és Erény* szeretőnk értelmezni, azt mondván, hogy a jó regény nem egyéb, mint az erénynek költött alakok és események általi tana.« — Ennek a követelménynek igyekszik megfelelni Ney Ferenc munkája.

Ez a mű több elemből tevődik össze: első és legfontosabb a vallásos erkölcsi célzat, bizonyos fokig ehhez kapcsolódik az általános ismereteket terjesztő irány (városok leírása, történelmi eseményekről és érdekességekről való megemlékezés, tudományos felfedezések ismertetése stb.) mindezek együttevén a biedermeier jelleghez tartoznak. Egy munkájában sincs azonban a biedermeier annyira a romantikával keverve, mint éppen itt. A meseszöveg a francia romantikának már ismertett elemein épül fel, furcsán keverve reális tények-

kel, ami meseszerűvé teszi. Kétségtelenül érezni rajta a francia romantika, főleg V. Hugó és Dumas Pere hatásán kívül Jókai hatását. Törekvése mindenek előtt az emberi lélek rejtélyeibe való behatolás. Bevezetésében maga írja:

»Van c munkában sok hiba, kétségtelenül. Nincs is szándékom azokat palástolni vagy szépíteni. Azonban csak azon egyre kérem a szives olvasót: ne ítélje meg azt egyes részei vagy fejezetei szerint. Az egész, ha úgy tetszik, nem egyéb, mint ami a festészetben egy tanulmányfő lenni szokott, — lélektani tanulmány. Mennyibe sikerült a feladat megfejtése, nem hozzám illik megítélni.«

A regény főhőse nem a címben szereplő két nő-alak, hanem — Korineff Fedor orosz gróf. Története az elbeszélés vezérfonala. Ez a lélektörténet még egészen romantikus, a szenvedélyek végső feszültségében, a végletek csapongásaiban és abban, hogy tulajdonképpen nem is »lélektörténet«, az egyéni akaratnak végső fokon alig van hatása rá, szenvedélye és bűnhődése rajta kívül álló hatalom munkája. Ez a szörnyű hatalom a sors, amelyet az apa hívott ki kétségbeesésében fia ellen. Tulajdonképpen egy végzetes családtörténet rejlik az egész legmélyén. Az öreg Korineff utolsó sarja családjának. Feltámad benne a pusztuló családok végső sarjának kétségbeesett életszomja: gyermeket, gyermeket! Legyen nyomorék, rút, bűnös szörnyeteg, csak legyen, akiben a vér tovább folyik, a név tovább ragyog. És a szörnyű szó meghallgattatik, megszületik a várvavárt fiú, aki testben szép és egészséges, de lelkében az ádáz szenvedélyek viharzását hozza magával. Sirba dönti először szüleit, saját gyermekeinek pedig nem kegyelmez a bűnei nyomán sarkába szegődött végzet. A történet lényegében az öreg Korineff tragédiája: a család kipusztul, legalábbis férfi ágon.

Feleség és gyermek; Matild és Olga, akik az elvadult szívnek zárjait még nyitni képesek, és akik önfelál-

dozásukkal és hitükkel kiragadják az örvény karjaiból. Ennek a két nőalaknak rajza kétségkívül legsikerültebbjei közé tartozik, elsősorban abban, hogy finom árnyalatokat von a feleség és gyermek között. A feleség nagy szerelete mellett ugyanakkor a komoly megfontoltság, a céltudatos tevékenység megtestesítője, aki nem csekély inertekekben ezen tulajdonságaival tartja hatalmában Fedort. Matild ezzel szemben a fenntartás nélküli rajongó szeretet és hit. Gyermeke, aki csak a szívére hallgat.

Fedor lélekrajza leginkább magából a történetből tűnik ki. Egészen röviden érintjük ezt, mellőzve a köréje állított alakok bonyolult történetét.

Oktalan szülői, főleg anyai kényeztetés között növekedik az ifjú gróf oroszországi birtokukon. Már serdülő éveiben is kitűnik jellemének ingatagsága, kegyetlenségre, önzésre való hajlama. Mindezek a tulajdonságokat kapnak abban a léha társaságban, melybe az ifjú gróf Parisban belekerül az 1872. esztendőben, a »Club des beaux fleuristes«-be. Erkölcstelen életével, esztelen pazarlásaival Fedor is méltó tagja lesz a klubnak, de lóhaságai még sokkal nagyobb szerencsétlenségbe is sodorják. Akaratán kívül, de részben — legalább is látszólag — az ő érdekében elvetemült komornyikjuk megöli szüleit, minek megtorlásaképen ő viszont ezt pusztítja el. Megvan az első szörnyű titok. Megnyílt az út a szakadékok felé, Fedor menthetetlenül beléjük is veszne, ha nem lépne életébe egy leány. Parisban találkozik Matilddal. Az ő ártatlansága és tisztasága mellett ébred tudtára saját hitványságának. Feltárja Matild előtt múltjának bűneit és remegve várja, mit tesz a leány; megundorodik tőle, vagy vállalja sorsát mellette? Matild az utóbbit választja, bizva abban, hogy a múlt a feledés mélyébe süllyed és a jövőre megmentheti Fedor lelkét Istennek. Mondhatatlan boldogságban él az ifjú pár és a szegény orosz nép, amely eddig csak kancsukat látott ura kezében, most boldogan épít és dolgozik lelkes ösztönzésük és támogatásuk mellett. Matild nem sejtje, hogy a múlt nem halt meg egészen. Megjelenik egy

napon a gyönyörű, örült cigányleány képében, aki Fedor szerelmének áldozata és ennek követelője most is. Fedor szerette Kilnát gyermekkorától kezdve, de megtagadta tőle azt, hogy feleségül vegye és más feleséget hozott magával. A leány ezt nem bírja elviselni. »Vagy ő, — vagy te, vagy én... Hangzék szüntelenül Kilna tajtékzó ajkain.« Korineffnek örült gondolata támad, — beletaszítja a leányt az áradk} folyóba. »Fehér tajtékot hányt a haragos elem. Karikázva csapkodott össze a hullám Kilna feje fölött — a tehetetlen testet ragadta az iszonyú ár. Rövid evickélés után örökre elsiodrá a habroham a boldogtalan gyermeket. Irtózva búvik a felhők gyászos fátyola mögé.

Korinefi rémülten fordult el borzasztó művétől. Fut, szalad eszeveszetten, mint ki mögött a poklok rémhada ujjong.

E pillanatban a túlsó parton egy aszott nőalak bukik föl az esti ködök öléből. Égre emeli meredten kinyújtott karjait; vérfagyasztó sikoltás hasítja a levegőt s háromszor rendül meg az éji csend ez isszonyú szó ostorcsapása alatt: »Átok! átok! átok!«

Ez az átok keríti démoni hatalmába Korineff életét és sarkába szegődik az agg cigánynő Kilna anyjának bosszuló személyében. Egymásután viszi pusztulásba gyermekeit és feleségét. Fedor teljesen elveszti a talajt lábai alól, átkozódva gyújtja fel kastélyát és miután egyetlen életben maradt gyermekét Olgát, egy rokon magához veszi. Londonba megy és folytatja ifjúkori életét, csak még sokkal rettenetesebb formában. A felszabadult szenvedélyek most már nem ismernek határt, eddig irtózott véres tetteitől, most ez lesz gyönyörűsége és szenvedélye. Riga közelében egy elhagyott szigeten rendez be szörnyű büntanyáját a »rémkirály« társaival együtt és jaj annak, aki kezeik közé kerül. Kalózkodásaikból nagy vagyont harácsolnak össze és káprázatos várat építenek a szigeten. Ennek a várnak egyik titkosan elzárt részében rejti el Olgát, a tisztalelkű gyönyörű leányt, aki rajongva szereti apját és sejtelve

sincs annak rettenetes életéről. Végül mégis meg kell tudnia az igazságot, de ekkor sem fordul el tőle, hanem hősiesen vállalja sorsának megosztását, abban a reményben, hogy apja lelkét megmentheti. A büntető igazság sújtó keze el is éri Fedort: Osztronoff kapitány elfoglalja a szigetet. Olga életének válaszutját jelenti ez, — döntenie kell: apja vagy Osztronoff, akivel szeretik egymást. Olga lemond szerelméről és önként elvállalja apja mellett a szibériai rabság szörnyű gyötrelmeit. Végig kísérhetjük őket a kietlen út szenvedéseiben, amint hónapokon át utaznak szomorú rendeltetésük célja felé, messze túl az Urálon. Olgán kívül még egy önkéntes társ is szegődik Fedorhoz, az öreg cigánynő, hogy éjjel és nappal egy pillanatig nyugodni nem hagyva őt, szemére vesse leánya meggyilkolását. Így folyik ez az ólombánya szörnyű éjében is. Fedor borzasztóan szenved, de a szenvedést most már szívesen vállalná, mint méltó büntetést tetteiért, csak Olga sorsa kínozza őt. Végül azonban megoldódik ez is, megjelenik Osztronoff és így Olga jövőjét a legméltóbb kezekben látva, megnyugodva hal meg.

A történet számtalan mellékalakjának sorsa is hasonló módon tisztul meg a bonyodalmakból, annyira, hogy a végén már nyomasztóvá válik ez az általános kimagyarázás, A legmeglepőbb, hogy még maga a dühöngő cigánynő is szánandó figurává változik, miután kiderül, hogy egész élete műve, a szörnyű bosszú nem volt egyéb, mint végzetes tévedés: mert leánya nem halt meg.

Mindezekből világosan kitűnik, hogy a lélekrajzok bizony ebben a műben is ugyanazokban a hibákban szenvednek, mint a már ismertetett beszély ékben; végtelen ellentétek indokolatlanul, helyesebben eléggé meg nem indokoltan egyenlítődnek ki, nem egyszer mint jelen esetben, leginkább a főszereplő esetében, a szélsőséges jó és rossz tulajdonságok egy időben, egymás mellett is érvényesülnek, mint már említett »Orvos« című elbeszélésében.

Az egykorú bírálatok közül a »Divatcsarnok«²³⁾ a következőket mondja róla:

»A közelebbi években annyira kedvező lendületet vett regényirodalomunkban, ilyen tömört nyomatú és szigorúan vallásos irányú regény még egy sem jelent meg. Vajha a lélekhelyzetek helyes felfogásáról, a jellemek élethű festéséről, szóval a kidolgozásról és kivitelről is hasonlót mondhatnánk!«

»E mű szerzőnek sok olvasottságát és ismereteit tanúsítja tagadhatatlanul, de melyek inkább történeti és világismeretiek, mint a lélekhelyzetekbe való mélyedés, és azok tanulmányozása. A kornak jellemzése jó; a szöveg folyékonyága, bonyolítása, s a hatásos jelek, bizonyos regényírói gyakorlottságot tanúsítanak, de a főszereplőkön elkezdve, majd csaknem minden alaknak visszaadása és jellemfestése hibás és következetlen.«

Végezetül hibáztatja még a túlságos dagályosságot, majd egyenesen veszélyesnek tartja ezt az irányt, mely, mint mondja, a fejlődést nemhogy elősegítené, de visszatarthatja.

A »Pesti Napló«-ban Tolnai ismertette a »Tudomány és irodalom« c. rovatban:²⁴⁾

Az »Irányregény«-ről szóló rövid bevezetés után ezt olvassuk:

»*Matild és Olga*« szinte irányregény. Szerző, mint előbeszédében mondja, lélektani feladatot választott, valláserkölcsei iránnyal. Meg kell vallani, hogy magasztosabb és szükségesebb irányt szerző nem választhatott volna. Korunknak legveszélyesebb és legragályosabb mótelye a vallási közönyösség. Ennek kiirtására, vagy terjesztésének gátlására való törekvés dicséretet érdemlő fáradozás.«

²³⁾ 1855. IV. 15. 21. szám. Könyvismertetés: XAIR.

²⁴⁾ 1855. május 6.

Kiemeli Dumas Pere és Fils »ledér hangulatát és »kacér jellegét« és megjegyzi, hogy hasonló művek népszerűsége mellett még kétszeresen nehéz valláserkölcsi problémákkal fellépni. Majd a regény tartalmának ismertetése után így folytatja:

»Szerző tehát e művében, mint látjuk, két irányt tűzött ki magának: bebizonyítani törekedvén egyrészt, hogy a gondviselést vakmerően megkísértvén, annak büntetését szenvedélyeinkben is érezzük, másrészt, hogy bármily nagy legyen is az erkölcsi romlottság, melyért ez életben is szükségkép méltólag bűnhődni kell, Isten irgalma mégis nagyobb, mint sem, hogy a bűnös a vallás segélyével a megtérésre fogékonyra ne tétethetnék, vagy más szavakkal, hogy a szenvedélyek legböszültebb zajának csillapulása elvégre is csak vallási megnyugvásban lelhető fel.

Szerző ezen eszmék nagyszerűségéhez mérve, hőseinek életrajzát is nagyszerűen körvonalazza. A lélek szenvedélyeinek legmerészebb játékaival — melyet csekély téren előadni nem lehet — ismertetvén meg bennünket, ecsetelésre korban, de leginkább térben a legváltozóbb színezeteket használja fel, melyek közül a múlt század végén a forradalmi elemekkel terhelt légkörű Paris, a Riga közelébeni Rémsziget és a nertsinszki ólambányák különösen élénkek. A mű kivitelére nézve különösen szembetűnő szerző erődús képzelő tehetsége és képekbeni kifogyhatatlansága; de úgy hisszük, hogy a catastrophák, ha nem oly számosság, tán meghatóbbak leendettek.« A lélektani részt illetőleg neki is vannak kifogásai, majd ezt mondja:

»Mi a kitűzött két vallást illeti: azt, hogy a szenvedélyek legböszültebb zajának csillapulása elvégre is csak vallási megnyugvásban

lelhető fel, úgy hisszük sikerült a szerzőnek tökéletesen bizonyítani, nem mondhatjuk ezt a másik tételtől, »hogy a szülők vétkeiért a gyermekek is bűnhődnek,« mert ezt csak hinni de bizonyítani, véleményünk szerint nem lehet.

Ha szerző sokkal inkább katolikus térre lépett, mint tán sokan kívánnák, másrészt Vosssoir abbé gáncsolása által elfogulatlanságáról meggyőződhetünk.

A mű nyelvezete gyönyörű s tanúsíthatja, hogy édes honi nyelvünk, mindig, de most jelen fejlődtségében, legnagyobb értékű kincsünk, szerzőnek tökéletes hatalmában van. A művet tehát, mint nemcsak mulattató, de hasznos olvasmányt is az olvasók figyelmébe ajánljuk.«

Szinnyei Ferenc »Novella és regényirodalmunk a Bach korszakban« c. munkájában Fáy András szavával élve, inkább »tanregény«-nek nevezi ezt a munkát. Hosszabb ismertetése után azt mondja: »A különös regényben van meseszöví ügyesség, nem egy érdekes részlet s okos gondolat, de mint egész nagyon elnyújtott és sok heterogén mescanyagnak meglehetősen művészietlen öszszegyúrása.«

Annyi bizonyos, hogy a maga nemében korában új volt, folytatása nem is akadt, mindennek ellenére azonban mai napig is, — kétségtelen hibái mellett — érdekes olvasmány.

2. Színművei.

A már ismertetett művek romantikus csoportjához tartoznak legszorosabban színművei is. Ezek két csoportra oszthatók: 1. Könyvdrámák; 2. Előadott színművek..

Könyvdrámái Bayer József szerint²⁵⁾ az elsők a

²⁵⁾ Bayer József: A magyar drámai irodalom története Bp. 1897.

maguk nemében Magyarországon és ebből a szempontból figyelmet érdemelnek. A két dráma 1840-ben jelent meg Pozsonyban két kötetben. A kettő összetartozik és közösen *Frankhon alapítói* címet visel. Első rész: »Hilderik« dráma 5 szakaszban, a második »Klodvig« tragédia 5 szakaszban. Ő is kötött nyelven adja elő első drámáit — mondja Bayer — mint Beöthy (Zsigmond), s mint ilyen szintén magasabb írói ambícióktól vezérelt kezdőnek látszik. Színi költeményei azonban nem drámák, hanem párbeszédbe szedett történetek, amelyeknek nem legkisebb gyöngéjük, hogy felette unalmasok is.«

A két dráma Meroving családi tragédiákat ad elő, az első rész Hilderikét, a második a fiát Klodvigét. Meséjük rendkívül bonyolult romantikus történet, drámai cselekménynek nyoma sincs. Az emberek a kérlelhetetlen végzet által ide-odarángatott bábok, akik legtöbnyire minden ellenkezés nélkül megadják magukat sorsuknak. (Pl. Hilderik-ben Pharamunda papnővé lesz.) A végzetet ezekben is rendesen a szerelem zúdítja a halandók fejére és a féltékenység (hatalmi is), a legszörnyűbb bosszú üldözi azután az embert a teljes pusztulásba. A lovagdrámák minden kelléke, borzalom, gyilkosság, titokzatosság stb. mind fontos szerepet kap. Kétségtelen, hogy ezek által egy bizonyos, ha nem is tragikus, de nyomasztó atmoszférát lehet teremteni, amelyben annál feltűnőbb azután a családi idill meghitt képe, ami pedig nem egyszer előfordul. Természetesen ezekben a művekbe is belevegyül a biedermeier tanító és nevelő célzat éppen a családi erények, elsősorban a fiúi (Hilderik) és testvéri, hitvesi szeretet kidomhorítása által. A király is természetesen a felvilágosodott humánus uralkodó, atyja népének, aki nem annyira kérlelhetetlen szigorral, mint szeretettel és emberséges bánásmóddal kormányozza népeit. A főszereplők azonban itt is a leginkább élettelen alakok és ebből a szempontból jobban sikerültek a nagy szerepet játszó cselszövők körmönfont jellemei.

A Nemzeti Színházban két darabját adták elő: »Silvio«-t 1843-ban és a »Kalandor«-t 1844-ben.

A »*Silvio*« 1843. július 15-én került először előadásra a Nemzeti Színházban, Laborfalvy Róza javára.

Silvio velencei kereskedő Smyrnában beleszeret egy fiatal lányba. Hasztalan ostromolja azonban Lindát szerelmével, be kell látnia, hogy a leány nem hajlik addig, amíg nem bizonyos abban, hogy Silvio nem csak ámitja, de feleségül is akarja venni. Egy vetélytársnak, Evandrónak feltűnése mégis eldönti Silvio belső tusáját és eljegyzi a leányt. Vissza kell azonban térnie Velencébe, ahol már féltékenységtől feldühítve vár rá felesége, Bianca. Octavio az ügyes cselszövő gabalyítja a szálakat, aki Silvio titkát ismerve, kényszeríteni akarja őt egy politikai özszeesküvésben való részvételre, amelynek célja a tízek tanácsának eltávolítása és Velencének spanyol uralom alá való helyezése volna.

»Szakaszd ki bár gödréből két szemem,

S én még azért élélhetek; de öld ki

Azon hitet lelkemből, hogy hazám

Szabad, a az által engem is megöltél.«

kiált fel Silvio. — Végül azonban mégis megtörik, felesége börtönbe vetteti kisfiát és megmentésének ára: az ő árulása.

Újra Smyrnában találjuk Silviót. Linda nászünnepejére készül, mit sem sejtve arról, hogy körülötte mi történik. Azt azonban már megtudja, hogy Octavio, Evandro és Hafiz, a gonosz török, aki eddig őt minden lehető módon üldözte, — testvérek. Sőt ennél még több is kiderül, Hafiz — apja Lindának. Természetesen minden egy csapásra megváltozik, a három testvér az eddigi gyűlölség és vetélkedés helyett egymás keblére borul és megígérik, hogy segítik egymást és Lindát, az egyetlen közös ellenség, Silvio ellen, akiről egyre szörnyűbb dolgok derülnek ki. Bianca is már második felesége, az elsőt börtönre vetette. Meg is jelenik azonnal a szerencsétlen, akit bizonyságul hívnak elő a napvilágra, de csak hogy még nagyobb szerencsétlenséget

zúdítsanak a fejére, tudtván vele, hogy egyetlen vigasztalása, megtalált kisfia, nem saját gyermeke, hanem, annak korai halála után Octavióét csempészték helyére. Ennyi csapás alatt szegény asszony végleg megtörik és élettelenül összeroskad. Silvio sem éli túl sokkal. Ő a fúriaként rátamadó Bianca gyilkoló törének lesz; áldozata. Biancával egy időben velencei katonaság is partra száll Smyrnában, hogy őt is a többi összeesküvővel fogolyként vigye vissza Velencébe. Bianca azonban a hajót lőszerakkománya felgyújtása által levegőbe röpíti. Drámai cselekmény itt sincs, a legkevésbé drámai alak a főhős Silvio. Emellett azon ritka főhősök közé tartozik, akinek bűneit semmiféle mentőkörülmény nem enyhíti, antipatikus elejétől végig, először, mint léha udvarló és férj, majd, mint teljesen erkölcstelen gonosztevő. Egyetlen fénypont jellemében, a már említett hazaszeretet és Linda iránti szerelme. Ez esetben is, mint regényében, a nőalakok sikerültebbek és volta-képen ők a főhősök: a végleg elerőtlenedett és megtört Stancia, a férjét végéig és mindennek ellenére örjögésig szerető Bianca és a szelíd és erős Linda. Ő éli túl mindegyiket, mintegy szimbolizálva az ideált, a tiszta szellemi szerelmet, amelyik nagyobb minden hatalomnál és megrontani nem lehet:

»Utálni? nem. — Nemesb az asszonyi
 Kebel: szerelme sokkal szellemibb,
 Hogysem, mi egyszer boldogíthatá
 Engeszteletlen bosszú tárgya legyen.
 A férfiút, kiben netán a hölgy
 Alávaló lelket földözne fel,
 Szeretni nem fogná: de ha szerette
 Bár gyilkosává lenne: megbocsát.«

A »Hölgyfutár« 1843. július 15. számában hosszabb ismertetést közöl a darabról. Bevezetésében megemlíti, hogy mindenki, akinek a drámairodalom felvirágoztatása szíven fekszik, örömmel üdvözöl minden új kísérletet, még ha nem is üti meg mindenben a kellő mértéket:

»Mi már Ney úr mai drámáját illeti, nem mondhatjuk ugyan, hogy abban a szigorú bírálat több hiányokat nem fődözhetne föl, melyek e művet nem kevésbé gyöngítik s becsében jóval alább szállítják: de meggondolva azt, mikép az szerzőnek első műve, s úgy szólván próbának tekintendő e nehéz pályán, az mindenesetre tehetséget tanúsít, mely, ha szerző föladása nehézségeivel és titkaival kissé szorosabban megbarátkozandik, szebb, tűzállóbb s irodalmunknak valódi gazdagítására szolgálendő műveket nyujtand még a nemzetnek. — Meg kell vallanunk mindenkéltől mikép e dráma nyelve igen szép, jambusai könnyen folyók, erőltetés nélküliek, festései élénkek, virágosak, anélkül, hogy túlföllengzésbe fajulniának: ez már magában nem kis érdeme Ney urnák. Vannak azonban, mint mondók, hiányai is a drámának, melyeket csak röviden és általánosan mintegy őszinte útmutatásul a szerzőnek jövőre nézve kívánunk megemlíteni.«

A hibák közt legelsősorban a drámai egység hiányát említi meg. Nem tartja továbbá elégségesnek a cselekmények, elsősorban az első feleség börtönre vetésével kapcsolatban, motiválást, A többi hiányosság megemlítésére, mondja, nem terjeszkedhet ki, ezeket is csak jóakarató figyelmeztetésképen említi és nem azért, hogy szerzőt a további működéstől elkedvetlenítse.

Második előadott színműve a »Kalandor«, »látványos népi színmű három szakaszban«, mely a Nemzeti Színház pályázatának nyertese volt és 1844. február 24., 25 és 28-án adták elő.

1843. szeptember 23-án a »Honderű«-ben, a Nemzeti Színház című rovatban a következőket olvassuk:

»Az igazgatóság által 1843-dik évben a legjobb »magyar népeletből merített, minden aljasságtól ment, jóirányú látványos színműre kitett 50 arany, azonfölül

előadási részjutalomra, folyó évi július 1-sőéig mint kijelölt határnapig beérkezett pályaművek ügyében, a bírálatra megkért választmány bevégezvén kihirdetett módon bírálatait, az eredményről következőkben tudósítja a t. ez. közönséget, u. m.:

»A pályázásra bocsátott 11 színmű közül, bár némelyike egy vagy más tekintetben figyelemreméltónak találtatott is, jutalomföltételeket azonban a legnagyobb rész távolról sem közelítvén meg, azok közül jutalomra csak kettő érdemesített u. m.:

a 4-dik számú »Szökött katona« eredeti színmű 3 felvonásban. Jelige: »Már mi nálunk verbuválnak kötélek és

a 12-dik száma a »Kalandor« című látványos népi színmű 3 felvonásban: Jelige: Köznapi népélet nem szül nagyszerűt, legméltóbban jellemzi a tömeg cselekvőségét az érénynek bűn elleni harca.

Melleyek közül noha a »Szökött katona« helyes és előadásában jó hatást ígérő ügyes bonyolítása, a mellett tiszta, egyszerű színészi szerkezetével, teljes figyelmet érdemlő műnek találtatott is, a többség véleménye mégis, a bár szerkezetében több szini nehézséggel terhelt, de tartalmában igen érdekes és látvány szerű »Kalandor« című 3 fvsos népi színművet érdemesíté az első 50 arany s a kihirdetett módon kiadandó előadási rész jutalomra: minthogy benne a másoknak minden jellesegei fölött a magyar népi s kitűnőbb hozzánk legközelebo álló s legismertebb pesti népélet igen ügyesen, bő tárgy-ismerettel és korszerű satyrai éllel lévén jellemezve, azt a jutalom kérdésnek, más e tekinteténél, de továbbá a nagy szini hatást ígérő látványos szerkeztésénél fogva is sokkal inkább megfelelőnek találta: emelvén becsét még a változatos társalgási élénkség és jó, tiszta, könnyen folyó nyelve is, melly mindenütt a beszélő egyénnek társasági állásához képest következetesen jellemző és természetes.

A »Szökött katona« a másodrendű vagyis a rendes

drámai jutalmazás és kamatozás mellett ajánlatott előadásra.«

Ezután felbontattatván a két pályanyertes műnek jelíges levelei, kitűnt, hogy a »Kalandor« szerzője Ney Ferenc, a »Szökött katoná«-é pedig Szigligeti Ede.

A következők mégis nem az igazgatóságnak adtak igazat. A »Kalandor«-t mindössze háromszor adták elő, s mire február elején az első előadásig eljutott, a »Szökött katoná«-t már huszadszor ünnepelte lelkesen a zsúfolt nézőtér.

A legmeglepőbb az, hogy a darab valójában nem is »népi« színmű. Népi alakja voltaképen csak egy van, Fifko a kötél-táncos suhanc, a »szökött katona.« Ennek azonban csak mellékszerepe van. A »kalandor« Bajnoki közönséges szélhámos és csaló, még Silviónál is fokozottabb mértékben ellenszenves, semmi enyhítő vonás nem mentheti jellemének alávalóságát. A többi, főleg a nők — elsősorban Laura, a női főszereplő, — az ellenkező végetet képviselik tiszta, feddhetetlen jellemükkel. Maga a történet városi környezetben játszódik (Hatvan, Buda, Pest) a szereplők mind városi emberek, kereskedők, polgárok, egy arisztokrata. Ezek szerint a darab sokkal inkább az idegen hatású (főleg Sue) városi romantika körébe tartozik, mint a »népies« romantikáéba. »Látványos népi« jellegét voltaképen csak a gellérthegy-i húsvéthétfői népünnepély és a városligeti tónál rendezett ünnepség színrevitele adja.

A cselekmény itt is hihetetlenül szétágazó, bonyolult, drámai elemnek nyoma sincs. A színhely állandóan változik, új meg új szereplők lépnek fel, epizódyszerű események néha egészen összefüggéstelenül kapcsolódnak bele.

Cselekménye röviden a következő:

Bajnoki a léha világfi, gr. Fügefivel fogadást köt, hogy záros határidőn belül meghódítja Laurát, a gazdag kereskedőnek, Zománczinak lányát. Inasnak veszi maga mellé Pifkót, a szökött katonát, akit váltságdíj fejében kiadnak neki és ennek segítségével, a legkörmönfon-

tabb módszerekkel igyekszik Laura közelébe férkőzni. A leány számtalanszor visszautasítja, ami még nagyobb kitartásra ösztökéli Bajnokit, aki azonban még ez alatt az idő alatt sem áll más leányok fejének elcsavarásával kísérletezni. Mikor látja, hogy semmiféle módon, — még Zománcziék házának felgyújtásával — sem tudja Laurát megszerezni, a Városligeti tónál rendezett ünnepség alkalmával elrabolja a leányt. Bűntársainak, a rabló banditáknak tanyájára hurcolja, egy pince mélyére. Nyomára akadnak azonban és Laura vőlegényének már-már sikerül megmentenie menyasszonyát, mikor Bajnoki, miután halálosan megsebezte őt, eltűnik a lánnyal egy titkos süllyesztőben. A következőkben Laurát Bajnoki titkos palotájában találjuk elzárva a világtól, újra és újra az utált udvarló szerelmi ostromainak kitéve. Laura rendíthetetlenül ellenáll és már, mikor egészen reménytelennek látszik helyzete, megjelenik a holtnak vélt vőlegény és az öreg Zománczi barátai kíséretében és megmentik. Az elvetemült Bajnokit az általa rendezett zugligeti ünnepségen fogják el társaival együtt és szolgáltatják ki a hatóságoknak.

Az erkölcsnemesítő tanító célzat természetesen, — mint a pályázat is megkívánta — előtérben van. Érdekes például, mikép von le tanúságot a végén Bajnoki bűntársának, az elzüllött Maxinak anyja:

»Forgácsné (összeroskadva): Ó szent Isten, irgalom, irgalom fiainak! ah én boldogtalan anya! Nézzetek engem anyák, nézzetek engem ti szerencsétlen asszonyok, kiket majomszeretet vakít el, kik gyermekeitek vadságának engedtek, kik elkényesztetitek fiaitokat — ah nézzetek engem, 's átkozatok, én fiamat akasztófának neveltem!«

A korra vonatkozólag pár érdekes művelődési adatot mégis megőrzött számunkra ez a munka. A nőknek egy része, — különösen Wiltheimné és leánya, bár évek óta élnek Magyarországon, érzelmileg még folyvást idegenek tőle, csak a külföldi divat érdekli őket és meg-

vetik Zománcziékat, akik nevüket megmagyarosították és magyaroknak vallják magukat. A második szakaszban egy polgár fölháborodik azon, hogy magyarul énekelnek, még hozzá a »Fóti dal«-t. Ugyanitt hallunk ismét pár érdekes megjegyzést a magyar zenéről is, a »Szózat« megzenésítésének kérdésével kapcsolatban:

»Mi pedig a zenét illeti, arra azt mondhatom, hogy magyar népzene már is van, becsületes is, 's csak egy két lángész kell, hogy párját keresse: mert a magyar zene jelleme magasabb zenét is, olytat teremtsen, melly párját keresse: mert a magyar zene jelleme erre igen kedvező.«

A lapok közül különben a »Honderü« támadta élesen a darabot, amely szerinte a bár gyarló, de mégis tehetséget mutató »Silvio« mértékét sem üti meg. Ney Ferenc nem is kísérletezett többé drámai munkássággal.

3. Emlékir&óatai.

Kéziratban maradtak fenn »Emlékezések« címen 5 fejezetben, függelékül még egy, az előzőkből kivonatolt fejezettel, amely »Jellemfejlődés egy nevelő életében« címet visel. A munka egész terjedelmében eddig még nem jelent meg, részletei azonban napvilágot láttak már. Töredékes fejezetek jelentek meg a második részből (Nevelői pályám) január 25-én a »Magyar Paedagógiai Szemle« első számában, az ötödik részből pedig (Nemzetőri napjaimból) a Budapesti Hírlap 1884. okt. 18-i számában és december 16, 17, 21- és 22-i tárcaszámaiban, Ney Ferenc feljegyzései szerint illetéktelenül megrövidítve.

A nagy terjedelmű kézirat (több mint 600 írott oldal) beosztása a következő:

1. Emlékezések ifjúsági életemből. 1814—33.

(Virágok és csalánok.)

- a) Buda, Székesfehérvár, Sopron.
- b) Szombathely.
- c) Pest, Bécs, Pozsony.

2. *Nevelői pályám.* 1833—1841.
 - a) Kis Szántó (Pozsony.)
 - b) Martonvásár (Pest.)
 - c) Nagy Mihály (Pest, Pozsony, Bécs.)
 - d) Egy kérdés.
3. *Házasságom kezdete.*
 - a) A vőlegényi év 1841—42.
 - b) Férj és apa. 1842—43.
 - c) A fekete felhő. 1843—44.
4. *A köznevelés, közélet teréről.*
 - a) A kisdédóvó képezde. 1844—61.
 - b) Társulatok és szak-gyűlések.
5. *Nemtetői napjaimból.*

Bevezetés.

 - a) Örjáratom.
 - b) A Radikál körben.
 - c) A lövöldében.
 - d) A Vérmezőn.
 - e) Örtanyán.
 - f) Dunapart és szentér.
 - g) Nemzetőr — redivivus.
 - h) Vörös kereszt és fekete leves,
 - i) Utósajgás.

Időrendben az ötödik fejezet készült el legelőször, első hat fejezete ennek 1876. októberétől 1877. január közepéig, a következő három pedig 1881. januárjában. 1881. február 4 és május 5-e között pedig a többi négy fejezet. Egyszóval az egész emlékirat, kivéven a függelékét, amely a »Közoktatás« 1882-i 16, 17, 18, 19 és 20. számaiban jelent meg.

Az emlékiratokról ennek a munkának a keretében már ismételtelen megemlékeztünk és Ney Ferenc életrajzával kapcsolatban igyekeztünk abból lehetőleg minél többet szószerint is átvinni, mi által életére vonatkozólag az igazságot, munkáira nézve pedig az azokba való legkönnyebb bepillantást szerettük volna elérni. Említettük már azt is, hogy az »Emlékezések« legfőbb

subjektív célja az »Önmegismerés« volt. Leginkább rávilágít erre a függelék, amely »Lélektani öntanulmány« alcímet visel.

Az *y>Emlékezések«-et* bizonyos fokig kiegészíti, már idézett »Családi napló«-ja, továbbá »Bécsi levelek« (1840) és »Levelek Angelicához« (1841.) c. kéziratai, »Pedagógiai Napló«-i (1860—1880.), mely utóbbinak kézirata a IV. ker. Eötvös József gimnázium könyvtárában van meg, a többinek nyoma veszett.

4. *Költői munkái.*

írói pályájának kezdetétől haláláig foglalkozott költészettel is. Költői munkássága is a prózaihoz hasonlóan két egymástól sok tekintetben különböző korszakra osztható, amelyek közül az első körülbelül a hatvanas évekig, a második a nyolcvanas évektől haláláig terjed. Mint már bevezetésünkben említettük az elsőre az írónak mesterkéltőbb objektivebb magatartása, a másodikra őszinte szubjektivitása jellemző. Ennek a lényeges különbségnek oka elsősorban benne, lelkének küzdelmeiben kereshető és nem a századvég megváltozott költészetének hatásában és így érthető, hogy kifejezőmódjában öregkori lírája is a negyvenes évek költészetéhez áll közelebb, mint koráéhoz. Mind a két korszak költészete közös gyökérből: az almanach-lirából fakadt. Ennek a főleg Bajza követői által divatba hozott és a negyvenes évek táján nagy népszerűségnek örvendő stílusnak tartalmilag és formailag is jellegzetes ismeretőjelei vannak. Tartalmilag az almanach líra majdnem kizárólag két tárgykörben szólal meg: a szerelem és hazaszeretben. Ney Ferenc költészetének első korszakában is elsősorban azokról énekel. A szerelem nála azonban ritkább esetben az almanach líra annyira jellemző »sóhaj özönbe fult« epekedése, mint inkább a már majdnem imádásig fokozott rajongó tisztelet, a nő a leány iránt, aki az élet valódi értelmét, lelke gyötrelmeitől való megváltást jelenti:

Ó, nyújtsd kezed — segíts felszállnom
 Az éjnek peshedt mélyiből,
 Karöltve véled szabadulnom
 Halott magányom csöndiből.

(Vallomás. 1840.)

A leány a szépség maga, akiről csak a legnagyobb elragadtatás hangján lehet szólni:

Csudálva láttam kéjt mosolygó
 Szemérmes ajkait
 Fönséges körrajzát fejének
 Igéző őzi termetének
 Hullámzó hajjait.

(Jégszobor. 1840.)

Mint istennő és királynő jön eléje álmaiban a kedves alak, de még az álomnál is szebb az ébredés:

Az álom képei
 Gözzé olvadtanak
 S előttem föltűnék
 Egy szende lányalak.
 S én százszor boldogabb
 Hogy így láthattalak,
 Álmomban hódolok csak,
 Ébren csókoltalak.

(Álom és való. 1841.)

Hazafias költészete nem emelhető ki külön csoportban, sokkal inkább egész fiatalkori költészete hazafias költészetnek nevezhető, mert úgy szólván majdnem minden versében vallomást tesz rajongó hazaszeretetről:

Hol hazámnak ott nekem is
 Hajnalom derül.

(Kockák. 1839.)

Szerelmi költészetében is lépten-nyomon egymásmellé állítja szeretetének legnagyobb földi kincseit így elmélázva egy zivataros délutánon azon, hogy, ha a puszt-

tító fürgeteg, a föld és a csillagvilágok pusztulásává növekedne is:

Szakadjon kétfelé a föld
Elnyelve önmagát,
Az ürbe lökje az idő
Világok halmazát!

nem volna hatalom, amely szerelmétől elszakítaná, csak egy, ha a haza szolgálata kívánná:

Lássam szívem inkább hazám
Sorsával vérezni,
Mint kéjölelte gyávaként
Sírhint ján tengeni.

(Zivatar. 1840.)

Szomorúan nézi mennyien közönbösek még itt a hazában is, különösen a nők:

S közöttök annyi bájos arc
Érzéstelen mosolyg
Midőn reménye romjain
A honfi sirva bolyg.

(A szív. 1843.)

Az almanach-líra a szerelem és hazaszeretet témáját számtalanszor megénekelte ugyan, de e nem bőség jelentett változatosságot is, mert valamint az almanach-líra költői a két téma köréből úgyszólván nem léptek ki, úgy maradtak fogva az ezekhez hozzáértő képzeletvilágnak korlátai között. Valóban külön világ volt ez, nem túl a földön, de kívül az életen, az emberek mese-szerűen és eltorzított alakjaival benépesített idealizált táj, ligetek, susogó erdők csermelyek és bércek világa, mit a költői képzelet alkot meg tudva és akarva másnak, szebbnek mint az élet:

Erdő övezte rét ölén,
Hol csermely folydogál
Hús árnyak zöld magányiban
Fejérlő hajlok áll.
Oly méla csend uralkodik;

Olly szende a magány,
A bérci felhők foszlanak
Fölbred a korány.

(Az utas. 1842.)

Ha mégis megközelíti az életet, valamilyen reális ponton, akár egy rózsaszál, akár egy ablakára tévedt kis madár képében, akár az igazi táj rajzában, Ney Ferenc mint az almanach költők, ezen az úton is csak hasonlatokat, analógiákat akar bemutatni:

S mi volt a tünde rózsa?
Az élet-kikelet.
S ki volt a tünde szárnyas?
Bolygó emlékezet.

(Vendég madár. 1857.)

»Levelek Angelicához« c. verses leveleiben Tihanyt így írja le:

A földdel egy ponton függ össze,
Mikép világgal a sziv összefügg.

Csak évekkkel később meglehet, hogy Petőfi hatásaként látja meg az igazi tájat:

Itt állok e roppant kerek lapon
A némaság ölében.

(Pusztán. 1856.)

Nemcsak tájszemléletében, de költészetének ebben a korszakában úgyszólván még minden ponton első-sorban a szép formára, a »költői« kifejezésre törekszik, az almanach lírában már szinte állandósult kölj-tői sablonok átvétele által. A »költői« stílus ebben az értelemben annál tökéletesebb, minél elvontabb, távol-esőbb a hétköznapiól. Külön nyelvet alakít ki magá-nak és minden költő fúr-farag még rajta valamit, gyárt-ják nemcsak az új szavakat, de főleg az új szóössze-tételeket. Ney Ferenc verseiben is találkozunk gyakran ilyen szavakkal, mint: lángszülte, lángkéj, kéj ár, stb. Később ugyan nagyon letompulnak ezek a túlzások,

de még öregkorának versei is ezen a nyelven, a jelzőknek gyakori szuperlatívuszai által pathetikus magasságba emelt, főleg képeket szuggeráló szavakon (bére, özön, örvény, láng, szirt stb.) épülnek fel. Hogy ez a szándékolt formaiság sokszor mennyire az igazi liraiság kerékkötőjévé válhatott, leginkább kézírataiból tűnik ki. Példa erre gyermeke halálára írt különben nagyon szép költeménye:

Ó jaj, ó jaj jó gyermekünk
Utánad megszakad szívünk.

Az »Ó jaj, ó, jaj«-t áthúzta és a következőképen javította ki: »Sarolta ah.«

Eddig ismertetett költeményei költői munkásságának első korszakából való dalok »iantos költeményeké, melyek kevés kivétellel nyugateurópai minta szerint, — mint általában az almanach-lira, strófás szerkezetűek (leginkább 4 soros) jambikus, vagy trocheusi lejtésű páros-, kereszt-, vagy félimű sorokkal.

A népköltészet halvány nyomai csak három dalon érezhetők: »*Az újonc*«, »*Erszényemhez*« és »*Népdal*« címűeken a divatos népies műköltészet visszhangjai:

Napkeletről fúj a szél
Onnan, ahol kincsem él,
Panaszos fohászit hozza
Szívet bánat kínozza.

(Népdal. 1850.)

Írt elbeszélő költeményeket is első korszakában. Ezek prózai elbeszéléseihez hasonlóan szintén két csoportra: romantikus és biedermeier jellegűekre oszthatók. Az első, romantikus csoportba sorozzuk a balladákat és románcokat mint: »*A gyűrű*« 1839. »*Az örvény*« 1840. »*Az utas*« 1842. »*Csillag szerelmen*« 1856. »*A fű*« 1856. »*Linkm*« 1856. »*Halál és a lány*« 1858. »*Az utolsó virága*« 1858. stb.

Tartalmilag romantikus elbeszéléseihez állnak legközelebb, mint például »*A gyűrű*«, amelynek témája majdnem azonos az »*Eskü*« és a »*Villámbosszú*« c. be-

szélek témáival: Egy ifjú és egy leány hűséget esküszik egymásnak és esküjük emlékére a leány gyűrűt hűz szerelmese ujjára. Ez azonban csakhamar elhagyja őt:

S búcsút vesz a csendes falaktól
A néma, biztos zárda-laktól,
Elhagyja a szent védtanyát.

Hűtlen lesz a leányhoz, hűtlen lesz saját becsületéhez is, csak a gyűrűhöz nem lesz hűtlen, babonás félelemmel őrzi, mert tudja, ha megválnak ettől is, hitszegésének átka le fogja sújtani. Egyszer azonban súlyosan megsebesülve a csatában egy leány ápolja sebeit és ennek údaadja a gyűrűt. Alig, hogy megtette meg is bánja, de már nem kaphatja vissza másképp, mintha a leány apjának, az ellenségnek táborába áll. A gyűrűt, hogy most már többé meg ne kelljen válnia tőle selyemszálon nyakába akasztja és így indul a harcba saját hazája ellen. Végzetét azonban nem kerülheti el. Egy temető mellett dül a csata:

A néma temető szélében
Fejérlő sírkő meredez
A vér megfagy Jenő szívében:
Az elhunyt Vilma sírja ez!
S rohanva fut, kétségbeesetten
A gyásztól szíve visszaretten;
A lélek fordulása ez!

Itt is, mint a beszélekben beáll a nagy »fordulat«, de késő már, gyorsabb a végzet, egy golyó röpül az ifjú szívébe és belefúrja a gyűrűt.

Témáik szerint elég változatosak elbeszélő költeményei. Hősies önfeláldozás (Az örvény), a vándorlásaiban otthont találni nem tudó férfi csalódásai, (Az utas), az anya könnyelműsége által bűnökbe és halálba kergetett ifjú (A fiú) a csontváz vőlegényhez is hű leány (Halál és a leány) stb. történetei.

Versformájukat tekintve ezek is többnyire mértékes-rímes versek, strófás szerkezettel, de vannak rím-

telén jambusok sőt egy distichonos költemény is (Az utolsó virág.)

Az elbeszélő költemények másik csoportjába biedermeier-jellegű, nevelő célzatú munkái tartoznak: a »Féltés« 1844. »A piros szalaga 1859. »Nvári tanya« 1858.

A »Féltés« 10 énekből álló tanköltemény, a Kisfaludy társaság 1843-ban kitűzött pályázatának nyertese. »Kívántatik, — mondja a pályázat, — egy valamely emberi szenvedélyt előállító, 's az életre nézve fontos igazságokkal átszótt tanköltemény ...«

Toldy Ferenc »A magyar nemzeti irodalom történetében (1868.) azt írja róla, hogy » ... bár a leíró elem gazdag színeivel rendelkezi, dictiója nemes és szép, s technikája correct, alakító erő hiányában az elvont gondolat halványságát konkrét élettel, el nem birta tölteni.«

Érdekesebb »A piros szalag« c. tanköltemény, amely az 1856. április 27. »Vasárnapi Újság«-ban megjelent jutalomhirdetés szerint dicséretet nyert. Mottója: »Szeressük, javítsuk a népet.« A szociális kérdések egyik legfontosabbikával, a cselédkérdéssel foglalkozik. A népes parasztcsaládból a kis Böskét Pestre küldik télire szolgálni .Sirva búcsúzik falujától és eleinte nem leli sehogysem helyét a nagy városban. Azonban hamarosan elcsavarja az ő fejét is az itt uralkodó hiúság és cifraság és elfeledkezve a szülői intelmekről ő is cicomázni kezdi magát:

Óh a példa vajmi vonzó!
A hiúság nagy csábító —:
Böske mellén egy vasárnap
Nagy szalag függ, szép virító. —

Ebből az ártatlannak látszó csekélységből nő ki rohamosan a semmivel nem törődő léha cifrázkodási vágy, a szép ruhákhoz pedig pénz kell, amit Böske becsületes módon nem tud megszerezni. így sodródik el a bűnök és léhaságok útján a szerencsétlen leány a börtönig! és a korai sirba. A felelőség azonban éppenúgy terheli kenyéradó gazdáját is, mint őt:

Hej az asszony, ki cselédjét
 Kacki fényűzéssel rontja,
 Sejti-e, hogy így a lélek
 Üdvösségét is felbontja?

Nők, ha lelketekben élne
 Mindig ily eredmény képe,
 A hont jobban mívelnétek,
 Boldogabb is volna népe.

A »Nyári tanoda« is a népnevelés és iskoláztatás érdekében emeli föl szavát, úgy szólván eseménytelen elbeszéléssel, inkább csak példák illusztrálásával támasztva alá véleményét.

Legtipikusabban biedermeier költeményei a »Családképek« (1855) c. önálló kötetbe foglalt lírai versei, amelyek a köznapi élet, a családi idyll egyszerű jeleneteit örökítik meg» Még a leghétköznapibb apró dolgokban is van öröm és szépség: az apa fáradtan jön haza napi munkájából és már messziről örül a kedves hegynek, ahol családját megtalálja. A gyermekek játéka, a családi ünnepek mind dalra ihletik a költőt. Mít érnek a világnak minden kincsei a gyermekben talált öröm mellett:

Jöhetsz te ős, jöhetsz te tél
 Állhatsz a küszöbön
 Szivemben él örök tavasz
 Örök-ifjú öröm.

(Varázsvilág.)

A »Családképek« önálló kötetétől eltekintve az első és második időszakból származó versek, folyóiratok és hírlapok hasábjain jelentek meg. Legtöbb a »Családi Lapok«-ban, »Családi Kör«-ben, »István Bácsi Naptár«-ban, »Életképek«-ben, »Emlény«-ben, a »Kisfaludy Társaság Évlapjai«-ban, »Pesti Napló«-ban, a Szt. István Társaság által kiadott »Almanach«-ban stb.

Mielőtt költői munkásságának második korszakára térnénk át, még két kéziratban fennmaradt munkáját említjük meg, Pest korabeli képének és lakóinak csip-

kelődő hangnemben, de élénk és kedves formában való leírását »*Egy kis leírás 1859-ből*« c.-el és »*A társadár*« c. hosszabb nagyon erősen ellenforradalmi hangú két részből álló költeményét 1851-ből:

És, ha nem győz, és ha elvész
 Annyi tékozlott erő, —
 S annyi elpusztult virányból
 Lesz sivár halálmező,
 S a hazában hörg a siralom,
 S ezreket föld gyászos sírhalom: —
 Akkor óh, a kába tényt,
 Oktalan vakult merényt
 Én megáldni nem tudom.

Ez az utóbbi költeménye már hidul szolgálhat öregkori kötészetéhez, amennyiben benne már, ha a megszokott formákhoz és kifejezésekhez ragaszkodva is, de teljesen szubjektív véleménye, érzése jut kifejezésre. A [nyolcvanas évek táján, — mint már az életrajzban említettük, — lelki válságának következményeként és egyedül ebből magyarázhatóan, nála egészen szokatlan szenvedélyességgel az érzelmi elemek nyomulnak előtérbe fölbontják költeményeinek eddig megszokott tartalmi, sőt még formai korlátjait is. Tartalmilag egy érzéskomplexum körül fordul meg minden: az önmagával, életformájával, meghasonlott lélek küzdelme körül. Említettük már azt is mikép jut ez múltja felé forduló önvádoló tépelődésben kifejezésre, hogyan kapcsolódik ehhez a szubjektív vádhoz, valami szörnyű büntudatos felelősségérzés a hazával szemben. Ez már nem almanach kötészet sokkal közelebb áll Vörösmarty világához képei halmozásában és azok víziószerűségében. Amennyire eddig korlátozni igyekezett magát, annyira korlátlan, szinte szertelen most. Azelőtt is fölmerlűtek már költeményeiben gyakran kozmikus távlatok:

Még nem hatott füledbe
 A harsogó zene

Pályázó csillagoknak
Zúgó kísérete?

Hazátlan lesz a bomlás,
Hazátlan lesz a zűr
A végtelen világból
Lesz véghetetlen ür.

(Nyugalom. 1840.)

Míg azonban régebben ezek csak szinte véletlenül, akaratlan ellenére kerültek a költeményekbe, most a végtelen világok forgatagába állítja be önmagát:

Es bolyongok kétségbeesetten,
Mint a gim, mely minden neszre retten,
Körről, körre;
Övről övre
Örvényből örvénybe szökelve,
Kúszva, hágva
Égi testek torlaszára,
Versenyt futva Őrült üstökössel,
Versenyt bukva hulló csillagokkal
Ijedezve, isszonyodva
Elhaljónapok vész-lobbanásin,
Kimúló világok robbanásul:
Majd az űrben,
Majd a zűrben,
Oldalt, hátra, fel előre,
Elvakultan, mint a dőre,
S mégis látva szörnyűséget:
Ahogy ott egy gömb elégett,
Itt egy bolygó szétomlott.
Ott vonaglik egy-egy árva hold
Fúlván gőzök özönébe:
S látván nagyszerűét, szépet:
Ahogy millió ködképet
Csillámpontot, párafoltot
Összeszűrve új munkába,
Közelit és távolit,
Új alakká tömörít

A főséges ős erő:
 S hallva a létrekelés zenéjét,
 Ahogy a láthatatlan parányok
 Új világokká születnek. —

(Bűnhődés »Családi kör« 1876.)

Nem lelheti helyét sehol a végtelenben, nem menekülhet
 a föld elől, ahol látia kell hazáját, de miképen!

De akárhová is nézzek:
 Mindenütt a messzeségben
 Nem csonkulva épen, szépen
 Ott kereng a föld golyója,
 Rajta fészke négy folyója:
 De a népnek, nemzetemnek
 Nem lelem nyomát sehol!
 Hamvad-e vagy bujdokol?
 Ismeretlen népek ezre —
 Ismeretlen nyelvre mezre —
 Lepte el a drága tért. —
 S mégis ah, habár bolyongok
 Századokról, századokra,
 Ott pihen még mereven —
 Borzadással látom ezt is —
 Kiterítve önnön tetemem.
 Irgalom, bocsánat, kegyelem!

(Bűnhődés. 1876. »Családi Kör.«)

Tizenegy évvel később 1887.-ben az »Emléknak« c.
 költeményben (»Eger« c. hírlapban) még bonyolultab-
 ban keveredik saját sorsának fonala a nemzet sorsáéval,
 itt már a legkietlenebb rémképekig sodródik el:

Betelt a végzet. — Ah de ezt a hű
 Maradványsereget, e vitézeket
 E hősi népet meg kell menteni!
 De hát mikép? Mi eszközzel? Mi áron?
 — Távozz lidérc, távozzál homlokomról!
 Halántékom miért legyezgeted?
 Sötét a szárnyad, árnyad még sötétebb...
 S te fásulsz, fásulsz mérgezett szívem!

— A toll kifordult ujjaim közül —
 Kihullt a fegyver bajnokim kezéből —
 S, amit megírtam: *egy nemzet halála*.

Csak a múlttól való teljes elszakadással, az emlékek felégetésével menekülhet lelkének gyötrelmeitől:

Hát haljatok meg! Égjetek mikép
 Elégett annyi város és falu ...

Egy szörnyű önámításnak és mások altatásának vádjá
 kínozza:

Óh e komolyság ép' az álarc átka, —
 S ez átok hajh, megfogta lelkemet.
 Ámítani népet, országot, világot,
 Ámítani mást, s ámítani enmagam.
 S elhítenni, hogy magam is hiszem,
 Mivel kimondtam már a képtelent,
 S ezt védni, óvni mind körömszakadtig,
 Takarni szóval, amit gondolunk,
 Másítani szóval, amit érezünk,
 Szint adni hangnak, hangot adni színnek.
 És verni az ürt, hogy réme visszakongjon!
 Óh üdvtelen, boldogtalan művészet!

(Egy monológ. 1877. »Pesti Napló.«)

Utolsó költeményeiben a »*Szív és ész*«, »*A vér*« stb. címűekben a hang ismét nyugodtabb, a szenvedélyek helyét a rezignált világ- és emberszemlélet foglalja el. A forma is megint fegyelmezett, visszatér a rimelés-
 hcz és strófásszerkezethez. Nem előzménytelen ez a pesszimizisztikus szemlélet sem költészetében, már a negyvenes évek körül is felbukkan:

Dúl a harcok lángviharja:
 Műve ínség, pusztulás.
 A halálnak szörnyű karja
 Százezer sírgödröt ás.
 Európa életében
 Nem virul szent éldelet,
 Forr a népek zord keblében

Óriási gyűlölet.
 Élet és halál kezünkben
 A szegénynek élete:
 A mi magasztosb érzetünkben
 Rejlik a nép végzete.
 Nincs erényen kívül élet:
 S a szegénynek élni *kell!*
 Korcsulása végítélet,
 Melly a földre vészt lehel.

(Pestalozzi. 1846.)

Mintha csak ennek folytatása lenne minden valószínűség szerint utolsó költeménye, az 1890.-ben megjelent »*A vén c.* («*Almanach*« Szt. István Társulat kiadása.)

Irtóztató a társadalmi átok:
 Boldogtalan, vak emberek,
 Miként a jégeső zúg reátok:
 Nem rendül-e meg lelketek?
 Irigykedés, harag, féltés bosszúja,
 Mohó pénzvágy, vagy ép' kinos nyomor
 Hullámin rengve küzd a lét hajója:
 Vigyázz az örvény széle elsodor.
 S még kéjelegnek is mások hibáin!
 Mentség mentséget ér,
 Évezredek nyomán üvölti Káin,
 A gyilkosok dédapja: vér!

Költeményei csoportjához kell soroznunk »*Magyarhon ezredévei* című három részből álló színi költeményét is. Az első rész a nemtők és szellemek gyűlése, még erősen a vörösmartyas romantikához tartozik:

»Megzendül a paizs, mely öntve van étheri
 [éreczből.

Három erős döngés, ébresztő, de nem ijesztő,
 Rázza meg a levegőt Lomnictól Adria partig,
 S föl Dévény fokáig szirtes Hargitta falától.«

[stb.

A második és harmadik részben már fausti és Ma-

dách-hatást is érzünk, nemcsak Koppány és Vatha, a »tagadás ősi szelleme«-inek megjelenítésében, de elsősorban a kompozícióban, amely az örök emberi fejlődésnek lényegét igyekszik valamilyen formában, jelen esetben egy nemzet történetében megragadni. A feladat olyan óriási, hogy azt csak génius oldhatja meg. Századok falait ledönteni és mégis érzékeltetni különböző voltukat, történelmi személyek, allegorikus alakok, szellemek, nemtők tömegeit harmonikus formában megjeleníteni, csak kivételes tehetségnek sikerülhet. Minden gyarlóság ellenére is a »Magvarhon ezredéven egészében, mint a fausti és Madách-hatásnak egyik terméke, részleteiben pedig nem egy jó meglátás, érdekes eszme megörökítő je, figyelmet érdemel.

A második és harmadik rész voltaképpen egy óriási »tetemrehívás.« Árpád, a honalapító — természetesen humánus, bölcs uralkodó — előtt megjelennek királyok és államférfiak, Dózsa és sokan mások, akik döntőleg hatottak történelmünk kialakulására egészen a legutolsó időkig. Viták és érvelések fejlődnek ki, elő-előszólítanak valakit bizonyágtételül, vagy védekezés céljából a sirok hűvös üregeiből, ahová a legtöbb szellem beszédének elmondása után ismét visszahúzódik. A színen maradtak népes csoportja körülállja és üli a trónusán székelő Árpádot, akihez a vitatkozók, mint legfelsőbb bírói fórumhoz fordulnak. Az Árpád-háziak közt a kereszténység és pogányság kérdése a vita tárgya és Koppány és Vata szellemei az Alvilággal szövetkezve még szítják a lázadás tüzét. Az egész történelem elvonul előttünk mindenkinek számot kell adnia tetteiről, maguk a történelmi személyek is véleményt mondanak egymás cselekedeteiről, nem egyszer vádolják és védelmezik egymást. Bánk bán például, ki a »nép jogéretének apja«, elismeri, hogy jogos indokkal bár, de mégis szörnyű bűnt követett el a királyné meggyilkolásával, éppen ezért most férfias lovagiassággal, védelmére kel a királygyilkossággal megvádolt Mária királynőnek (Nagy Lajos leányának). Nagy Lajos és Mátyás, bár a nép boldogu-

lásának érdekében halhatatlan érdemeik vannak, bűnbánóan ismerik be nagyravágyó politikájuk hibáit. Dózsa sem védi egyéni bűnét:

»Bősz szenvedély izgatta lelkemet:
 A harci jel csak eszköz volt ürügy.
 De vérzett ám a nép lelkén a jog,
 És égre föl segélyért, bosszúért
 Kiálta szolgaság, inség s nyomor.
 Kezembe szorítám fegyverem'
 S ezrek kezébe üszköt ez adott.«
 A bűnbánat mellett azonban ott van az évszázadokra
 szóló intés, és fenyegetés is:
 »Legyen! — Lakoljon, hogyha tévedett,
 Szenvedjen táboráért a vezér.
 De hogy még szörnyebb, még kegyetlenebb
 Sors érje a sanyargó népeket:
 Hogy szolgaságuk törvény-szabta módon
 Legyen változatlanul örök,
 Miután elvérzett hétszer tízezer:
 Ez nem nemesség, ez nem bölcsesség.
 A társadalmat e miatt lebegte
 Körül lidérc-tüzével szellemünk,
 S járt súlyosan, vas lábakkal, mint kísértet
 És jární fog, míg jó engesztelés.«

A képek és jelenetek özönében vonulnak el előttünk Mohács, Buda visszavétele. Megjelennek azután az újkor szellemei is, itt azonban egyre inkább háttérbe szorulnak a történelmi alakok és abstrakciók, mint a Tudomány, Műveltség, Szabadság szelleme stb. foglalják el a helyüket.

Legérdekesebb Koppánynak és a legújabb kor Szellemének vitája. Az Új Szellem először műveltséget és tudományt kínál neki pénzért, mely által újból makacs ellenségeskedést szító szelleme kerülne uralomra. Koppány ezt gögősen visszautasítja:

Új Szellem.

»Vagy úgy? ... Magasbak a te vágyaid:
 Uralom, hatalom, fegyver-s harácshalom, hogy

Szabad hazában légy szabad magyar —
 No persze úgy, hogy te légy a szabad!
 Ne korlátozzon fejedelem, se törvény:
 De legyen alattad görnyedő tömeg,
 Ki éhen hal, ha elvonod kezéd'.
 Koppány.

Mi bátorít e káromlásra téged?

Új Szellem.

Jó, jó. Ez is meglesz. Csak pénzt nekik!
 Jut ennek ezer, annak öt forint,
 Akként, amint kabát, vagy rongy földi.
 S mikor így aknákat váj az izgalom,
 S titokban a düh forrong, kavarog, nyüzsög,
 Itt, ott lihegve jár rablási vágy,
 A gyűlölet véres munkára kél,
 S az éj homályban rejtélyes gyilok
 Keres s talál, kit áldozatra szánt:
 Én elkiáltom a bűvös vezérszót,
 hogy döng belé a föld: Anarchia!
 Hah! Meglásd, hogy' torlódik, hogy' tarol le
 Mindent, ami ép a felbőszült tömeg!
 Felfogat oltárt, elkerget papot,
 Megalkot általános új szabályt
 Osztoszkodásra, melynek jelszava:
 Közös vagyion! Lomtárba hányja mind
 Az istenezsmét és fölségiséget:
 Uralkodik, gazdálkodik magának.

Koppány.

Vájjon sokáig tart-e ily dicsőség?

Új Szellem.

Hajh attól függ akad-e vas kéz, amely
 A szennyet, tajtékot jól összetartsa.
 Te légy e vaskéz óh vezér s nagy elved.

Koppány, (gúnyosan)

S mind ez csak úgy — harc nélkül teljesül?

Új Szellem.

Harc? Lesz biz' az. Hisz' e miatt kereslek
 Föl téged, hogy legyen nagy, hős vezérök.

Mert a jelen rendszer csapatja!
 Nem nézik ám a dolgot tétlenül.
 De győzni fogsz, ha nem csorbul érélyed.
 Mely akkor is szükséges még, ha győztél.
 Mert végre egymást öldösik vakon
 A koncon összeveszve a bolondok:
 Köz örvöngési láz a kapzsiság.
 S ha majd vérgőzben pernye és korom
 Lep el tanyát, falut, várost, megyét,
 S a roncsok üszkők, hamvak halmazából
 Előbuvik — kimerülten, rongyosan
 Lábadhoz vánszorog, ki megmaradt:
 Büszkén vetsz nekik pár száz fityinget
 S rajok rivalsz: Az úr most én vagyok!
 Mert bár legvakmerőbb rablóvezér, de
 Hunyászkodó eb is az éh gyomor:
 És ennek rabja mindig s mindenütt
 Az ember-állat állat-embere.
 Úr léssz fölöttük, úr kis ujjad is.
 Igen te úr, de országod szabad.
 Mind erre rá segítek én, a Mammon,
 Azaz, hogy rá segítem azt, akit te
 Az élők közt, hogy elved hü utóda
 Legyen, kiszemelsz s megszáll a szellemed.«

Ezeket a szinte önkénytelenül elárult pesszimista víziókat, azonnal enyhíteni törekszik. Koppány maga is elborzad ilyen kaján gonoszság láttán, bűnbánóan fordul Árpádhoz és az Új Szellemet a gonosz lelkek birodalmába üzik vissza. Ekkor azonban Számmáel bukik föl a föld alól e szavakkal:

»Nagyon korán van még ujjongnotok.
 Ármányt leverte a felhő kohóból
 Ravasz módon csempészett tűz-sugár,
 Ármányt, az ős magyar nép fondorát,
 De itt vagyok ám még én, — én Számmáel,
 Az örök sötétség fejedelmének öccse,
 Ki megfojt mindent, ami élni mer!
 — Nagy bölcsességű szót hangoztatott

Imént az Árpádvér bús szemfödője —:
 »Családok, nemzetségek, népek is
 Letűnnek küldetésök teljesültén.«
 Nos, mit keresne még itt a magyar?
 Mi küldetés várhatna még reá?
 Nem látod, hogy' torlódik ellene
 Észak tájáról, délről és keletről
 Az összezúzó óriási súly?
 Nem látod: mint szőkéinek a lidércek
 Egyik mocsárból a másikba át,
 Melyekben ők, — az önhitt, büszke faj —
 Régóta már fetrengve fuldokolnak?
 Megannyi hirnök-lámpám — e lidérc-tűz,
 Azt hirdető, hogy már közeleg uralmam.
 Ha ünnepelnek: kérész ünnep az.
 Dugványon áll s inogva kérkedik
 A dáridós teremnek oszlopa.
 Tátong az örvény és csak arra vár,
 Hogy ők betöltvén éhes árkait
 Legyen simább égyenletesb a föld,
 Melyen keresztül száguldozzanak
 Vihar szárnyán a lángok rémei.«

5. Egyéb munkái.

A gyermekek és az ifjúság számára írt munkái még bizonyos fokig a szépirodalmi művekhez kapcsolódnak. Ezeknek az elbeszéléseknek, verseknek és színműveknek közös célja szórakoztatáson át a nevelés, főleg a szülők és előljárók iránti tisztelet felkeltése. A leghatásosabb módja ennek az ellentétek kiélezése, hibák és erények egymásmellé állítása által. Stílusuk, mint általában mai napig a hasonló műveké különös vegyüléke a szentimentális és száraz stílusnak.

Átmeneti munka a szépirodalmi elbeszélés és a történeti mű között: »Nemzeti örömemlék Főherceg József Náadorispán ő fensége félszázados nádorsága ünnepének dicsőítésére 1846-ban«, tartalma Beimé József a ki-

adó rövid bevezetése után »Emlékvonások Magyarország nádorispánfainak életéből« c. történeti kronológia. Ebben az első nádortól kezdve, ki Ney Ferenc szerint Ceb (talán Cseba vagy Csaba) egészen József nádorig egyenkint ismerteti a nádorok történetét. Irodalmi szempontból anynyiban érdekes, hogy Bánk bán történetét majdnem pontosan Katona drámája alapján mondja el: »Mi ott, — t. i. a drámában, mondja, — költői alakba öntve s mély pillantással a nemzet életébe van előadva, korántsem puszta képzelődés szüleménye, mert alapja — való.« Kárhoztatja azonban azt, hogy magánbosszú indulatából, Bánk bán kockára tette a nemzet érdekeit.

Pedagógiai munkái a magyar nevelés történetében jelentős szerepet töltenek be, de éppen szakirodalmi jellegüknél fogva nem térünk ki részletesebb ismertetésükre. Témájuk általában a nevelés, népnevelés, a kisedővás kérdése, a hatvanas évektől kezdve pedig a reáltanodák ügye. Stílusuk világos, érthető, következetes.

Legjelentősebb ezen a téren »A népnevelés hatása Magyarhon népeinek erkölcsiségére.« c. munkája, amely 1848-ban jelent meg a Magyar Irodalomterjesztő Társulat kiadásában, mint a Magyar Tudós társaság által 1847-ben koszorúzott pályamű. A megfajított kérdés így hangzott: »Adassék elő azon hatás, melyet jelenleg nálunk a népnevelés az alsóbb néposztály erkölcsiségére gyakorol, és terjesztessenek elő azon módok, mik szerint népünk erkölcsi nevelése tanodákban és tanodákon kívül czélszerűbben intéztethetnék el.« A könyv bevezetésében Toldy Ferenc méltatja a munkát és különösen kiemeli a »keresztény és honszerető polgár« higgadt gondolkodását és nagy tárgyismeretét.

Irodalmi vonatkozásának alapján megemlítjük még emlékbeszédei és nekrológjai közül a »Búcsúszózat Garay János hamvaihoz«-t, amely 1854.-ben az elhunyt költő munkáinak kiadásában is bevezetésképen szerepel. A kiadásra Ney Ferenc gyűjtötte össze a pénzt, hogy a befolyt jövedelemből a költő nyomorgó családját segítyezhessék.

6. Szerkesztői működése.

1841—44-ig a »Világ« munkatársa. Szerkesztette az Első Magyar Festészeti Akadémiát Gyámolító Társulat évkönyvét 1846—51, és a Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület évlapjait 1852—53.

Szépirodalmi érdekű munkásságot a Szent István Társulat által kiadott »Családi Lapok« szerkesztése által fejtett ki 1854—55.

A »Pesti Napló« 1855. okt. 5.-i számában szerkesztőségtől való megválása alkalmából ezeket írja róla:

»E lapok belterjedelmi emelésére Ney ur mindent elkövetett. Közöttünk nagyon, igen nagyon kevesen foglalkoznak a családiasság ébresztésre irányzott dolgozatokkal: az ifjúsági irodalom igen kevesek által képviseltetik: szépirodalmi íróink tehetségei más téren nyilatkoznak. Ily körülmények közt a Családi Lapok szerkesztése egyike volt a legnehezebb feladatoknak. És mégis a füzetekben többször találkozáink értékes művekkel is, s mindenkor találtunk bennök, az ismeretterjesztésre célzó jóakaratot. Ez elégtétellel tartozunk a lelépő szerkesztőnek.«

F Ü G G E L É K .

Ney Ferenc írói álnevei és jegyei: Lengey, Várfoki, Zoltán, Keled, x-fy, y—z, NF, .. y, . . y . . r ..

Arcképei: Barabás Miklós rajza: (könyomat), Molnár József (olajfestmény), Marastoni Jakab (olajfestmény), Tikos Albert (olajfestmény), Innocent (rajz) stb.

I. MUNKÁINAK JEGYZÉKE.

1. Beszéltei:

- 1836. »Az utas hazatérte« kézirat.
- 1836. »Utazás a holdba.« Rajzolatok.
- 1837. »Karácsonyi zsemlye.« — Rajzolatod,
- 1838. »Asszonyi erő.« — Rajzolatok.
- 1841. »A. világyűlölő.« — Literatúrai Lapok.
- 1843. »Az orvos.« — Órangyal (vall. almanach).
- 1843. »A váltó.« — Magyar Életképek.
- 1843. »Lanka.« — Magyar Életképek.
- 1843. »Villámbosszú.« — Literatúrai Lapok.
- 1844. »Harangszó.« — Órangyal, (vall. almanach)
- 1844. »Eskü.« — Emlény.
- 1844. »Árvizi történet.« — kézirat.
- 1844. »Dalnoknő.« — Magyar Életképek.
- 1845. »Első baklövés.« — Magyar Életképek.
- 1845. »A pogány.« — kézirat.
- 1845. »Szent Margit.« — Órangyal, (vall. almanach)
- 1846. »Női boldogság.« — Órangyal, (vall. almanach)
- 1848. »Két anya.« — Órangyal, (vall. almanach)
- 1852. »Egy órangyal.« — Órangyal, (vall. almanach)
- 1852. »Szendike.« — Családi Lapok.
- 1853. »A serleg.« — Családi Lapok.

1853. »Kebelrém.« — Családi Lapok.
 1855. »Fehér lilium.« — Családi Lapok.
 1856. »Családfa.« — István Bácsi Naptára, (megj. 1855. aug. 22.)
 1857. »Egy fehér holló.« — Családi Lapok.
 1876. »Egy óra kalandja.« — Családi Kör.

2. *Regénye:*

1855. »Matild és Olga« 3 kötet Pest, a szerző kiadása.

3. *Színművei:*

1840. Ney Ferenc Színművei I. »Hilderik« dráma 5 szakaszban. Pozsony.
 1840. Ney Ferenc Színművei II. »Klodvig« tragédia 5 szakaszban. Pozsony.
 1843. »Szilvio« dráma 5 felvonásban. Kézirat családi kt.
 1844. »Kalandor« látványos népi színmű 3 felv. Nemzeti Színház könyvtára.

4. *Emlékiratai.*

1840. »Bécsi levelek« kézirat, családi kt.
 1849. »Családi naplója« kézirat, családi kt.
 1841. »Levelek Angelicához« kézirat, családi kt.
 1841. »Levelek Kunoss Endréhez« (verses) családi kt.
 1861—1880. Pedagógiai naplója, kézirat, IV. ker. Eötvös József gimn. kt.
 1877—81. »Emlékezések« kézirat, családi kt.

5. *Költői művei:*

1856. »Családképek« költeményfüzér. Pest szerző kiadása.
 1885. »Magyarhon ezredéve« színi költemény 3 részben. Budapest, Wodianer.

6. *Ifjúsági irodalma:*

1843. »Ibolyák« beszélyfüzér 8—12 éves gyermekek számára magyar és német nyelven. Pest, Heckenast.
 1840. »Gyermekek könyve« Pest, 1846. (2. bőv. kiad. 42 színes képpel u. o. 1851.)
 1851. »A gyermeki kegyelet tolmácsa« alkalmi üdvözlések, köszöntések, párbeszéddek és jelenetek; mindenféle családi ünneplésre. Pest, Emich G.

1868. »Más kárán tanul az okos.« Képes példakönyv kisebb gyermekek számára, 22 képpel Szemlér Mihálytól. Pest.

1868. »Három kis mese« intésül kisebb gyermekek számára 11 képpel Szemlér M.-tól Pest.

1868. »Intő példák képekben« az ifjúság számára, 11 képpel Szemlér M.-tól.

1883. »Hasznos mulattató« mindkét nembeli ifjúság számára, szerkeszti és kiadja Dolinay Gy. Pest.

1884. »Négy ifjúsági színmű« versekben. Budapest.

1884. »Egy nevelő intézet« ifjúsági dráma 3 szakaszban. Budapest.

7. Történelmi munkái:

1846. Nemzeti örömemlék Főherceg József Náadorispán ő fensége félszázados nádorsága ünnepének dicsőítésére, Pest.

1837. »Régi Gálok vallása« — Rajzolatok.

8. Pedagógiai irodalom:

1845. »Kisdednevelési Nefelejts« »Vergissmennicht der Bewahranstilt« Pest. (bőv. kiad. u. o. 1846. csak magyar nyelven.)

1847. »A népnevelés hatása Magyarhon népeinek erkölcsiségére. Pest. Magyar írod. Terjesztő Társulat kiadása.

1855—50. »Galyfűzer a nevelés virányligetéből.« Elvek, eszmék, irányzatok, nézetek és adatok a kisdedvilág zsengekori nevelés és óvodák érdekében. »Szirmok« c. adalékkal gyermekek számára. Pest. Két füzet.

1856. »Kisdedovási Nefelejts.« A marosvásárhelyi kisdedováda megnyitásának emlékére közzéteszi a bizottmányi igazgatóság, Marosvásárhely.

1857. »H. G. Ollendorff's neue Methode in sechs Monaten eine Sprache lesen sprechen und schreiben zu lernen. Anleitung zur Erlernung der ung. Sprache für den Schul-und Privaterricht. Pest 1857. (2. kiad. 1859. 3. kiad. 1860., 1868. 10 kiadás.)

1857. »Schlüssel zu der nach Ollendorff's neuer Methode bearbeitenden ungarischen Sprachlehre.« Pest. (Újabb kiadások: 1859., 1860., 1861., 1876. u. o.)

1858. »A kiseddóvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület évkönyve 1858.-ról« Pest.

1863. »Vezérfonal a német nyelv megtanulására Ollendorff II. G. tanmódszere alapján. Budapest 2. rész. (I. rész 18 kiad. II. rész 3 kiad.)

1864. » Emlékirat a pestvárosi főreál tanoda zászlójának szentelési ünnepélyéről. Pest.

1873. » Emlékirat az átalakítandó reáltanoda ügyében.« Bp.

1873. »A pestvárosi főreáltanoda bajai és reményei. Kérelmi szózat. Budapest.

1873. »Az önképzőkörökről Budapest.

1875. »Egy pillantás a jövőbe a reáltanodák érdekében« Bp.

1878. »A divat erkölcsi súlya.« Akadémiai székfoglaló, kézirat elveszett.

1880. »A budapesti fővárosi IV. kerület (belváros) községi nyilvános főreáltanoda huszonhatodik tudósítványa az 1879—80. tanév végén és emlékkönyv az intézet negyedszázados fennállása alkalmából. Az intézet története.

9. Beszédei, ünnepi költeményei:

1853. »Bücsűszózat Garay János Hamvaihoz« Budapest.

1860. »Szívhangok« alkalmi beszéd, melyet a székesfehérvári első kiseddóvó intézetnek 1860. jun. 3-án történt felavatásakor mondott és Székesfehérvár közönségének ajánlott.

1860. »Udvard szent ünnepélyére« szept. 16. (költemény)

1865. »Hódolati költemény az ismét föléledt magy. alkotmányosságra.« (megjelent 1867-ben is.)

1870. »Emlékbeszéd Szilágyi István fölött« Pest.

1870. »Emlékbeszéd Simon Flórent fölött« Pest.

1873. »Beszéd I. Ferenc József Ő felsége trónraléptének 25. évfordulóján.« Budapest.

1873. »Szilágyi István tanodái nagy alapítványa.« Budapest.

1876. »Honfiúi kegyelet repkénye.« Dicső emlékü József fhg. Magyarhon nagy nádorispánja születésének százados évfordulóján. 1876. szept. 3. Budapest.

1876. Beszéd, melyet a budapesti IV. kerület (belvárosi) közs. nyil. f.-ban 1877. jun. 8. rendezett koronázási emlékűnnep alkalmával mondott. Budapest.

1871. Ünnepi ének a fölséges császári és királyi pár első Ferenc József és Erzsébet 1854. Szent György hava 24. történt legmagasabb egybekelésének huszonötödik évfordulójára. Budapest.

1862. Emlékbeszéd az orsz. kisdedóvó egyesület képzőintézeti háza zárókövének letétele alkalmára.

1884. »Széchenyi István szobra előtt.« (Költemény.)

1887. Iskolai beszéd.

1 0. Könyv-, tárlatismertetései és kritikái.

11. Fordítások.

»A templárius« nagy opera 3 f. írta Marini G. Vt. 1842.

»Fidelio« írta Treische zenéje Beethoventól, fordította Lengéi (álnév). (Először 1845. december.)

»Három török, vagy minden álarcban« víg daljáték 3 felv. Írta: Marcello M. 1859.

Magyarról németre fordította:

»Über Croatien« von Stephan Horváth c. munkáját, amely Leipzigben jelent meg 1843-ban.

1886. Iskolai beszéd.

Az ő magyar szövegének német fordítása pedig:

»Über Liszt's Messe.« Bei Gelegenheit der Generalprobe im Nationalmuseum im Pest am 26. Aug. 1856. Aus dem Ungarischen übersetzt und herausgegeben vom M. Engesser.«

I R O D A L O M:

Akadémiai almanach. — 1861., 1863—67., 1870., 1890.

Bayer József: A magyar drámairodalom története Bp. 1897.

Családi Kör: 1874. 27. sz. (arckép)

Egyetértés: 1889. 251. sz.

Emlékkönyv a bp. IV. ker. közs. Eötvös J. reálisk. fennállásának 75. évfordulójára. Bp. 1930.

Farkas Gyula: Magyar Romantika. — Bp. 1930. Ak. kiad.

Farkas Gyula: A »Fiatall Magyarországnak« kora. — Bp. 1932. Magyar Szemle kiad.

Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban.

- Bp. Magyar Tört. Társ. kiadása.
 Ferenczy és Danielik: Magyar írók. I. II.
 Figyelő: 1876. I.
 Fővárosi Lapok: 1889.
 Gárdonyi Klára dr: Biedermeier a magyar költészetben. Bp. 1936. Szerző kiadása.
 Gárdonyi Klára dr: A biedermeier kor vallásossága. »Regnum« 1937.
 Hóman—Szekfű: Magyar Történet. XIX. század. Bp. 1935.
 Horváth János: Magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig. Bp. Akad. kiad. 1927.
 István Bácsi Naptára: 1862. (arckép)
 Irodalomtörténeti Közlemények 1890.
 Kacziány Géza: A magyar mémoires—irodalom 1848—1914. Bp. 1917.
 Kiss Áron: A nevelés és oktatás kézikönyve.
 Magyarkák: Lipcse 1845.
 Magyar Könyvészet 1886., 1891—92.
 Országos Középiskolai Tanáregylet Közlönye: 1873—74.
 Ország Világ: 1889.
 Pintér Jenő: A magyar irodalom története. 2. kötet Bp. 1942.
 Paedagógiai Szemle: 1882. (arckép)
 Pesti Napló: 1889. (250 sz.)
 Petrik: Könyvészet.
 Péntes Baldwin: *Az úgynevezett* »Almanach«-líra«. Pannonhalmi füzetek 1937.
 Szekfű Gyula: Három Nemzedék. Bp. 1938.
 Szinnyei Ferenc: Novella és regényirodalmunk a szabadságharcig. Bp. 1925. Ak. kiad.
 Szinnyei Ferenc: Novella és regényirodalmunk a Bach kor-szakban. Bp. 1939. Ak. kiad.
 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1897.
 Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története. Pest 1868.
 Újabbkori ismeretek tára V. 507. 1.
 Vasárnapi Újság: 1889. 38. sz. (arckép)
 Waldapfel József: ötven év Buda és Pest irodalmi életéből. Bp. 1935. Ak. kiad.
 Zolnai Béla: Irodalom és biedermeier. Szeged 1935.

Felelős kiadó; Dr. Ney Klára Mária

May János Nyomdai Műintézet Rt. Budapest

Felelős vesető. Katona József